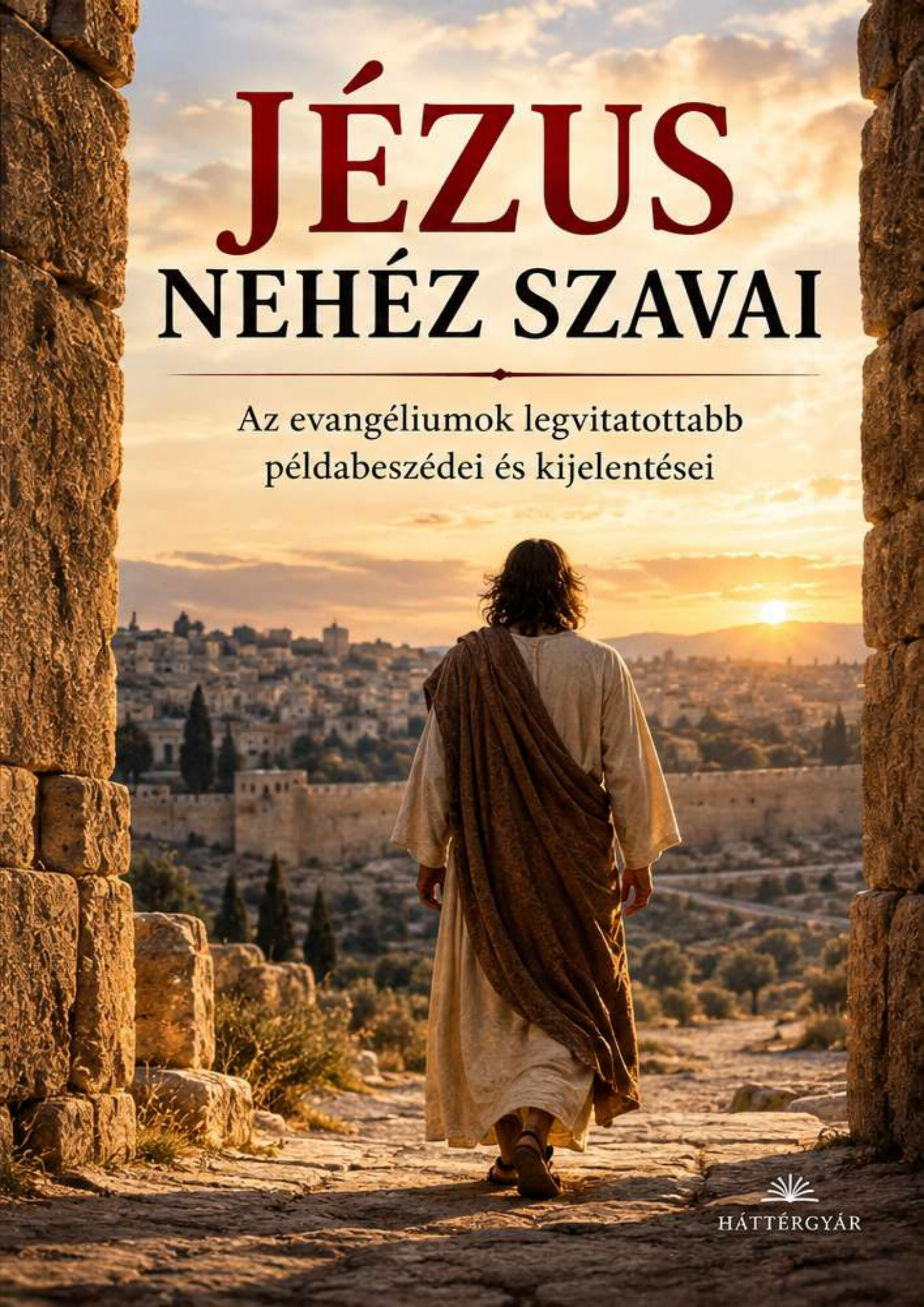

JÉZUS
NEHÉZ SZAVAI
Az evangéliumok legvitatottabb
példabeszédei és kijelentései
HÁTTÉRGYÁR

JÉZUS NEHÉZ SZAVAI

Az evangéliumok legvitatottabb példabeszédei és kijelentései

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

HÁTTÉRGYÁR

Tartalom

1. Ki az én anyám, és kik az én testvéreim? 4

2. Az öt okos és az öt balga szűz 14

3. Nem békét hoztam, hanem kardot 23

4. Hagyd a holtakra, hogy eltemessék halottaikat! 32

5. Aki nem gyűlöli apját és anyját 41

6. A szőlőmunkások – Igazságtalan-e az egyenlő bér? 51

7. A tékozló fiú – Kinek van igaza az apa házában? 61

8. A hűtlen intéző – Miért kap dicséretet a csaló? 73

9. A talentumok – Miért bűn a pénz megőrzése? 84

10. A gazdag ember és Lázár – Áthidalhatatlan-e a szakadék? 95

11. A könyörtelen szolga – Visszavonható-e a megbocsátás? 108

12. A királyi menyegző – Miért pusztulnak el a meghívottak? 119

13. A tíz mina – Ki beszél, amikor kivégzést parancsolnak? 130

14. A gonosz szőlőművesek – Kié a szőlő, és kitől veszik el? 141

15. A juhok és a kecskék – Az irgalom az ítélet mércéje? 150

16. Miért beszélt Jézus példázatokban? – Tanítás vagy szándékos elrejtés? 162

HÁTTÉRGYÁR

17. A búza és a konkoly – Miért hagyja Isten növekedni a rosszat? 171

18. A terméketlen fügefa – Mikor fogy el az isteni türelem? 180

19. A mustármag – Miért ilyen különös Isten országának kezdete? 190

20. A szűk kapu – Valóban csak kevesen üdvözülnek? 200

HÁTTÉRGYÁR

1. Ki az én anyám, és kik az én testvéreim?

Jézus egy házban tanít, körülötte emberek ülnek, az épület előtt pedig megjelenik az anyja és néhány testvére. A családtagok üzenetet küldenek be: keresik őt. Az a pillanat következik, amely miatt Márk evangéliumának ez a rövid jelenete évszázadok óta zavarba ejti olvasóit. Jézus nem indul az ajtóhoz, és nem kérdezi meg, miért jöttek hozzá. Körülnéz azokon, akik körülötte ülnek, és azt mondja, hogy ők az anyja és a testvérei: aki Isten akaratát teljesíti, az a testvére, nővére és anyja. A történetet a megszokott kegyes olvasat könnyen általános kijelentéssé alakítja a hívők közösségéről. Az elbeszélés valódi feszültsége azonban éppen a konkrét emberek jelenlétéből fakad. Egy anya érkezik a fiához, a fia pedig olyan választ ad, amelyet az ajtó túloldalán álló család akár visszautasításként is érthetett.

A szakasz három szinoptikus evangéliumban található meg. Márknál a 3,31–35-ben, Máténál a 12,46–50-ben, Lukácsnál a 8,19–21-ben olvashatjuk. A változatok rokonsága szembetűnő, de nem egyformán hangsúlyoznak. Márk a szemben álló csoportokat térben

HÁTTÉRGYÁR

is elválasztja: a rokonok kint állnak, Jézus és hallgatói bent helyezkednek el. Máté a tanítványokra irányítja a figyelmet, Lukács pedig a hallás és a cselekvés egységét emeli ki. A különbségnek jelentősége van: a jelenet nem négy évtizeddel Jézus halála után készült jegyzőkönyv, hanem az őt követő közösségek által őrzött és evangéliumi elbeszéléssé formált hagyomány. A könyv egyik módszertani szabálya ezért az lesz, hogy a források közös magját és az egyes evangélisták hangsúlyait külön-külön is figyeljük.

Márknál a család érkezése előtt különös megjegyzés hangzik el. A 3,21 szerint az övéi útnak indulnak, hogy magukhoz vegyék Jézust, mert úgy tartják, hogy nincs magánál. A görög kifejezés jelentéséről és az állítás alanyáról viták folynak, de a jelenet világában a család aggodalmát nehéz figyelmen kívül hagyni. Jézus nyilvános fellépése megszokott kapcsolatait és életformáját is felborította. Rengetegen keresik, sokan csodát remélnek tőle, mások vallási tekintélyének alapjait kérdőjelezik meg. Márk a rokonokra vonatkozó mondat és a végül megérkező család közé illeszti az írástudókkal folytatott vitát, amelyben Jézust démoni erők segítségével vádolják. A két történetszál egymásba fonása azt sugallja, hogy küldetését sem a hozzá közel

állók, sem a tekintélyes ellenfelek nem értik maradéktalanul.

R. T. France Márk-kommentárjának egyik lényeges felismerése, hogy az elbeszélést nem szabad elszigetelten a családi szeretet kérdéseként olvasni. Jézus szavai egy új család pozitív meghatározását adják. Csakhogy e pozitív meghatározás nem szünteti meg az elbeszélés kellemetlen élét. Ha Jézus csak annyit akarna közölni, hogy tanítványai fontosak számára, nem volna szükség az odakint várakozó anya és testvérek említésére. Márk tudatosan olyan helyzetet választ, amelyben a vér szerinti rokonság és a tanítványi összetartozás igénye egymással verseng. Az elbeszélés botránya éppen az, hogy Jézus a szokásos családi elsőbbséget nem fogadja el feltétel nélkül.

A korabeli mediterrán világban a család nem volt azonos a modern értelemben vett magánéleti közösséggel. A rokonság gazdasági biztonságot, társadalmi helyzetet, védelmet és kötelességek egész rendszerét jelentette. A becsület vagy szégyen gyakran az egész háznépre kiterjedt; az egyén magatartása ezért a rokonok sorsát is befolyásolta. Ha egy fiú a családtól függetlenül, jelentős vitákat kiváltó nyilvános tevékenységbe kezdett, az nemcsak személyes döntésnek

számított. A rokonok fellépése ebben a környezetben egyszerre értelmezhető aggódó beavatkozásként és a családi tekintély helyreállításának kísérleteként. Egyik lehetőséget sem lehet egyszerűen bizonyosságnak tekinteni, de mindkettő közelebb vihet a konfliktus súlyához.

Az is figyelemre méltó, hogy Márk nem nevezi meg külön Máriát ezen a helyen. Az olvasó a későbbi keresztény hagyományból természetesen azonosítja Jézus anyját, de a szövegben az anya elsősorban a rokonság képviselője. Ez a különbség óvatosságra int. Az a későbbi kérdés, hogy a szakasz összeegyeztethető-e Mária kivételes szerepével, történetileg indokolt, de más természetű, mint Márk közvetlen elbeszélői kérdése. Márk azt vizsgálja, hogy kinek van joga a Jézussal való közelségre, és milyen ismérv alapján lehet valakit hozzá tartozónak nevezni. A katolikus olvasat gyakran hangsúlyozza, hogy Mária éppen Isten akaratának elfogadásával is példaképpé válik; a történeti elemzés ehhez hozzáteszi, hogy Márk jelenetében ez a magyarázat nincs kifejtve.

A családtagok között említett testvérek személye ugyancsak régi viták tárgya. Márk 6,3 név szerint említi Jakabot, Józsefet, Júdást és Simont, továbbá nővérekről is

beszél. A görög adelphosz szó használata, a tágabb szemita rokonsági terminológia és a későbbi Mária-tanok egymással összefonódó magyarázatokat eredményeztek. Egyes hagyományok Jézus vér szerinti testvéreiként értik az említett személyeket; mások József korábbi házasságából született gyermekeit vagy tágabb rokonságot látnak bennük. John P. Meier történeti kutatásának első kötete részletesen vizsgálja a kérdést, és a források mérlegelésével a szó szerinti testvéri kapcsolat mellett érvel. Ebből azonban nem következik, hogy az egyházi értelmezések történetét pusztán egyetlen filológiai döntéssel lezárhatnánk. A történész és a dogmatikus eltérő kérdésre keresi a választ.

A szöveg éles fordulata a kérdés: ki az én anyám, és kik a testvéreim? Közönséges helyzetben sértésnek hangozhatna. Az anya és a testvérek éppen a kapcsolatuk miatt keresnek előnyt vagy legalább figyelmet; Jézus viszont nyilvánosan átírja a rokonság feltételeit. A tanítványi közösségben a közelség nem öröklött kiváltság, és nem is szerezhető meg a családi név révén. Ez a gondolat a későbbi kereszténység számára magától értetődő lett, de az elbeszélt világban jelentős társadalmi újítás. Azoknak is helyet adhat, akiknek nincs tekintélyes családja, megfelelő társadalmi háttere vagy a

HÁTTÉRGYÁR

hagyományban biztosított előjoga. Az új család nyitottsága ugyanakkor a régi család számára veszteséggel járhat.

Jézus kijelentése nem a rokoni szeretet tilalma. Márknál más helyeken a szülők tiszteletének parancsa is megjelenik: a 7. fejezetben Jézus élesen bírálja azokat, akik vallási indokra hivatkozva kibújnának apjuk és anyjuk támogatása alól. Ez rendkívül fontos belső szövegbeli ellenpont. Ha ugyanaz az evangélium az elhanyagolt szülő iránti felelősséget számon kéri, akkor a 3. fejezet családjelenete nehezen olvasható a családi gondoskodás általános eltörléseként. Inkább arról van szó, hogy a rokonsági kötelék nem akadályozhatja a Jézus küldetéséből fakadó új kötelezettségek felismerését. A két követelmény közötti feszültség azonban fennmarad, és a történet nem ad egyszerű szabályt minden családi konfliktus eldöntésére.

Máté elbeszélésében Jézus a tanítványaira mutat, és kijelenti, hogy aki mennyei Atyjának akaratát cselekszi, az a testvére, nővére és anyja. A gesztus személyesebbnek, a hangsúly kifejezetten tanítványinak hat. Lukács mondatában az számít Jézus családjához, aki Isten igéjét hallgatja és megtartja. Ez összhangban áll Lukács evangéliumának más szakaszaival, különösen

azzal, ahogyan Máriát a hit és az elfogadás alakjaként ábrázolja. A párhuzamok ismeretében világosabbá válik, hogy az evangélisták nem azonos módon vezetik végig az eredeti családi feszültséget: Márk megtartja a legtöbb zavaró részletet, a másik két elbeszélésben erőteljesebb a tanító következtetés.

A történeti Jézusra vonatkozó kérdés külön figyelmet kíván. Valóban megtörtént-e a találkozás ilyen formában? A családja és követői között feszültségbe kerülő tanító képe történetileg elképzelhető. A korai hagyomány számára aligha lett volna magától értetődő, hogy Jézus édesanyját és testvéreit hátrányosnak látszó helyzetben ábrázolja. Ebből olykor az esemény történetisége mellett érvelnek, de a kellemetlenségre hivatkozó érv önmagában nem bizonyíték. Egy evangélista teológiai okból is megtarthatott vagy kialakíthatott feszültséget. A legfelelősebb megállapítás ezért az, hogy a történet jól illik Jézus körül kialakuló tanítványi mozgalom társadalmi konfliktusaihoz, de a beszélgetés pontos szavait nem ellenőrizhetjük.

Még nehezebb a kérdés, hogyan élhette meg a jelenetet maga Mária. Az evangélium nem számol be a válaszáról, sértődöttségéről vagy megértéséről, ezért mindkettőt csak elképzelni lehet. A jámbor képzelet

gyakran úgy oldja fel a feszültséget, hogy Mária minden szót azonnal megértett, hiszen ő maga is a hit engedelmességének mintája. Egy pszichologizáló modern olvasat ezzel szemben megalázottságot vagy családi törést feltételezhet. Egyik rekonstrukció sem szerepel Márk szövegében. A történeti tisztesség megköveteli, hogy az elhallgatott érzelmeket ne írjuk bele tényként az elbeszélésbe. Annyi bizonyos, hogy a jelenet a külső és belső közelség feszültségére épül, és a rokoni közelséget Jézus nem tekinti végső mércének.

Jézus testvérének, Jakabnak későbbi jeruzsálemi szerepe új fényt vethet a történetre, bár nem oldja meg annak minden kérdését. Pál leveleiből és az Apostolok cselekedeteiből kirajzolódik, hogy Jakab a korai mozgalom tekintélyes vezetője lett. Ez a tény összeegyeztethető azzal, hogy a család korábban fenntartásokkal fogadta Jézus működését. Az evangéliumi jelenetet azonban nem szabad úgy kezelni, mintha előre pontosan elmesélné Jakab későbbi megtérésének történetét. A szövegek különböző időben és más szándékkal születtek. Mégis fontos összefüggés, hogy a családi hovatartozás nem jelentette automatikusan a mozgalomból való végleges kizárást.

HÁTTÉRGYÁR

A jelenetből etikai programot formáló értelmezések között jó néhány veszélyes is akadt. Vallási közösségek olykor a családi kapcsolatok megszakítását sürgették arra hivatkozva, hogy a lelki család minden más kötődést felülír. Más esetekben a fejezet éppen a kirekesztett vagy magára maradt emberek számára kínált új otthont. Ugyanaz a mondat felszabadító és bántalmazó gyakorlatok igazolására is felhasználható; ezért meg kell különböztetni a Jézus által elmondott, küldetéséhez kapcsolódó állítást attól, amit egy későbbi vezető saját tekintélye érdekében tesz hozzá. Az Isten akaratára hivatkozás nem menti fel a közösséget a kiszolgáltatott családtagok iránti felelősség alól.

A fejezet végén tehát nem az a következtetés áll, hogy Jézus megtagadta Máriát, de az sem, hogy semmiféle feszültség nem támadt. Márk szövege valóságos választást állít az olvasó elé: a rokonság sokat jelent, ám nem ad feltétlen elsőbbséget Isten akaratának keresésével szemben. A jelenet azért maradt nyugtalanító, mert a családot egyszerre mutatja szükséges emberi köteléknek és olyan hatalomnak, amely a maga igényeivel korlátozhatja a vallási küldetést. A keresztény értelmezésnek mindkét igazságot el kell viselnie. Ha az egyiket eltünteti, elveszíti azt a

HÁTTÉRGYÁR

feszültséget, amely miatt az evangéliumi elbeszélés ma is vitát ébreszt.

HÁTTÉRGYÁR

2. Az öt okos és az öt balga szűz

A tíz fiatal nő menyegzőre készül. Lámpásokat visznek magukkal, mert a vőlegény érkezését várják, és amikor megjön, kíséretében szeretnének részt venni az ünnepen. A várakozás azonban elhúzódik, a fáradtság legyőzi őket, mindannyian elalszanak. Éjfél táján kiáltás hallatszik, a vőlegény közeledik, a lámpásokat meg kell igazítani. Ekkor derül ki, hogy ötüknek nincs elegendő olaja. A másik öt nem ad a magáéból; azt tanácsolják, hogy a késve felkészült társaik menjenek és vásároljanak. Mire visszaérnek, az ajtó bezárul. Hiába szólítják a vőlegényt, ő azzal utasítja el őket, hogy nem ismeri őket. A történet a Máté-evangélium 25. fejezetében áll, közvetlenül más, a végső számadással kapcsolatos tanítások közelében. A záró felszólítás éberséget kér, mert senki sem tudhatja a napot és az órát.

Az olvasó könnyen azonosul a balgának nevezett öt nővel. Készületlenségük vitathatatlan, de a büntetés aránytalannak tűnik: néhány óra mulasztásáért elveszítik az egész ünnepet. A másik csoport viselkedése sem látszik összhangban állni az evangéliumok szolidaritásra és segítségnyújtásra vonatkozó követelményeivel. Miért

nem osztják meg, amijük van? Miért nem maradhatnak egyszerűen a sötétben, de továbbra is a menetben? Miért kell az utolsó pillanatban elindulniuk olajat vásárolni, és miért nincs lehetőségük később bebocsátást nyerni? Ezek a kérdések nem akadékoskodásból születnek. A példázat szándékosan olyan helyzetet teremt, amelyben az alkalom elmulasztása helyrehozhatatlannak látszik, és ez szembesíti az olvasót a tanítás keménységével.

Először a szereplők megnevezését kell tisztázni. A görög parthenoi szót a magyar bibliafordítások rendszerint szüzeknek adják vissza, az ókori társadalmi viszonyok között azonban a fiatal, házasság előtt álló nők csoportjára is utal. Nem szükséges mindjárt az erkölcsi tisztaság szimbolikus fokmérőjét látnunk a megnevezésben. Azoknak a menyegző körüli feladatoknak a rekonstruálása sem teljesen biztos, amelyekre a példázat épít. Kenneth E. Bailey a közel-keleti ünnepi szokások felől olvassa a szöveget, ám az újkori falusi hagyományok és az első századi gyakorlat között történelmi távolság van. A kulturális összehasonlítás segít elképzelni a világot, de nem pótolja a korabeli írott bizonyítékokat. Éppen ezért a könyv nem fog egyetlen későbbi lakodalmi szokást minden részlet kulcsának tekinteni.

A lámpások és fáklyák kérdése szintén fontos. A görög lampasz szó többféle világítóeszközt jelenthet, és nem bizonyos, hogy a szereplők olyan kis, hordozható olajmécseseket vittek, amilyeneket a bibliai képeskönyvek ábrázolnak. Lehetséges, hogy olajjal táplált fáklyákra kell gondolnunk. Ha így van, még könnyebben érthető, miért szükséges a tartalék olaj, és miért válik a várakozás hossza döntővé. A részlet ugyanakkor nem alapozhat meg minden teológiai következtetést: a történet fontosabb állítása a készültség különbsége, nem a világítóeszköz pontos szerkezete. A filológiai ellenőrzés lényege, hogy a mai szemléltetésből ne csináljunk bizonyított régészeti tényt.

Az elbeszélés felépítése meglepően szigorú. Mind a tízen ugyanarra a meghívásra várnak, mindannyian rendelkeznek lámpással, és mind a tízen elalszanak. Nem a virrasztás választja el őket, hiszen abban senki sem bizonyul példásnak. A különbség az előrelátás: egy részük számolt a késéssel, másik részük úgy készült, mintha az ünnep a saját várakozása szerint kezdődne. A történet legérdekesebb pontja éppen ezért az, hogy az éberségre felszólító befejezés nem szüntelen ébrenlétet jelent. A tanítvány akkor is lehet felkészült, ha elalszik, mert a felkészültség olyan döntés következménye,

HÁTTÉRGYÁR

amelyet még az elalvás előtt hozott meg. Ez az értelmezés megóvja a példázatot az állandó rettegésre épülő vallásosság egyszerű igazolásától.

A vőlegény késlekedése már az ókori hallgató számára is szokatlan lehetett. Máté evangéliumának végidőbeszédében azonban az idő kérdése átfogó probléma. A korai keresztény közösségek úgy várhatták Krisztus visszatérését, hogy közben a várakozás meghosszabbodott. Joachim Jeremias a példázatok hagyománytörténetében külön figyelmet fordított a parúzia késlekedésének témájára. Az ebből következő kutatói kérdés az, mennyiben tükrözi a példázat jelenlegi alakja a húzódó várakozás tapasztalatát, és mi vezethető vissza Jézus saját történetmondására. A választ nem lehet pusztán azzal elintézni, hogy a vőlegény a késő egyház allegóriája. Jézus működésében is meghatározó volt Isten országának közelsége és az alkalom komolysága; a közösségi újraértelmezés ehhez új időbeli tapasztalatot társíthatott.

A vőlegény személyét a hagyomány szívesen azonosította Krisztussal. Ennek megvan az evangéliumi összefüggése, hiszen más történetekben Jézus is menyegzői képekkel beszél saját jelenlétéről és a tanítványok helyzetéről. A példázatban azonban óvatosan

kell bánni az azonosítás minden következményével. Az, hogy a vőlegény a végső találkozás alakja, még nem jelenti azt, hogy valamennyi viselkedése közvetlen erkölcsi mintaként szolgálna. Az elbeszélések szereplői olykor kemények, részrehajlók vagy erkölcsileg vitathatók; Jézus a történet meghökkentő fordulatát használhatja, hogy fontosabb kérdés felé irányítsa figyelmünket. A példázat logikája nem követeli meg, hogy a vőlegény valamennyi társadalmi gesztusát Isten jellemének teljes leírásává tegyük.

A legkényesebb probléma a megoszthatatlan olaj. A szó szerinti erkölcsi olvasat szerint az okos nők önzők: látják társaik baját, és mégsem adnak segítséget. Az allegorikus értelmezés gyakran úgy oldja fel ezt, hogy az olaj hitet, jó cselekedeteket, szeretetet vagy a Szentlélek ajándékát jelképezi, amit senki sem adhat át az utolsó pillanatban. E magyarázatok hosszú hagyományra tekintenek vissza, de nem egyformán bizonyíthatók a szövegből. Snodgrass és Hultgren módszertani figyelmeztetései éppen itt hasznosak: különbséget kell tenni a történet hatásos részlete és a szerző által kifejtett állítás között. Az olajra lehet úgy tekinteni, mint az előrelátás elbeszélői eszközére anélkül, hogy egyetlen vallási erényt kizárólagos jelentésként hozzárendelnénk.

HÁTTÉRGYÁR

Mégsem lehet teljesen elvetni a megoszthatatlanság teológiai lehetőségét. Bizonyos döntéseket valóban nem hozhat meg más az ember helyett. Aki egy kapcsolatot éveken át elhanyagol, annak a helyére az utolsó percben nem állhat be egy jól felkészült ismerős. A hit és erkölcsi cselekvés személyes felelősségének ilyen értelmezése összhangban áll Máté evangéliumának több tanításával. Ám ez már alkalmazás, nem az olaj görög szavából levezetett definíció. A szöveg nem mondja ki, hogy az okos nők szeretetlenek vagy hogy a balgák minden tekintetben erkölcstelenek. Egy meghatározott szempont szerint osztja őket két csoportra: számoltak-e a késéssel. A fejezetben ezért az erkölcsi felháborodást komolyan vesszük, de az ítéletet nem vezetjük le olyan részletekből, amelyeknek nincs önálló értelmezői súlyuk.

A vásárlásra küldés talán a legfurcsább mozzanat. Éjszaka olajat szerezni aligha lehetett könnyű, és ha a menet indulása közel van, a távozás nyilvánvalóan kockázatos. Miért fogadják el mégis a tanácsot? Mert a példázat olyan helyzetet jelenít meg, amelyben minden utolsó pillanatos javítás késedelmet okoz. A történet nem az ókori kereskedelem reális órarendjéről szól. A balga szereplők úgy próbálják pótolni, ami korábban hiányzott, hogy közben elszalasztják az eseményt, amelyre

HÁTTÉRGYÁR

készültek. A képlet keménysége a példázat retorikai erejét növeli. A hallgatóban egyszerre kelti fel a mulasztók iránti együttérzést és a felismerést, hogy az előzetes döntéseknek később már nem mindig van pótolható következményük.

Az ajtó becsukódása a történet csúcspontja. Az elbeszélő ettől kezdve nem kínál új fordulatot, amellyel az elkésett résztvevők helyzete megváltozhatna. A későn érkezők megszólítják a vőlegényt, de idegenséget kifejező választ kapnak. Máté más helyein is megjelenik a formula, amely szerint egyesek Jézus nevére hivatkoznak, mégsem ismeri el őket. Ez nem adminisztratív hiányosságot, hanem a tényleges kapcsolat kérdését veti fel. A későn érkezők külsőleg azonos közösséghez tartoztak, de az esemény döntő pillanatában kapcsolatuk nem bizonyult elegendőnek. Az ítélet szigorúsága ezért a formális hozzátartozás és a személyes felkészültség közötti különbséget állítja középpontba.

Lehetséges-e ebből arra következtetni, hogy az isteni irgalom egyszer csak véget ér? A példázat az alkalom elmúlását és a véglegesség tapasztalatát mutatja be, de nem dolgoz ki teljes tanítást a megváltás valamennyi kérdéséről. A korai és későbbi kereszténység különféle

hangsúlyokkal beszélt az utolsó ítéletről, a bűnbánat lehetőségéről és az isteni irgalom határáról. Ha egyetlen példázat képszerű részleteiből teljes túlvilágtant építünk, könnyen figyelmen kívül hagyjuk a többi evangéliumi tanítást. A felelős értelmezés ehelyett azt mondja: a történet határozottan figyelmeztet a késlekedés veszélyére, és a bezárt ajtó képével fejezi ki ezt. Arról azonban önmagában nem rendelkezik, mi történik minden más emberrel, minden más helyzetben.

A példázatot a vallási nevelésben gyakran a félelem eszközévé tették. Gyerekeknek úgy magyarázták, hogy bármikor bekövetkezhet az ítélet, és ha a legkisebb hibával találtatnak, örökre kívül maradnak. Ez az alkalmazás több ponton elszakad a szövegtől. A tíz nő mindegyike elalszik; a történet nem a hibátlan éberséget kéri számon. Az okosak nem azért jutnak be, mert minden pillanatban tökéletesek, hanem mert felkészülésük számolt a kiszámíthatatlansággal. A példázat ezért a rettegés mellett a felelős nyugalom lehetőségét is tartalmazza. Aki komolyan veszi az életét és a rá bízott kapcsolatokat, annak nem kell minden percét azzal töltenie, hogy a végső órát találgassa.

A mai olvasó számára a szolidaritás és a személyes felelősség ütközik össze a történetben. Nem lehet

minden mulasztást mások nagylelkűségével helyrehozni; ugyanakkor a készültség gondolata nem érvényteleníti a felebaráti segítség parancsát. A példázat nem a szegényekkel vagy a szerencsétlenekkel szembeni közöny igazolása. Tárgya egy meghatározott, el nem halasztható találkozás, és az ahhoz szükséges előkészület. A feszültséget az tartja elevenen, hogy a szöveg nem teszi kényelmessé az üzenetet: még a vallási közösség tagjai számára is lehet elmulasztott alkalom. Ezzel a szigorú figyelmeztetéssel szembesülünk, de nem kötelességünk hozzáadni olyan kegyetlenséget, amelyet Máté nem ír le.

Végül a menyegző képe sem mellékes. A történet ítélettel zárul, de alaphelyzete ünnepre szóló meghívás. A vőlegény érkezése nem pusztán veszély, hanem öröm forrása a felkészültek számára. A beszéd könnyen torzul, ha minden figyelmet a kint maradó öt nőre fordítunk, és elfelejtjük, hogy a cél az ünnep. A példázat nehézsége éppen abban rejlik, hogy az öröm lehetősége mellett valódi veszteséget is megjelenít. A keresztény olvasatnak egyik részletet sem szabad eltüntetnie. Az ajtó zárva marad, és ez fájdalmas; az ünnep mégis azzal kezdődik, hogy vannak, akik felkészülten lépnek be. A történet ebből a kettősségből nyeri tartós erejét.

HÁTTÉRGYÁR

3. Nem békét hoztam, hanem kardot

A kereszténység egyik legismertebb jelképe a béke, Jézus egyik legmegdöbbentőbb mondata mégis azt állítja, hogy nem békét, hanem kardot hozott. Máté evangéliumának tizedik fejezetében olvasható a mondat, miközben Jézus tanítványait készíti fel küldetésükre. A kijelentést azonnal családi konfliktusok felsorolása követi: a fiú az apjával, a leány az anyjával, a meny az anyósával kerül szembe. Lukácsnál a kép módosul: Jézus nem kardról, hanem meghasonlásról beszél, és a családot olyan háznak ábrázolja, amelynek tagjai egymással ellentétes oldalon állnak. A különbség ellenére a két evangélista ugyanazt a nehézséget tárja elénk. Hogyan egyeztethető össze a megosztottság előrejelzése azzal az erkölcsi tanítással, amely az ellenség szeretetét és a békességteremtést helyezi előtérbe?

A kérdés első pillantásra a vallások történetének sötét fejezeteit idézi. A kard a hatalom és a fegyveres erőszak képe, amelyet államok és vallási mozgalmak sokszor a maguk céljaira fordítottak. Különösen fontos tehát ellenőrizni, hogy Jézus mondatában felszólításról vagy következményről van-e szó. A szöveg nem olyan parancs,

HÁTTÉRGYÁR

amely tanítványait fegyveres cselekvésre utasítja. A mondat a küldetésének hatásáról beszél: az emberek Jézushoz való viszonya konfliktusokat teremt majd ott is, ahol a családi összetartozás korábban természetesnek tűnt. Ez nem szünteti meg a kép keménységét, de lényeges értelmezési határt állít. Aki a mondatból mások megtámadásának keresztény kötelességét vezeti le, olyan parancsot tesz hozzá, amely ebben a szakaszban nem szerepel.

A mátéi szöveg tágabb összefüggése döntő. A tizedik fejezetben Jézus tanítványokat küld ki, figyelmeztet a fogadtatás bizonytalanságára, az üldözésre és a családon belüli árulás lehetőségére. Egyes helyeken a tanítványokat bíróságok elé viszik, és közvetlen rokonaik is ellenük fordulhatnak. A kard ezért nem önmagában álló, fegyveres programot meghirdető jelmondat, hanem az üldöztetésről szóló beszéd része. A kép központi alakja nem a kardot forgató keresztény harcos, hanem az a tanítvány, akinek vállalnia kell, hogy legközelebbi kapcsolatai is veszélybe kerülhetnek. A retorikai hangsúly a bátorságon és a hűségen van, ám az evangélista nem titkolja, hogy ennek súlyos emberi ára lehet.

HÁTTÉRGYÁR

Lukács 12,49–53-ban a kijelentés tűzről szóló szavak környezetében hangzik el. Jézus saját küldetését sürgető és konfliktusos történetként mutatja be. Az öt családtag megoszlásának képe szinte aritmetikai pontossággal sorolja fel az ellenkező táborokat. A történet nem azt sugallja, hogy a családtagok erkölcsileg eleve ellenségei egymásnak, hanem azt, hogy egy mindenkit érintő vallási döntés megbontja a megszokott lojalitási rendet. A család már nem képes az egyén valamennyi meggyőződését előírni. Ez a gondolat felszabadítónak hathat olyan ember számára, akit rokonai akadályoznak lelkiismereti döntésében, de pusztítóvá válhat, ha vallási vezetők a családi kapcsolatok tudatos szétrombolására használják fel.

Mindkét változat mögött felismerhető Mikeás próféta könyvének 7,6 verse. A prófétai szakasz olyan válságot ábrázol, amelyben megrendülnek az emberi bizalom legszorosabb kötelékei, és a fiú, a leány, valamint a meny konfliktusban áll saját családjával. A párhuzam azért fontos, mert Jézus kijelentése nem előzmény nélküli erkölcsi provokáció. Az ószövetségi próféták a közösség belső válságát gyakran a családi rend felbomlásával érzékeltették. Ha a mátéi és lukácsi szöveg e hagyományt használja, akkor a megosztottság a válság és

HÁTTÉRGYÁR

a döntés jeleként olvasható. A kard látszólag politikai kép, de mögötte egy prófétai nyelv áll, amely a történelemben kialakuló hűségkonfliktust kívánja megjeleníteni.

A béke fogalma sem egyszerűen a konfliktusmentességet jelenti a bibliai hagyományban. A héber salom egyszerre utalhat biztonságra, teljességre, igazságos viszonyokra és az Istennel való rendezett kapcsolatra. A próféták időnként éppen azokat bírálják, akik békét hirdetnek ott, ahol a közösségben súlyos igazságtalanságok maradnak. A béke követelése tehát nem feltétlenül egyezik meg a fennálló rend zavartalan fenntartásával. Jézus tanításában is megjelenik, hogy az igazság és a megbékélés nem választható el egymástól. Ez azonban nem ad korlátlan felhatalmazást a konfliktus keresésére: a béke kritikája nem az erőszak dicsérete. A prófétai szóhasználat csak akkor segít, ha a kijelentést a maga etikai összefüggésében értjük.

Máté hegyi beszédében a békességszerzők boldognak neveztetnek. Ugyanott hangzik el a harag, a bosszú és az ellenség szeretetéről szóló tanítás is. Ha a tizedik fejezet kijelentését ezzel összevetjük, a belső feszültség nem tűnik el teljesen, de iránya világosabbá válik. A tanítvány nem arra kap megbízást, hogy másokat megsebezzen;

inkább arra készítik fel, hogy békés magatartása és vallási hűsége ellenére ellenségeskedést tapasztalhat. A két szakasz együtt azt mutatja, hogy Jézus követése nem azonos a társadalmi béke mindenáron való megőrzésével, miközben a követőt továbbra is köti az erőszak és gyűlölet visszautasítása. A különbség aprónak tűnhet, ám az evangéliumi etika egészét meghatározza.

A történeti kérdés itt különösen kényes. A kutató megkérdezheti, vajon a családi meghasonlásról szóló szavak Jézus saját élethelyzetéből erednek-e, vagy a későbbi keresztény közösségek üldöztetési tapasztalatából. Mindkét lehetőség mellett szólnak érvek. Jézus követése már nyilvános működése idején családi és közösségi ellenállást válthatott ki, ahogyan a rokonok érkezéséről szóló márki jelenet is érzékelteti. A korai keresztény közösségek viszont különösen élesen tapasztalhatták, hogy vallási hovatartozásuk miatt régi kapcsolataik megromlanak. A hagyományozás nem mechanikus megőrzés volt: a közösségek a Jézusról szóló emlékezetet saját helyzetükben értették és adták tovább. Meier történeti módszere ezért hasznos, de egyetlen párhuzamos mondat alapján végleges eredetiségítéletet nem mondhatunk.

A mondat politikai felhasználásának történetében gyakori félreértés az, hogy a konfliktus puszta létét erkölcsi igazolásnak tekintik. Egy közösség vezetője azt mondhatja: ellenünk fordultak a rokonaink, tehát bizonyosan igaz úton járunk. A bibliai szöveg azonban nem állítja, hogy minden családi konfliktusnak vallási üldözés az oka, és azt sem, hogy a hívő félnek mindig igaza van. A konfliktus lehet a lelkiismeretes döntés következménye, de fakadhat fanatizmusból, önkényből vagy közönséges figyelmetlenségből is. Jézus tanítványainak helyzetére vonatkozó figyelmeztetésből nem következik olyan univerzális szabály, amely minden viszályban a vallásosabbnak látszó felet igazolja. Ez a különbségtétel a modern vallási csoportok vizsgálatában különösen fontos.

Hasonló okból a kard szavát nem szabad kiragadni a bibliai szövegekben megjelenő fegyverek sokféle jelentéséből. Az evangéliumokban a kard lehet tényleges fegyver, a veszély jelképe vagy prófétai kép. Jézus elfogatásának elbeszélése külön szöveghely, ahol tényleges kardhasználat jelenik meg, de ott az erőszakos ellenállás megítélése ismét más összefüggésben történik. Ha a mondatot az összes többi kardra vonatkozó utalással automatikusan összevonjuk, a különböző

HÁTTÉRGYÁR

irodalmi műfajokat és történeti helyzeteket is összemossuk. A kritikai olvasat feladata éppen az, hogy ne hozzon létre azonos témájú szavakból mesterségesen egyetlen katonai doktrínát.

A családokra vonatkozó figyelmeztetés különösen érzékeny az olyan társadalmakban, ahol a vallási döntés egyben a gazdasági és közösségi biztonság elvesztését is jelentheti. Egy korai keresztény ember számára a háznépből való kiszorulás lakóhelye, megélhetése és társadalmi védelme elvesztésével járhatott. A mai olvasó ezt olykor az egyéni választás romantikus történeteként képzeli el, pedig a döntés sok esetben létfontosságú kapcsolatok átrendeződését jelentette. Jézus kijelentése ebben az összefüggésben nem könnyed provokáció, hanem a tanítványság tényleges kockázatának elismerése. Aki a követés mellett dönt, annak nem ígérnek feltétlen családi egyetértést, társadalmi megbecsülést vagy személyes nyugalmat.

Ugyanakkor a tanítványság ára nem szolgálhat öncélú áldozatkövetelésre. A keresztény hagyomány különböző korszakaiban az aszkézis és az önmegtagadás gyakran magasztos feladatként jelent meg, olykor azonban mások iránti természetes felelősségeket is háttérbe szorított. A kardról szóló jézusi mondatot akkor értjük történeti és

erkölcsi szempontból arányosan, ha elválasztjuk a konfliktus elkerülhetetlenségének lehetőségét attól a vágytól, hogy mindenáron konfliktust teremtsünk. Az evangéliumok alapján a tanítvány nem azért hűséges, mert minél több ellenséget szerez, hanem azért vállalhatja az ellenségeskedést is, mert nem akarja meggyőződését puszta kényelemből feladni. A különbség egyetlen mondatban összefoglalható, megélése azonban egész életet érint.

Lukács a megosztottság mellé a tűz képét állítja, amely lehet tisztító, ítélő vagy sorsfordító erő jelképe. A mondatot különféle keresztény hagyományok eltérően olvasták, és az egyik kép nem mindig magyarázza meg teljesen a másikat. A tűz és a kard együtt a közeli, éles változás érzését keltik. A történeti Jézus Isten országának eljövetelét nem közönyös, lassú intézményi fejlődésként hirdette, hanem a jelenben is választ követelő történésként. E sürgetés magyarázhatja a szóhasználat hevességét. Aki az országot a megszokott rend puszta meghosszabbításának tekintette, annak számára a tanítás valóban veszélyes felfordulásnak tűnhetett. Jézus a konfliktus képével éppen a megszokott biztonságot kérdőjelezi meg.

HÁTTÉRGYÁR

Visszatérve a kiinduló ellentmondáshoz, a béke hirdetője tehát beszélhet megosztottságról anélkül, hogy erőszakot követelne. Ettől a kijelentés továbbra sem szelídül közhellyé. Jézus nem ígéri, hogy hűséges követése harmonikus családi és társadalmi élettel jutalmaz mindenkit. Arra figyelmeztet, hogy az emberi kapcsolatok rendje olykor olyan döntéseket vár el, amelyekkel a lelkiismeret nem tud azonosulni. A béke ebben a helyzetben nem azonos a minden áron fenntartott csönddel, a kard pedig nem a fegyveres vallási önigazolás eszköze. A mondat ereje e kettős elutasításban marad meg, és éppen ezért nem lehet veszély nélkül politikai jelszóvá egyszerűsíteni.

HÁTTÉRGYÁR

4. Hagyd a holtakra, hogy eltemessék halottaikat!

Egy férfi Jézus követésére készül, de előbb szeretné eltemetni apját. A kérés az emberi kötelességek legalapvetőbb körébe tartozik. A halott méltó elbúcsúztatása a család iránti hűség, a vallási hagyomány és a közösségi becsület része. Jézus válasza mégis olyan szigorú, hogy első hallásra kegyetlennek tűnik: hagyja a halottakra a halottaik eltemetését, ő pedig induljon és hirdesse Isten országát. Máté és Lukács eltérő beszédösszefüggésben őrizte meg a kijelentést; a közös elem a halaszthatatlan követés követelménye. Ha az evangéliumok más helyei a szülők tiszteletét hangsúlyozzák, itt miért látszik Jézus megtagadni az utolsó tiszteletadás lehetőségét? A kérdésre adott válasz attól is függ, hogy pontosan milyen helyzetet feltételezünk a néhány sor mögött.

Máté 8,21–22-ben a megszólaló tanítvány előbb kéri a halasztást, és Jézus a követés elsőbbségére figyelmezteti. Lukács 9,59–60-ban Jézus maga szólítja fel az embert a követésre, mire az a temetés kötelezettségét említi. Lukács hozzáteszi a hirdetés feladatát: az embernek Isten országát kell közvetítenie. A két elbeszélés apró

HÁTTÉRGYÁR

eltérései fontosak. Máté hangsúlya a követés és a családi kötelesség versenyén van, Lukácsnál a misszió sürgető jellege még egyértelműbb. A szövegek nem részletezik, hogy az apa mikor halt meg, hol van a család, és mennyi idő telne el a temetésig. Ezekre a hiányokra a modern magyarázatok gyakran olyan rekonstrukcióval válaszolnak, amely megnyugtatja a mai olvasót, de a bizonyítottságuk nem egyforma.

Az egyik elterjedt értelmezés szerint a férfi apja még életben volt. Az „előbb eltemetem apámat” fordulat így azt jelentené: hadd maradjak vele addig, amíg meghal, és csak azután csatlakozom hozzád. A magyarázat vonzó, mert a válasz keménységét csökkenti. Ha az apa még évekig élhet, a halasztás meghatározatlan idejűvé válik, és Jézus sürgetése könnyebben érthető. A gond az, hogy a szöveg egyértelműen nem mondja ki ezt a körülményt. A közel-keleti beszédszokásokról szóló általánosítások önmagukban nem teszik bizonyossá, hogy Jézus beszélgetőpartnere is ilyen értelemben használta a fordulatot. A felelős értelmezés ezért e rekonstrukciót lehetséges, de nem bizonyított megoldásként kezeli.

Egy másik lehetőség szerint a kérés a ténylegesen elhunyt apa temetésére vonatkozott. Az ókori zsidó közösségekben a temetés általában gyorsan követte a

halált, és a halott eltemetését különösen fontos vallási és családi feladatnak tartották. A Tóra több szakasza hangsúlyozza a szülők tiszteletét; a kegyelet gyakorlata ennek természetes részeként jelent meg. A holttesttel való érintkezés rituális tisztátalansága sem jelentette azt, hogy a család egyszerűen mellőzhette a temetést. Ha Jézus valóban közvetlenül egy apa halála után mondta e szavakat, válasza a szokásos renddel élesen szembeforduló prófétai túlzásként érthető. Ezt az értelmezést nem lehet pusztán azért elvetni, mert számunkra erkölcsileg nehezebb.

Van olyan magyarázat is, amely a másodlagos temetés szokására hivatkozik. Az ókori Júdeában bizonyos időszakokban előfordult, hogy a holttest bomlása után a csontokat összegyűjtötték, és külön tartóba vagy temetkezési helyre helyezték. Ha a kérés egy ilyen későbbi eseményre vonatkozott, az időbeli sürgetés más megvilágításba kerülne. Ehhez azonban a konkrét evangéliumi mondat nem szolgáltat közvetlen bizonyítékot. A régészeti szokás létezése önmagában nem igazolja, hogy minden temetésre vonatkozó bibliai megjegyzést ezzel kell magyarázni. A könyvben a különböző történeti lehetőségeket így nem mint kész tényeket, hanem mérlegelendő hipotéziseket mutatjuk

be.

A görög szövegben ugyanaz a nekrósz szó ismétlődik meg, először többes, majd a halott hozzátartozókra vonatkozó értelemben. A mondat nyelvi ereje ebből az ismétlésből fakad. Aligha arról van szó, hogy a már meghalt emberek ténylegesen el tudnának temetni másokat. A mondat legalább egyik használatban átvitt értelmű: a „halottak” lehetnek azok, akik a tanítványság életadó lehetőségét még nem ismerték fel, vagy azok, akik a régi rendhez kötődnek. Az értelmezés itt igen hamar értékítéletté alakulhat. Nem helyes úgy beszélni a Jézust még nem követő emberekről, mintha értéktelenek vagy erkölcsileg halottak lennének. Az ellentét a mondat retorikai eszköze, nem pedig minden kívülálló személyről megfogalmazott teljes antropológiai tanítás.

A prófétai kijelentések világában a meghökkentő túlzás nem ritka. Egy határozott döntést olykor olyan képpel érzékeltetnek, amelyet szó szerinti általános szabályként nehéz volna alkalmazni. Amikor Jézus arról beszél, hogy valaki vájja ki a szemét, ha az bűnre viszi, a legtöbb keresztény hagyomány ezt nem testi öncsonkítás parancsaként értette. A temetésről szóló mondatban is felismerhető hasonló retorikai feszültség: egy megkérdőjelezhetetlennek tekintett kötelességgel állítja

szembe a követés minden mást megelőző igényét. A párhuzam ugyanakkor nem teljes, hiszen a családi kötelezettség tényleges elhalasztása vagy elengedése történetileg elképzelhető. Az erős retorikai forma felismerése tehát segít, de nem old fel minden erkölcsi problémát.

Az első századi zsidó vallási világban a temetéshez kapcsolódó feladatok nem pusztán magánügyek voltak. A holtak iránt tanúsított kegyelet a közösség rendjét védte és a családi hűség megnyilvánulása volt. A Bibliában az eltemetetlenül maradás gyakran megszégyenítő vagy ítéletet hordozó kép. Ezért az a tanító, aki látszólag a temetés elhagyását kéri, a hallgatók egyik legerősebb erkölcsi reflexével kerül szembe. A történet súlyát csak akkor értjük, ha nem úgy képzeljük el a temetést, mint egy tetszés szerint áttehető társadalmi eseményt. A tanítvány számára az apa sírba helyezése olyan kötelezettség, amelyet a hagyomány és a szeretet egyaránt alátámasztott. Jézus ebbe a rendbe visz be egy új, sürgős igényt.

A kijelentés az Isten országáról szóló igehirdetés összefüggésében még érthetőbbé válik. Lukácsnál a feladat nem az, hogy a tanítvány egyszerűen elhagyja családját, hanem az, hogy az ország hírét vigye. Az

evangéliumot ez a sürgető, történelemfordító meggyőződés hatja át. Ha Isten uralmának új korszaka valóban elérkezett, a mindennapi rend nem folytatódhat változatlanul. A tanítványság nem hobbiként választható, amelyet az ember akkor kezd el, amikor már minden más körülménye rendeződött. A mondat különösen éles alakban mutatja meg azt, amit több más jézusi történet is megkövetel: a döntést nem lehet korlátlan időre elhalasztani. A sürgetés jelentését azonban mindig a konkrét helyzettel együtt kell mérlegelni.

Felmerül a kérdés, vajon Jézus valamennyi követőjétől ugyanezt várta-e el. Az evangéliumokban akadnak vándorló tanítványok, akik elhagyják foglalkozásukat és lakóhelyüket, mások viszont házukban fogadják őt, támogatják útját vagy saját környezetükben tesznek tanúságot. A történetekből nem rajzolódik ki egyetlen, mindenkire mechanikusan alkalmazható társadalmi életforma. A követés követelménye általános, a konkrét válasz azonban különböző lehet. Ha a temetésről szóló mondatot minden keresztény emberre vonatkozó abszolút tilalommá tesszük, szembekerülünk az evangéliumok más részeivel, valamint a korai keresztény közösség tényleges gondoskodási gyakorlatával. A szöveg nem ír elő általános temetési szabályzatot.

HÁTTÉRGYÁR

Más helyeken Jézus kifejezetten a szülők iránti felelősség megkerülését bírálja. Márk 7,9–13 azokat a vallási magyarázatokat veszi célba, amelyekkel valaki elhárítaná apja vagy anyja anyagi támogatását. Ez az összevetés nem alkalmas arra, hogy a temetésről szóló mondatot ártalmatlanítsa, de megakadályozza, hogy az egész jézusi tanítást családellenes programként írjuk le. Jézus radikális tanítványságot követel, és ezzel egy időben komolyan veszi a szülőkkel kapcsolatos parancsolatot. Két különböző összefüggés más és más oldalát hangsúlyozza a felelősségnek. Az evangéliumok olvasásakor éppen ez az egyik legnehezebb feladat: nem szabad elszigetelt mondatokat egymás ellen fordítva teljes erkölcsi rendszert felépíteni.

Az egyháztörténetben a kijelentés különösen a szerzetesi és missziós életformák vitáiban vált hangsúlyossá. Akik szerettek volna mindent elhagyni a vallási hivatásért, ebben a mondatban a radikális döntés szentírási támogatását látták. Mások arra figyelmeztettek, hogy a hivatás nem oldja fel automatikusan a rászoruló rokonokkal szembeni erkölcsi kötelezettségeket. A két nézőpont között valódi feszültség van, és a történet mindkét fél számára tartalmaz figyelmeztetést. A családi kötelesség nem

HÁTTÉRGYÁR

válhat minden döntés végtelen elhalasztásának ürügyévé, de a vallási lelkesedés sem lehet mentség a gondoskodás megtagadására. A szöveg nem ad kész intézményi szabályt, inkább kiélezi a lelkiismereti mérlegelés szükségességét.

A modern társadalomban a kérdés még konkrétabb alakot ölthet. Egy ember külföldi missziós munkát, szerzetesi hivatást vagy közösségi szolgálatot választana, miközben idős szülei gondozásra szorulnak. Az evangéliumi mondatból nem következik, hogy a gondozást automatikusan el kell hagynia, de az sem, hogy egyetlen rokoni elvárás örökre megtilthatja a hivatás követését. Az erkölcsi mérlegelés részévé válik a családtagok tényleges szükséglete, az elérhető gondoskodás és az ember saját felelősségének természete. Jézus radikális felszólítása így nem kész válaszokat kínál a bonyolult helyzetekre, hanem azt kérdezi, vajon miért és meddig kívánjuk elhalasztani azt, amit igaznak ismertünk fel.

A mondatot értelmezve nem feledkezhetünk meg az emberi veszteségről. Aki elveszíti apját, annak gyásza van, és a gyász nem pusztán társadalmi szokás. Ha a történetben valóban közvetlenül egy halálesetről van szó, Jézus szavai különösen keményen érinthetik a

megszólított férfit. Az elbeszélés nem közli a továbbiakat: nem tudjuk, hogy elindult-e, kapott-e időt a búcsúra, vagy hogyan fogadta a felszólítást. A modern magyarázatok olykor túlságosan gyorsan kárpótolják az olvasót azzal, hogy a helyzetet egyszerűen félreértésnek nevezik. A jó értelmezés ehelyett megőrzi a kérdés nyitottságát. Megmutatja a követés sürgetését, de komolyan veszi a veszteséget is, amelyre a mondat ránehezedik.

A fejezet tanulsága ezért kettős. A temetésre hivatkozó kérés olyan kötelezettséget képvisel, amelyet az evangéliumok világában is nagyra becsültek; Jézus mégis azt állítja, hogy Isten országának hirdetése olyan új helyzetet teremthet, amelyben a megszokott rangsor felborul. A mondatból nem vezethető le, hogy a halottakat el kell hanyagolni, vagy hogy a családi szeretet jelentéktelen. Ugyanakkor nem lehet eltüntetni a felszólítás radikalizmusát sem. A jézusi tanítás éppen azért vált vitatottá, mert a követés igényét az emberi élet legszentebbnek tekintett kötelessége mellé állítja, és nem engedi, hogy a választás minden kockázat nélkül megtörténjen.

HÁTTÉRGYÁR

5. Aki nem gyűlöli apját és anyját

A tanítványi követésről szóló jézusi mondatok közül talán egyetlen sem hangzik olyan sértően a mai olvasó számára, mint Lukács 14,26. Jézus nagy tömeghez fordul, és kijelenti: aki hozzá jön, de nem gyűlöli apját, anyját, feleségét, gyermekeit, testvéreit, nővéreit, sőt saját életét is, nem lehet a tanítványa. A felsorolás szinte valamennyi legszorosabb emberi kapcsolatot érinti, és a végén magát az ember saját létezését is bevonja. Hogyan kérhet gyűlöletet az, aki az ellenség szeretetét tanította? Milyen vallási mozgalom az, amely éppen a családtagok iránti szeretetet látszik a hozzá tartozás akadályának tekinteni? A kérdés azért különösen fontos, mert a görög szövegben valóban olyan ige áll, amelynek szokásos jelentése a gyűlölet. A nehézséget tehát nem oldhatjuk fel egyszerűen azzal, hogy a fordítás teljesen téves.

Lukács evangéliuma a kijelentést szélesebb tanítványi beszéd részeként közli. Jézust tömegek követik, ő pedig a követés költségét állítja eléjük. Közvetlenül a családról szóló mondat után a kereszt hordozásának követelménye, majd a torony építéséről és a háborúra készülő királyról szóló két rövid példázat következik. Mindkettő a

mérlegelésre figyelmeztet: aki építkezésbe vagy veszélyes vállalkozásba fog, előbb számolja meg, van-e hozzá elegendő erőforrása. A fejezet tehát nem indulatos családellenes rögtönzés, hanem a tanítványság árát mérlegeltető beszéd. Az olvasó ezzel együtt joggal kérdezheti, miért kellett Jézusnak a szándékos választás követelményét ennyire kemény szóval kifejeznie.

A görög miszeó ige általában gyűlöletet, elutasítást, ellenszenvet fejez ki. A bibliai szövegek között azonban találunk olyan összehasonlító használatokat, amelyekben az egyik kapcsolat előnyben részesítése a másik „gyűlöleteként” jelenik meg. A Teremtés könyvének 29. fejezetében Jákob Ráchelt jobban szereti Leánál, és a görög bibliai hagyományban Lea helyzete a „gyűlölt” asszony megnevezésével is megjelenik. Az Ószövetség törvényszövegeiben a szeretett és a kevésbé szeretett feleség megkülönböztetése szintén hasonló nyelvi környezetet teremt. Az ilyen párhuzamok segítenek megérteni, hogyan szolgálhatott a gyűlölet szó a második helyre szoruló kapcsolat kifejezésére. Ám a nyelvi magyarázat nem jogosít fel arra, hogy az evangéliumi kijelentést teljesen ártalmatlan mondattá alakítsuk.

Máté 10,37 párhuzamos tanítása világosabban fogalmaz: aki apját vagy anyját jobban szereti Jézusnál,

nem méltó hozzá. E szöveg sok olvasó számára a lukácsi mondat megnyugtató magyarázata. A két hagyomány rokon tartalma szerint a tanítványság elsőbbséget követel még a legszorosabb családi kapcsolatokkal szemben is. Történetileg azonban nem bizonyítható automatikusan, hogy Máté megőrizte az eredeti, enyhébb mondatot, Lukács pedig szándékosan durvított rajta; az ellenkező szövegfejlődési lehetőséget is vizsgálni kell. Lehetséges, hogy egy erős szemita túlzást Máté a maga közössége számára világosabban, összehasonlító szerkezettel adott vissza. A történeti kutatásban a párhuzam nem mechanikus feloldás, hanem az eredeti kijelentés jelentéstartományának egyik fontos tanúja.

A szemita nyelvek és a bibliai retorika ismerete hasznos, de óvatosságot igényel. Könnyű lenne minden nehéz szót azzal elintézni, hogy „keleten így beszéltek”, és ezzel a kérdést lezárni. Nem minden túlzás ártalmatlan, és nem minden nyelvi sajátosság szünteti meg a kimondott követelmény erejét. Lukács szóhasználata alkalmas arra, hogy a hallgatóban éles ellenállást keltsen. A szöveg azt üzeni, hogy a tanítványi döntést a családi szeretet sem vonhatja automatikusan saját hatalma alá. Ha ezt pusztán úgy fordítjuk le, hogy „Jézust is szeressük”, elvész a tanítás radikális

HÁTTÉRGYÁR

elsőbbségigénye. Ha viszont a gyűlöletet hétköznapi ellenségességként értjük, az evangéliumok más tanításaival kerülünk mély ellentmondásba.

A család az ókori világban a személyes lét keretét adta. A rokonsághoz tartozás meghatározta a társadalmi elismertséget, a házasságot, a gazdasági kilátásokat és a vallási hagyományhoz való viszonyt. Aki ilyen közegben a családi lojalitás elé helyezett egy új vallási küldetést, annak döntése nem pusztán érzelmi hangsúlyváltást jelentett. Lakhatás, öröklés, megélhetés és társadalmi elfogadás foroghatott kockán. Jézus szavai tehát olyan helyzetre is vonatkozhatnak, amikor az embernek valóságosan választania kell a családi közösség elvárása és meggyőződése között. Ebből érthető a szóhasználat éle, még ha a gyűlölet modern erkölcsi jelentését továbbra is vissza kell utasítani mint az evangélium követelményének teljes leírását.

A felsorolásban az apa és anya mellett a feleség és a gyermekek is szerepelnek. Ez különösen súlyos kérdést vet fel, hiszen az ember kiskorú gyermekeinek védelme nem egyszerűen választott érzelmi kapcsolat, hanem alá-fölérendeltséggel és kiszolgáltatottsággal járó kötelezettség. A történeti szöveg értelmezése és a mai etikai alkalmazás között ezért világos határt kell

HÁTTÉRGYÁR

húznunk. Az, hogy a tanítványi követés rendkívül magas követelményét Jézus ilyen nyelven fejezi ki, nem jelenti, hogy bárki erkölcsi felmentést kap a gyerekek elhagyására vagy bántalmazására. Egy vallási szervezet, amely e mondattal igazolja a szülői gondoskodás kikényszerített megszakítását, nem pusztán egy vitatott bibliai fordulatot idéz, hanem súlyos etikai döntést hoz, amelyet a teljes evangéliumi hagyomány fényében kell megítélni.

A gyűlölet szó mögött álló összehasonlító lehetőséghez kapcsolódik a saját élet „gyűlöletének” követelménye. Ez a fordulat világosan jelzi, hogy nem közönséges érzelmi ellenszenvről van szó. Az ember saját életét is úgy kell a követés elé rendelnie, hogy szükség esetén a veszteséget és a veszélyt vállalja. A kijelentés azonban nem önpusztító parancs. A kereszt hordozásának képe az első századi római világban nagyon is konkrét politikai és büntetőjogi rettenetet idézhetett fel: a keresztre feszítés a hatalom nyilvános megtorlásának eszköze volt. A tanítvány ennek a veszélynek a tudatában áll az új útra. A kép ezért az élet valódi kockáztatását is magában hordhatja, de nem jelenti az élet megvetésének általános vallási eszményét.

A fejezet egyik kulcskérdése az, hogy a követés személyes döntés vagy az emberi kötelékek megtagadása. Lukács a tanítványi viszonyt olyan feltételként írja le, amelyhez új rangsor szükséges. A gondolat rokonságban áll Jézus más kijelentéseivel, amelyek a vagyont, a biztonságot vagy a társadalmi elismerést másodlagosnak tekintik Isten országához képest. Az egyénnek olykor döntést kell hoznia a természetes ragaszkodás és a felismert kötelezettség között. Ugyanakkor a tanítás nem szünteti meg az emberi kapcsolatok erkölcsi tartalmát. Aki apját szereti, nem válik emiatt rossz tanítvánnyá; kérdésessé az a helyzet válik, amelyben a családi szeretet minden más meggyőződést feltétlenül felülír.

Mindez összefügg az előző fejezetek témáival. Amikor Jézus saját anyját és testvéreit az új tanítványi család fogalmával szembesíti, ugyanazt az elsőbbségi kérdést nyitja meg. Amikor a temetésre készülő embernek sürgős követést ajánl, szintén egy feltétlennek látszó családi kötelesség elé állít más követelményt. A béke helyett hozott kardról szóló mondat pedig a választás társadalmi következményére figyelmeztet. A négy elbeszélés együtt már egy felismerhető tematikus egységet alkot: a tanítványi követés olyan döntés, amely a hagyományos

HÁTTÉRGYÁR

lojalitások rendjét átrendezheti. Ezért választottuk a könyv első részének témájául a család és a követés árát, nem pedig véletlenszerűen gyűjtöttük egymás mellé a legbotrányosabb idézeteket.

A modern pszichológiai és vallásszociológiai olvasatok különös figyelmet fordítanak arra, hogy a közösség mekkora önállóságot enged tagjainak. Vannak vallási csoportok, amelyek a szülőkkel, házastárssal vagy régi barátokkal való kapcsolat megszakítását az igazi hit bizonyítékának tekintik. A lukácsi mondat ilyen környezetben különösen veszélyessé válhat. Ha a gyűlöletet egy intézmény írja elő, és ő dönti el, kit kell elhagyni, akkor a személyes lelkiismereti döntés helyére új külső kényszer lép. A jézusi kijelentés kritikai olvasata nem engedheti, hogy az Isten elsőbbségéről szóló állítást valamely emberi vezető korlátlan engedelmességi igényévé alakítsák. A vallási lojalitás és a manipuláció közötti határt minden korszakban újra meg kell húzni.

A másik szélsőség a szöveg teljes megszelídítése. A modern olvasó számára megnyugtató volna, ha a mondat végül csak arra figyelmeztetne, hogy a család mellett időt kell szánni a hitre is. Lukács azonban ennél sokkal többet mond. A tömeghez forduló Jézus nem olcsó meghívást osztogat: a toronyépítő és a hadvezér történetével

számvetésre készteti a követőket. A vallási döntésnek ára van, amely olykor személyes veszteségben mutatkozik meg. Az evangéliumi szóhasználat ezért a kompromisszumok kényelmét is megkérdőjelezi. Nem arról van szó, hogy a hűség mindig családellenes döntés volna, hanem arról, hogy a közeli kapcsolatok sem menthetnek fel automatikusan a lelkiismeret követelménye alól.

A korai egyház és a későbbi keresztény közösségek eltérően válaszoltak erre a kihívásra. Egyesek a mártírium vállalásában, mások a szerzetesi életben, ismét mások a hétköznapi erkölcsi kitartásban látták a radikális követés megnyilvánulását. Az értelmezések sokszínűsége önmagában mutatja, hogy a lukácsi kijelentés nem egyetlen, minden élethelyzetben azonos intézményi parancs. A különböző korok a maguk körülményei között próbálták meghatározni, milyen kapcsolatok, előnyök és biztonságok kerülhetnek szembe a vallási meggyőződéssel. Az egyháztörténeti alkalmazások között értékes példák mellett súlyos torzulások is akadtak, és ezeket a könyv későbbi fejezeteiben sem szeretném felmenteni a szöveg puszta idézésével.

HÁTTÉRGYÁR

A családon belüli erkölcsi konfliktus ma is valóságos lehet. Egy fiatal ember olyan hivatást választ, amelyet rokonai nem fogadnak el; valaki vallási meggyőződését megváltoztatja, és elveszíti addigi közösségének támogatását; máskor éppen egy vallási intézmény nyomása ellenében kell megvédenie családját. Az evangéliumi mondat nem dönt el minden ilyen vitát a magát kereszténynek nevező fél javára. A helyzetet a felelősség, a kényszer és a kapcsolatban álló személyek méltósága felől is vizsgálni kell. Jézus szavainak történeti élessége nem attól marad meg, hogy minden konfliktust vallási próbatétellé nyilvánítunk, hanem attól, hogy elfogadjuk: olykor még a szeretett kapcsolatok sem adnak teljes választ arra, mi a helyes cselekvés.

A görög ige jelentésének vizsgálata végül olyan következtetéshez vezet, amely egyszerre csökkenti és megőrzi a botrányt. A „gyűlölni” szó a bibliai összehasonlító nyelvben kifejezheti a másodlagos helyre sorolást, és Máté párhuzamos szövege határozottan ebbe az irányba mutat. A kijelentés ezért nem követeli a családtagok iránti érzelmi vagy gyakorlati gyűlöletet. Másfelől valóban azt állítja, hogy a tanítványi hűség esetenként a legszorosabb emberi kapcsolatokkal is összeütközésbe kerülhet, és az embernek ilyenkor nem

HÁTTÉRGYÁR

feltétlenül a vérségi köteléket kell választania. A szöveg így továbbra is rendkívül radikális, csak éppen radikalizmusa nem a szeretet megtagadásában, hanem a végső lojalitás kérdésében áll.

Az első öt fejezet után már kirajzolódik Jézus nehéz szavainak egyik állandó sajátossága. A nyugtalanító mondatok mögött nem mindig valamiféle kegyetlen erkölcstan húzódik meg; sokszor a döntés sürgetése, a társadalmi kötelékek újragondolása és a vallási közösség határainak átrajzolása szólal meg erőteljes képekben. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tanításokkal kapcsolatos minden kifogás alaptalan volna. Jézus követése a források szerint valóságos veszteséget okozhatott, és a történetek ezt nem igyekeznek minden esetben megmagyarázni. A következő részben más természetű nehézséghez fordulunk: olyan példázatokhoz, amelyekben az igazságosságról alkotott elvárásaink kerülnek összeütközésbe a kegyelemről, a jutalomról és a büntetésről elmondott történetekkel.

HÁTTÉRGYÁR

6. A szőlőmunkások – Igazságtalan-e az egyenlő bér?

A szőlősgazda már kora reggel kilép a piactérre, munkásokat fogad, és megállapodik velük a napi bérben. A nap során még többször visszatér: másokat hív délelőtt, délben, délután, majd szinte a munka végeztével is. Este szokatlan utasítást ad intézőjének. Először az utolsóként érkezők kapják meg a fizetséget, mégpedig ugyanazt az összeget, amelyet az egész nap dolgozóknak ígért. Az először érkezők természetesen többre számítanak, de ők is egy-egy dénárt kapnak. Panaszuk könnyen érthető: egész nap viselték a munka terhét és a hőséget, mégis ugyanannyi jut nekik, mint azoknak, akik csupán egy órát dolgoztak. A gazda válasza egyszerre logikus és bosszantó: nem sértette meg a megállapodást; joga van a saját pénzével rendelkezni; miért irigylik az ő jóságát? Máté 20,1–16 rövid elbeszélése az igazságosság egyik alapvető dilemmáját sűríti néhány jelenetbe. A szabályosan kifizetett bér mellett is megmaradhat a méltánytalanság érzése, s az olvasó nem tudja azonnal eldönteni, kinek adjon igazat.

A történet megértésének első lépése a munka körülményeinek rekonstruálása. Az első századi Palesztina mezőgazdasági társadalmában az alkalmi napszámos helyzete bizonytalan volt. A szőlőmunkák egyes időszakokban sok embert igényeltek; a szüreti munka időhöz kötött, a termés érése és az időjárás sürgető lehetett. A napszámos nem feltétlenül azért maradt a piactéren késő délutánig, mert nem akart dolgozni. A példázatban az utolsó csoport éppen azt mondja, hogy senki sem fogadta fel őket. Ez az apró mondat megtöri a mai értelmezések egyik gyakori előfeltevését, amely a későn érkezőket lustasággal azonosítja. A történet alapján legalább annyira elképzelhető, hogy ők a munkaerőpiac vesztesei, akik egész nap munkát kerestek, de csak a végén jutottak lehetőséghez. A gazda tehát olyanoknak is jövedelmet ad, akiknek az aznapi megélhetése másként bizonytalan maradt volna.

A dénár gyakran említett napi bérként jelenik meg a korabeli forrásokban, de ebből nem következik, hogy minden helyen és helyzetben azonos életszínvonalat biztosított. A pénz értéke, a munkavállaló eltartottjainak száma és a helyi árak mind számítottak. A példázat szempontjából azonban az a fontos, hogy az elsőként

felvettekkel konkrét összegről egyeznek meg, a későbbieknek pedig a gazda megfelelő, igazságos fizetséget ígér. A megállapodás és a remény aszimmetriája tudatos dramaturgiai elem. Az első csoport biztos szerződéssel rendelkezik; a többiek a gazda tisztességében bíznak. A végkifejlet azt mutatja, hogy ez a bizalom váratlan módon bőséges jutalmat kap. Klyne Snodgrass és Arland Hultgren elemzéseiben is központi kérdés, hogyan kapcsolódik a gazda cselekvése Isten országának rendjéhez, s meddig tekinthetjük a történetet egyszerű gazdasági példázatnak.

A modern munkajog és a gazdasági igazságosság szempontjából az elbeszélés vitatható. Ha egy munkáltató tartósan ugyanolyan összeggel fizetné ki a különböző munkaidőt teljesítő embereket, az ösztönzési gondot, kiszámíthatatlanságot és jogos elégedetlenséget okozhatna. A munkások felháborodása tehát nem az emberi romlottság önmagában vett jele. A példázat sajátos ereje abból fakad, hogy erkölcsileg érthető tiltakozással szembesít bennünket. Ha az elsőként érkezők teljesen alaptalanul követelnének többet, a gazda válasza közhelyes volna. A szöveg azonban az arányosság természetes igényét éppen egy olyan helyzetbe állítja, amelyben a szerződéses tisztesség és a

HÁTTÉRGYÁR

váratlan nagylelkűség mást kíván. Jézus nem fogalmaz meg általános bértáblát. A gazda viselkedése megzavarja a jutalomról alkotott várakozást, s ezzel a hallgatót saját érdemeinek értelmezésére kényszeríti.

A történet Máténál azután következik, hogy Péter megkérdezi: mi lesz azok jutalma, akik mindent elhagytak Jézusért. Közvetlenül előtte a gazdag ifjú epizódja figyelmeztet a vagyonhoz való ragaszkodásra, és elhangzik, hogy sok elsőből lesz utolsó, és sok utolsóból első. Ez a keret egyértelműen a tanítványok önértékeléséhez kapcsolja a szőlőmunkások történetét. Aki korábban kezdte a követést, nem követelhet korlátlan előjogot a később érkezőkkel szemben. A közösség számára ez különösen kényes kérdés lehetett. Az első tanítványok, a régebb óta hívők és az újonnan csatlakozók közötti viszony minden vallási mozgalomban feszültségeket okozhat. A példázat nem tagadja a hűség és a fáradozás értékét, de megkérdőjelezi azt a gondolatot, hogy az Istenhez való tartozást kizárólag teljesítmény alapján mérhetnénk.

Más értelmezők a történetet Izrael és a pogányok közötti viszony képeként olvasták: a korábban meghívott nép és a később csatlakozó népek ugyanabban a kegyelemben részesülnek. Ennek az olvasatnak hosszú

hagyománya van, de a szövegben nem találunk egyértelmű jelzést arra, hogy az első munkások automatikusan a zsidóságot, az utolsók pedig a keresztény pogányokat jelentenék. Az ilyen értelmezés különösen akkor válik veszélyessé, ha a korábban érkezők elégedetlenségét a zsidóság állítólagos irigységének állítja be. A történet szándékosan általános alakokat mozgat: munkásokat és gazdát. A mátéi keret a tanítványi jutalom kérdésére is alkalmazza. Amy-Jill Levine zsidó kontextusra figyelő módszere fontos figyelmeztetés, hogy az evangéliumi példázatok ne váljanak későbbi felekezeti ellenképek igazolásává.

Maga a gazda furcsa módon szervezi a fizetést: az utolsókat hívja előre. Ha a régiek kaptak volna először pénzt, talán semmit sem tudtak volna a későn érkezők béréről, és nem bontakozik ki konfliktus. A sorrend ezért a történet szerves része, nem mellékes részlet. A gazda mindenki szeme láttára láthatóvá teszi döntését. A korai munkások csak így szembesülhetnek a nagylelkűség botrányával, és csak így derülhet ki, milyen elvárás él bennük saját jutalmukkal kapcsolatban. Az elbeszélésből az is kitűnik, hogy nem kérnek a megállapodásnál több pénzt addig, amíg nem látják mások fizetését. Az elégedetlenség viszonylagos: a másiknak adott ajándék

HÁTTÉRGYÁR

változtatja meg azt, amit a saját fizetségükről gondolnak. A gazda ezért nem pusztán fizetésről vitatkozik velük, hanem arról is, hogy meg tudják-e érteni a másik ember számára nyújtott segítséget anélkül, hogy saját sérelmükké alakítanák.

A gazda kérdése a szemről szóló fordulatot tartalmaz: a rossz szem a bibliai és mediterrán szóhasználatban az irigység, a szűkmarkúság és a másik javának rosszallása felé mutat. A magyar olvasó számára e kifejezés mögött a féltékenység vagy rosszindulat képzete sejlik fel, ám a történet finomabban működik. A munkások jogosnak érzett összehasonlítása azután vált át ellenszenvbe, hogy mások ajándékot kaptak. A gazda velük szemben a döntés saját felelősségét hangsúlyozza. Ebből nem következik, hogy minden gazdasági egyenlőtlenség igazolható volna a tulajdonos jogával. A példázat egyszeri, szándékosan meghökkentő cselekvésről beszél, és a kérdésre adott válasz teológiai, nem a munkaerőpiac szabályozásáról szóló ajánlás.

A történetben kétféle igazságosság kerül egymás mellé. Az egyik a megállapodás teljesítése: mindenki megkapja, amit számára ígértek. A másik az alapvető szükségletre figyelő méltányosság: a munkához későn jutó embernek is élni kell valamiből. A szöveg ezeket a

szempontokat nem elméleti tanulmányként fejtegeti, hanem egy konfliktusban teszi láthatóvá. Aki csak a teljesítmény arányát tekinti mércének, az utolsóknak járó teljes napi bért elfogadhatatlannak tarthatja. Aki a családok megélhetését helyezi előtérbe, az a gazda döntésében szolidaritást lát. A kettő közötti feszültség teszi időtállóvá a példázatot. Jézus hallgatóságának ráadásul a gazda földtulajdonosi hatalma is feltűnhetett; a szöveg nem idealizálja általában az ókori munka világát, hanem abból merít olyan eseményt, amelyen keresztül Isten országáról lehet beszélni.

A kegyelem és az érdem szembeállítása a keresztény teológiában különösen nagy jelentőségű. Ágoston és a későbbi egyházi hagyomány gyakran az üdvösség ingyenességét hangsúlyozta: Isten senkinek sem tartozik azzal, amit a másiknak adományoz. A reformáció bizonyos értelmezéseiben ugyanez az elv a megigazulás tanával kapcsolódott össze. E hagyománytörténet megértéséhez azonban figyelembe kell venni, hogy a példázat önmagában nem tárgyalja a kegyelemtan minden kérdését. A fizetség képe egyszerre szolgál a jutalomról és az ajándékról folyó beszédre, s nem válaszol arra, hogyan viszonyul az isteni jóság az emberi felelősség minden mozzanatához. A keresztény olvasat

HÁTTÉRGYÁR

jogosan lát benne teológiai összefüggést, de a történet szereplőit nem szabad egy teljes rendszer automatikus jelképeivé alakítani.

A szőlő bibliai képe tovább bonyolítja az értelmezést. Izajásnál és más ószövetségi helyeken a szőlő Izraelhez kapcsolódik, Isten gondozó munkáját és az emberek felelősségét idézi. A mátéi evangéliumban a szőlővel kapcsolatos további történetek, különösen a két fiú és a gonosz szőlőművesek példázata, fokozzák ezt a visszhangot. Mégis különbséget kell tennünk a hasonló környezet és az egyértelmű szimbolikus azonosítás között. Nem minden szőlő automatikusan Izrael, nem minden tulajdonos mechanikusan Isten, s nem minden munkás egy-egy történeti vallási csoport. Az ószövetségi háttér lehetőségeket nyit meg, de az értelmezés bizonyítására mindig a konkrét elbeszélés szerkezete szolgál. A legfeltűnőbb itt továbbra is a meghökkentő fizetés és a munkások reagálása.

A történet különös aktualitása abban rejlik, hogy a méltányosság érzete társadalmi közegben alakult ki. Sokszor nem az abszolút helyzetünk miatt elégedetlenkedünk, hanem azért, mert valaki másnak látszólag könnyebben jut ugyanahhoz, amiért mi sokat dolgoztunk. Ez lehet indokolatlan irigység, de valós

HÁTTÉRGYÁR

társadalmi igazságtalanság felismerése is. A példázatot ezért csak akkor értjük tisztességesen, ha a korai munkások tapasztalatát nem söpörjük félre. Az ő szemszögükből a gazda megbontja a korábbi várakozást; az utolsó munkások szemszögéből pedig váratlanul biztonságot nyújt. A történet a két nézőpontot egyszerre tartja fenn, és az olvasót arra hívja, hogy felismerje saját helyét a vitában. A teológiai kihívás éppen az, hogy az isteni bőkezűség nem feltétlenül engedelmeskedik a mi rangsorainknak.

Érdemes külön figyelni arra is, hogy a gazda az első munkást „barátomnak” szólítja. A megszólítás lehet udvarias, de konfliktusos helyzetben távolságot is hordozhat, amint Máté más jeleneteiben megfigyelhető. A gazda nem bocsánatot kér az egyenlő bér miatt, hanem a panasz alapját vitatja. A történetben nem nyílik újabb tárgyalás, és nem derül ki, hogy az elégedetlen munkás végül elfogadja-e a választ. A példázat lezárása nyitva hagyja a hallgató reakcióját. A kérdés az evangélium olvasójára marad: tud-e örülni annak, hogy más is ugyanabba a közösségbe jutott, még akkor is, ha saját érdemeit nagyobbnak tartja? A válasz nem kényszeríthető ki pusztán a gazda tulajdonjogára való hivatkozással, mert a történet ennél mélyebben a

HÁTTÉRGYÁR

közösségi viszonyokat alakítaná át.

A szőlőmunkások példázata végül nem szünteti meg a jó munka és a hűség értékét. Az elsőként érkezők elvégezték a rájuk bízott feladatot, és megkapták a bérüket. A történet nem állítja, hogy a tétlenség jutalmazandó, és az utolsóként felvettekről sem mondja, hogy előre elhatározták volna a késést. Az esemény jelentése inkább abban áll, hogy a közösségbe való befogadás értéke nem mérhető pusztán a belépés idejével. A Máté által kiemelt fordulat – az utolsók elsők lesznek, az elsők utolsók – nem egyszerű matematikai csere. A megszokott értékrendet kérdőjelezi meg, amely szerint a régebb óta jelen lévő ember automatikusan nagyobb méltóságot birtokol. A gazda jósága így az olvasó igazságosságérzetének próbája marad, nem olyan tétel, amely minden mai bérvitát eldöntene.

HÁTTÉRGYÁR

7. A tékozló fiú – Kinek van igaza az apa házában?

Egy fiatalabb fiú kikéri a vagyon rá eső részét, elhagyja az apai házat, távoli vidékre költözik, és elveszíti, amit kapott. Nyomorúságában olyan mélyre jut, hogy sertéseket őriz, és azok eledelét is megkívánja. Elhatározza, hogy hazatér, de nem fiúi jogaira hivatkozik: beérné azzal, ha béresként dolgozhatna. Az apa már messziről észreveszi, eléje fut, átöleli, és ünnepet rendez. A történet itt akár lezárulhatna, mégis folytatódik. Az idősebb fiú a mezőről hazatérve megtudja, mi történt, és nem hajlandó bemenni. Panasza élesen fogalmaz: éveken át engedelmesen szolgált, mégsem kapott hasonló ünnepet, míg a vagyont eltékozló testvéréért levágják a hizlalt borjút. Az apa őhozzá is kimegy, és a közös örömre hívja. Lukács 15,11–32 záró mozzanata nélkül a történet pusztán a megtérő bűnös visszafogadásáról szólna; az idősebb fiú belépésével az igazságosság kérdése megoldatlanul ott marad a ház ajtajában.

A legismertebb magyar cím, a tékozló fiú példabeszéde, már önmagában értelmezés. A cselekmény jelentős részét valóban a fiatalabb fiú útja tölti ki, de a történetben két fiú szerepel, és mindkettővel

kapcsolatban az apa cselekszik. Klyne Snodgrass éppen ezért az együttérző apáról és két elveszett fiáról beszél, Amy-Jill Levine pedig különösen hangsúlyozza, hogy a történet nem választható el az idősebb gyermek jogosnak tűnő sérelmeitől. Kenneth Bailey közel-keleti társadalmi környezetre irányuló elemzése rámutat, hogy a fiú távozása és az apa eléfutása a családi becsület rendszerében különösen nagy súlyú gesztus. E megközelítések nem fedik egymást teljesen, és egyik sem teszi fölöslegessé a szöveg gondos olvasását. Közös tanulságuk, hogy az elbeszélést nem szabad az egyik fiú lelkiismereti drámájává szűkíteni.

A fiatalabb fiú kérése a vagyon felosztására nem egyszerűen mai értelemben vett előlegigény. A családi tulajdon az ókori gazdaságban a háznép fennmaradásának alapja volt, és a fiatalabb fiú az örökség részével az egész családi rendben változást idézett elő. A hagyományos magyarázatok gyakran úgy fogalmaznak, mintha ezzel apja halálát kívánta volna, hiszen az örökség rendszerint az apa halála után válik esedékessé. Ez a megfogalmazás a kérés sértő jellegét érzékeltetheti, de nem szó szerinti idézet a történetből. A bibliai és zsidó jogi környezetben léteztek életben történő vagyonátadások és különféle rendelkezések is;

ezért a szimbolikus értelmezést nem szabad automatikusan történeti tényként állítani. Az viszont egyértelmű, hogy a fiú önálló életet választ, amelynek kockázatát a családi vagyonból finanszírozza, és döntésének következményeit később neki kell viselnie.

Az apa viselkedése kezdettől meglepő. Nem olvasunk arról, hogy hosszasan vitázna vagy erőszakkal tartaná vissza a fiút. Elosztja javait, és engedi a távozást. A történet nem árulja el, mit gondol erről az idősebb fiú, sem azt, mekkora gyakorlati kárt okoz a családnak a vagyon felosztása. Az apa döntését lehet az emberi szabadság tiszteleteként értelmezni, de az elbeszélés nem magyarázza meg pszichológiailag. A vagyonvesztés is tömören jelenik meg; csak később, az idősebb fiú keserű beszédében kap erkölcsileg terheltebb megfogalmazást. Ezzel Lukács lehetővé teszi, hogy a hallgató előbb a nyomorúságba került fiút kövesse, s csak azután szembesüljön a családban maradó fél ítéletével.

A sertések őrzése zsidó hallgatóság számára a megalázottság különösen erős képe lehetett. Az állat a vallási tisztaság rendszerében tiltott eledelnek számított, így az idegen vidéken sertésekkel dolgozó fiú helyzete az otthontól és a megszokott identitástól való eltávolodást is

jelképezhette. A történet azonban nem azt mondja, hogy kizárólag a rituális tisztátalanság sodorta válságba. A fiú az éhségtől szenved, és az országban bekövetkező súlyos szükség is rontja helyzetét. Ez a részlet jelentős: bukásában személyes döntés és rajta kívül álló körülmény találkozik. Ha a történetet kizárólag egy hibás életvitel erkölcsi büntetéseként olvassuk, elsikkad a véletlen és a gazdasági válság szerepe. Az elbeszélő mégsem menti fel a fiút; ő maga is felismeri, hogy korábbi döntését újra kell értékelnie.

A fiú belső monológja különleges. Felidézi az apai ház bőségét, és előkészíti mondandóját: vétkezett az ég és apja ellen, nem méltó arra, hogy fiának nevezzék, beérné a béres helyzettel. Vajon őszinte megtérésről van szó, vagy csak éhség okozta pragmatikus számításról? A kérdés sok modern értelmezés középpontjában áll. A szövegben mindkettőre találunk támpontot. A fiú valóban az otthoni béresek kenyerére gondol, de vétket is vall. Nem rendelkezünk olyan belső leírással, amely teljes bizonyossággal megmutatná indítékainak arányát. Ezért óvatosan kell bánnunk azzal az állítással, hogy az apa tökéletes megbánást jutalmaz. A jelenet inkább azt mutatja, hogy a visszatérésre készülő fiú a teljes jóvátétel előtt találkozik a befogadással.

Az apa eléfutásának hangsúlya Bailey olvasatában a falu becsületkódexével is kapcsolatos. Egy tekintélyes idős ember nyilvános futása szokatlan, méltóságát kockáztató cselekvés lehetett, amely a fiúra váró közösségi megszégyenítést is megelőzhette. E társadalmi rekonstrukció sokat segít a gesztus erejének megértésében, noha nem minden részlete bizonyítható az első századi falu konkrét gyakorlatára nézve. A történet biztosan azt mondja, hogy az apa messziről meglátja a hazatérőt, megindul rajta a szíve, s maga megy elé. A kapcsolat helyreállítását így nem a fiú sikeres magyarázata váltja ki, hanem a találkozást kezdeményező apa cselekvése. A ruha, a gyűrű és a saru visszaadása társadalmi értelemben is láthatóvá teszi, hogy a visszatérő többé nem egyszerű alkalmazottként áll a ház előtt.

Az ünnep azonban nem csak a fiatalabb fiú megnyugvását jelenti. A hizlalt borjú levágása közösségi eseményre utalhat, és éppen ez teszi kiélezetté az idősebb fiú reakcióját. Ő nem egy csendes, négyszemközti bocsánatkérésről marad le, hanem olyan lakomára hívják, amelyet a családi vagyonból és közös méltóságból rendeznek. Ha ő éveken át dolgozott, valóban lehet része a sérelemben. A példázat nagy

HÁTTÉRGYÁR

találmánya, hogy ezt a sérelmet nem minősíti már az elején hamisnak. Az apa sem mondja az idősebb fiúnak, hogy munkája értéktelen volna. Elismeri közelségét, emlékezteti, hogy ami az övé, az hozzá is tartozik, de azt kéri, hogy a visszatérést ne kizárólag veszteségként értelmezze.

Az idősebb fiú beszédében figyelemre méltó a szolgálat nyelve. Nem azt mondja, hogy hosszú ideje együtt élt apjával, hanem hogy ennyi éve szolgál neki, és sosem szegte meg parancsát. Saját helyzetét kötelezettségek és elmaradt jutalmak rendjében írja le. A fiatalabb testvért pedig elidegenítő módon említi: „ez a fiad”. Az apa válasza éppen ezt a megszakadt kapcsolatot igyekszik helyreállítani azzal, hogy „ez a testvéred” visszatéréséről beszél. A két megszólítás közötti különbségben egész erkölcsi vita sűrűsödik. A testvér számára a hazatérő konkurens és a családi igazságrend megsértője; az apa számára elveszett, majd megtalált ember, akinek visszafogadására közösen kellene örülniük.

A történet szövegkörnyezete különösen fontos. Lukács tizenötödik fejezetében a vámszedők és bűnösök Jézushoz közelednek, a farizeusok és írástudók pedig azt kifogásolják, hogy velük eszik. Erre felel az elveszett

juhról, az elveszett drachmáról és a két fiúról szóló három történet. Mindegyikben az elveszett megtalálása örömet vált ki, de a harmadikban váratlanul megjelenik az az ember, akinek az öröm nehezére esik. A kontextus alapján az idősebb fiú a kirekesztő elégedetlenség kritikáját is hordozza. Ebből azonban nem következik, hogy automatikusan azonos volna valamennyi farizeussal vagy a zsidósággal. A történet a hallgatók egy lehetséges magatartását teszi vizsgálat tárgyává, nem egy egész nép erkölcsi portréját rajzolja meg.

A zsidóság és a kereszténység hamis szembeállítása különösen gyakori csapda ennél a példázatnál. Egyes népszerű prédikációk úgy mutatják be az idősebb fiút, mint a törvényhez ragaszkodó zsidó vallás jelképét, míg a fiatalabb az új, kegyelemből élő kereszténységé lenne. Ez a séma történeti szempontból védhetetlen leegyszerűsítés. Maga Jézus zsidó tanítóként beszél, hallgatói zsidó közegben értelmezik a történetet, és az irgalom, a bűnbánat, a helyreállítás motívumai mélyen beágyazódtak a héber Bibliába és a zsidó hagyományba. Levine értelmezési munkájának egyik különösen hasznos tanulsága, hogy a példázatokat nem kell egy másik vallás erkölcsi elégtelenségének bizonyítékává alakítani ahhoz, hogy keresztény olvasójuk számára jelentőséggel

bírjanak.

Az apa nem fűz jogi kommentárt az idősebb fiú örökléséhez. Ez a hallgatás korántsem jelentéktelen. A fiatalabb fiú visszakapja a családi helyét, de arról nem olvasunk, hogy az apa ismét megosztaná vagyonát, és másodszor is örökséget adna neki. Az idősebbnek mondott „mindenem a tiéd” éppen a vagyonviszonyok stabilitására utalhat. Így a nagylelkűség nem feltétlenül a jogok teljes eltörlését jelenti. Az apa nyilvánosan visszafogadja a fiút, miközben a házban maradó gyermek helyét is megerősíti. A kettő között azonban érzelmi igazságtalanság továbbra is megmaradhat. Az idősebbnek nem elsősorban a földterület felosztása fáj, hanem az, hogy saját hűségét sohasem ünnepelték hasonló módon.

Az olvasó hajlamos az idősebb fiút ellenszenvesnek látni, mert az elbeszélés végére érve már osztozott a hazatérő örömében. De érdemes visszahelyezkedni abba a pillanatba, amikor a fiú a mezőről érkezik. Dolgozott, nem hívták időben, csak a zenéből és a táncból sejti, hogy valami történt; egy szolgától tudja meg, miért ünnepelnek. Az apa elé is csak akkor kerül, amikor a fiú megtagadja a belépést. A történet tehát az ő kívülrekedését is ábrázolja. A fiatalabb fiú hazatérésekor

HÁTTÉRGYÁR

az apa kiment elé; az idősebb fiú haragja miatt ismét elhagyja az ünneplő házat. E párhuzam a két fiú helyzetét a vártnál közelebb hozza egymáshoz. Mindketten eltávolodnak a közös asztaltól, bár más okból; az apa mindkettejük után megy.

A befejezés azért különösen erős, mert nem tudjuk meg, az idősebb fiú belép-e a házba. Az apa kimondja a közös öröm indokát, de Lukács nem közöl feloldást. A hallgatónak kell válaszolnia arra, elfogadja-e a meghívást. A példázat így nem a kisebbik fiú erkölcsi felmentésével, hanem az igazságosság és az irgalom együttélésének nyitott kérdésével ér véget. Ha a családban maradó gyermek végleg kívül marad, a ház öröme csonka. Ha viszont belép, ehhez saját elvárásainak legalább részleges újragondolása szükséges. A történet nem várja el tőle, hogy a múlt veszteségét jónak nevezze, de azt igen, hogy testvérét ne kizárólag korábbi vétségei alapján határozza meg.

A szőlőmunkások és a két fiú története egymást is megvilágítja. Mindkettőben az okoz konfliktust, hogy valaki más váratlanul többet kap a megszokott mérce szerint indokolhatónál. Az egész nap dolgozók a későn érkező munkásoknak adott bért sérelmezik, az idősebb fiú a hazatérőnek rendezett ünnepet. Mindkét tiltakozás

mögött valós fáradság és hűség áll, amelyet a történet nem tagad le. Az isteni nagylelkűség képe ugyanakkor mindkét esetben új kérdést tesz fel: a hűség értékét vajon csak úgy tudjuk elismerni, ha a kevésbé hűséges vagy később érkező ember kisebb részt kap az örömből? A példázatok nem teszik értelmetlenné az érdem fogalmát, hanem annak határait mutatják meg egy olyan kapcsolatban, amely nem kizárólag kölcsönös elszámoláson alapul.

A történetnek van családetikai olvasata is. Egy szülőnek több gyermeke lehet, akik másképpen élnek, eltérő szükségletekkel és teljesítményekkel. A bajba jutott gyermek rendkívüli segítsége nem feltétlenül azonos a többiek iránti szeretet hiányával. De aki ezt a segítséget nyújtja, annak komolyan kell vennie a többi családtagban kialakuló veszteségérzetet is. Az apa éppen ezért nem marad az ünnepi asztalnál azzal a tudattal, hogy minden rendben van. Kimegy a haragvó fiúhoz, meghallgatja, és megszólítja. Ez a mozdulat a mai olvasónak talán fontosabb, mint az, hogy a fiatalabb fiú visszakapja ünneplő ruháját. Az irgalomnak itt két iránya van: a bűnös helyreállítása és a magát elhanyagoltnak érző ember elismerése.

HÁTTÉRGYÁR

A tékozló fiú történetéből nem lehet kiszámítani a megbocsátás feltételeinek általános szabályait. Az apa bőkezűsége nem jelenti azt, hogy minden megbántott félnek kötelessége volna azonnal helyreállítani minden korábbi kapcsolatot, különösen akkor, ha bántalmazás vagy tartós visszaélés történt. Az evangéliumi példázat egy meghatározott teológiai kérdésre, az elveszett ember megtalálásának örömére és az ezen érzett felháborodásra válaszol. Modern alkalmazásakor számolni kell a biztonság, a jóvátétel és a felelősség szempontjaival is. Az apa ünnepe fontos kép, de nem részletes családterápiás módszer. A példázat ereje éppen abban marad meg, hogy nem válaszol minden esetre, hanem a szívünkben élő jutalmazási és kizárási reflexeket vizsgálja.

A történet végére az olvasó két különböző elveszettséggel találkozik. A távolba menő fiú elveszíti javait és társadalmi helyét; a házban maradó pedig úgy veszít kapcsolatot apjával, hogy fizikailag sohasem távozott. Az apa mindkettejüket fiának nevezi, és mindkettejükhöz kilép a házból. Az egyiknek visszaadja a méltóságot, a másikat arra kéri, hogy a közösséget ne a jutalmak aritmetikájának tekintse. Nem tudhatjuk, elfogadja-e az idősebb fiú ezt a meghívást. Ez a hiány a

HÁTTÉRGYÁR

példázat legfontosabb befejezése: a kérdés nyitva marad, ahogy a hallgató személyes döntése is.

HÁTTÉRGYÁR

8. A hűtlen intéző – Miért kap dicséretet a csaló?

Egy gazdag ember tudomására jut, hogy intézője eltékozolja a vagyonát. Elszámoltatja, és közli vele, hogy többé nem maradhat tisztségében. A menesztés előtt álló ember számot vet lehetőségeivel: földet ásni nincs ereje, koldulni szégyell. Ezért magához hívatja ura adósait, és módosíttatja a tartozásokat rögzítő iratokat. A száz korsó olajjal tartozó embernek ötvenet, a száz mérő búzával adósnak nyolcvanat írat. Így olyan embereket kötelez le, akik később befogadhatják a házukba. A történet végén a gazda megdicséri a hűtlen intézőt, amiért okosan járt el. Lukács 16,1–8 látszólag az egész evangéliumi erkölcstan egyik legélesebb ellentmondását tartalmazza. Az olvasó joggal kérdezheti: valóban azt mondja Jézus, hogy érdemes mások vagyonával visszaélni, ha ezzel az ember saját jövőjét biztosítja?

A példázat azért nehéz, mert az elbeszélés több pontján hiányzik egy olyan információ, amely a mai olvasónak magától értetődőnek tűnne. Nem tudjuk pontosan, hogyan pazarolta az intéző a vagyonát; azt sem, milyen természetűek az adósságok, és hogy a csökkentett összeg a hitelező tőkéjét, a kamatot, az

HÁTTÉRGYÁR

intéző jutalékát vagy más pénzügyi elemet érint-e. A történet nem tisztázza, hogy a gazda jogilag visszavonhatta volna-e a módosításokat. Sőt még a dicséret alanya és tárgya körül is viták támadnak a görög szöveg alapján. Ez a bizonytalanság nem hanyag olvasás eredménye: a példázat maga tart vissza fontos adatokat. A magyarázatok ezért gyakran eltérő feltételezésekből indulnak ki, és ugyanabból a néhány mondatból egymással összeegyeztethetetlen következtetésekre jutnak.

A gazdag földtulajdonos intézője az ókori mezőgazdasági gazdálkodásban jelentős önállósággal rendelkezhetett. Földeket, bérleteket, terménybeszolgáltatást, adósságokat és kereskedelmi kapcsolatokat szervezhetett a megbízó nevében. Egy ekkora tisztség bizalmi viszonyon alapult, és a megbízott olyan cselekedeteket is végezhetett, amelyek gazdaságilag nagy következményekkel jártak. A példázat induló helyzete tehát a bizalom felbomlása. Az intéző korábban nem megfelelően kezelte a rá bízott vagyont, és a gazda ennek hírére beszámolót kér. Az, hogy az intéző rövid időre még hozzáfér az adóssághelyekhez, a cselekmény alapfeltétele. Nem tudjuk, a történet ilyen részlete mennyire tükrözött gyakori jogi gyakorlatot, de

HÁTTÉRGYÁR

irodalmi funkciója világos: az ember utolsó lehetőségével él, mielőtt elveszíti hatalmát.

A nagy mennyiségek is figyelmet érdemelnek. Az olaj és a búza számadatai jelentős, nem apró háztartási tartozásokról szólnak. A két csökkentés százalékos aránya eltér, pénzbeli értéke mégis közelíthetett egymáshoz a terményárak viszonyától függően. A magyarázók ezért törekedtek arra, hogy a két eset mögött valamilyen következetes gazdasági logikát fedezzenek fel. Csakhogy a történet nem ad elegendő piaci adatot ahhoz, hogy ezt a rendszert bizonyossággal rekonstruáljuk. Az olvasó számára az a legfontosabb, hogy az adósok szemében jelentős kedvezményről van szó. Az intéző a jövőbeli vendégszeretetet a jelenben biztosított pénzügyi könnyítéssel vásárolja meg. A kapcsolat kölcsönös szolgáltatásra épül, amely egyszerre ismerős társadalmi magatartás és erkölcsi probléma.

Joachim Jeremias a példázatot az elérkező válság felismerésével kapcsolta össze: az intéző megérti, hogy kevés ideje maradt, ezért határozottan cselekszik. Klyne Snodgrass is hangsúlyozza, hogy a példázatot nem lehet az elbeszélés egyik részletéből leválasztott erkölcsi szabállyá egyszerűsíteni. Kenneth Bailey sokat foglalkozott azzal, vajon a gazda végül azért dicséri-e az

intézőt, mert a saját társadalmi jó hírét is védi, vagy mert a menesztett ember ügyességét kénytelen elismerni. Az ilyen olvasatok a közel-keleti becsület és szégyen kapcsolatain keresztül új összefüggéseket nyitnak meg. Fontos azonban, hogy a későbbi falusi társadalmakból vett analógiák nem jelenthetnek önmagukban bizonyítékot az első századi pénzügyi szerződések konkrét természetére.

Az egyik ismert magyarázat szerint az intéző a saját jutalékáról mond le. Ha a tartozás egy része a megbízottat illette, az adóssághlevél csökkentése nem jelentene újabb károkozást a gazdának. Ebben az esetben az intéző saját vesztesége árán szerezne barátokat, és ügyességét könnyebben lehetne erkölcsileg védhetőnek nevezni. A gond az, hogy a példázat szövege nem közli: a számlákba személyes jutalék épült be, és a csökkentett összeg nem a gazda tulajdona. Hasonlóan vitatott az az értelmezés, amely a kamat elengedését látja a módosításokban. Az ószövetségi kamatszedési tilalmak és a korabeli kölcsönzési gyakorlatok ismeretében ez lehetséges feltevés, de az elbeszélésben nem jelenik meg olyan kifejezés, amely egyértelműen erre vezetne. Egy komoly magyarázat ezért nem írhatja át a csalást automatikusan jótékonysággá.

Más olvasat abból indul ki, hogy az intéző valóban újabb kárt okoz gazdájának, és éppen ez adja a történet zavarba ejtő erejét. A dicséret nem erkölcsi felmentés, hanem az előrelátás elismerése. Egyetlen tulajdonság kerül előtérbe: a közelgő veszteségre adott gyors, céltudatos reakció. A példázat ebben az esetben úgy működik, mint számos hétköznapi hasonlat. Lehet tanulni egy kétes személy leleményességéből anélkül, hogy cselekedeteinek egészét jóváhagynánk. A tolvaj éberségére, a politikai ellenfél szervezettségére vagy a ravasz ügyvéd előrelátására hivatkozni még nem jelenti azok minden tettének felmentését. Lukács szövege éppen ilyen szétválasztást kívánhat: az intéző hűtlen marad, de a válságban megmutatott eszessége összehasonlítási alap lehet.

A görög szövegben az intézőt a hűtlenség vagy igazságtalanság jelzője kíséri. A fordításokban ezért olvashatunk „hamis”, „hűtlen” vagy „igazságtalan” intézőről. Ezek a szavak nem teljesen egyformán hatnak. A „hamis” közvetlen csalást sugall, a „hűtlen” a megbízói bizalom elárulását, az „igazságtalan” pedig tágabb erkölcsi minősítést. A szöveg összefüggésében mindháromnak van indoka, de a becsületes fordításnak jeleznie kell, hogy a jelző már a szereplő személyét

terheli. Ha az író felmentő olvasatot választ, akkor meg kell magyaráznia, miért kapja mégis ezt a megnevezést. A szöveg nehézségét nem szünteti meg azzal, hogy megváltoztatjuk a szereplő erkölcsi státusát.

A gazda dicsérete önmagában sem feltétlenül azonos Jézus jóváhagyásával. A történeten belül egy szereplő reagál egy másik szereplő tettére; az elbeszélés ebből további tanítást bont ki. Ez az elválasztás alapvető. Jézus példázatai gyakran tartalmaznak olyan személyeket, akikkel a hallgató nem akar azonosulni: kemény urakat, közönyös gazdagokat, igazságtalan bírákat. A történet funkciója azonban nem mindig az, hogy az adott alak minden vonását követendőnek állítsa. A Lukács 16-ban a dicséret magva az előrelátó cselekvés, miközben az erkölcsi megítélés nyitott vagy negatív maradhat. Ezért félrevezető volna a példázatot úgy idézni, mint amely a korrupció ügyes formáinak vallási felmentését adja.

Az elbeszélést követő mondatok a világi javak használatáról beszélnek. A mammon szó az arámi eredetű vagyonnal kapcsolatos kifejezés, amely a magyar bibliaolvasó számára gyakran személyesített bálványként jelenik meg. Lukácsnál a gazdagsághoz való viszony visszatérő téma: a vagyon alkalmas segítségre, de veszélyes, ha az ember élete fölött uralomra jut. A hűtlen

HÁTTÉRGYÁR

intéző története után elhangzó felszólítás, hogy az emberek szerezzenek barátokat a mulandó vagyon által, ezért a vagyon társadalmi rendeltetését is felveti. Az anyagi javak nem önmagukban hordozzák a végső értéket; kapcsolatokhoz és cselekedetekhez kötődnek. De ettől még nem következik, hogy az adósságok manipulálása keresztény mintatett volna.

A példázatot követő szöveg rétegzettsége magyarázatra szorul. A Lukács 16,8–13-ban egymást követő mondások eltérő hangsúlyokat hordoznak: a világ fiai okosabban járnak el; a vagyonból barátokat kell szerezni; a kisebb dolgokban megmutatkozó hűség a nagyobbakban is számít; senki sem szolgálhat egyszerre Istennek és a mammonnak. Ezek a kijelentések összefüggnek, de nem ugyanazt a kérdést válaszolják meg. A hűségre vonatkozó mondás kifejezetten korlátozza azt az olvasatot, amely a csalást követendő stratégiává emelné. A szövegkritikai és szerkesztéstörténeti kutatás ezért azt is vizsgálja, hogy az eredeti példázatot miként kapcsolták össze a vagyonról szóló további tanításokkal. A későbbi evangéliumi szerkezetet és a feltételezett korábbi elbeszélésformát azonban nem szabad bizonyosság nélkül azonosítani.

HÁTTÉRGYÁR

Az intézőnek van egy különösen emberi vonása: nem állítja magáról, hogy igazságtalanul bántak vele, és nem terheli a felelősséget másokra. Beismeri, hogy elveszti hivatalát, és lehetőségeinek szűkösségéről gondolkodik. Nem válik erkölcsi példaképpé ettől az önismerettől, de a közelgő következményeket sem tagadja. A történet hallgatója talán éppen azért érti meg stratégiáját, mert az emberi bizonytalanság ismerős. Aki elveszítheti egzisztenciáját, olykor rendkívül gyorsan kezdi keresni a túlélés módját. Az evangéliumi tanítás ezt a sürgető készséget fordíthatja más irányba: ha valaki ilyen komolyan készül a következő hétre vagy évre, miért nem veszi hasonlóan komolyan erkölcsi döntéseinek jövőjét?

A közösségi kapcsolatok itt sajátos módon jelennek meg. Az intéző nem készpénzt rejt el, hanem emberek jóindulatát próbálja megszerezni. Ez a mozzanat a korabeli kölcsönösség, patrónusi kapcsolatok és vendégszeretet világában különös jelentőséggel bírhatott. A gazdasági ügylet nem csupán számokból állt, hanem hálózatokat is épített. A mai világban sem tűnt el a pénz és a kapcsolat ilyen összefonódása, bár jogi korlátai mások. Üzleti szívességek, adományok, kapcsolati tőke és jövőbeli viszonzások mind hordozhatnak erkölcsi kockázatot. A történetet akkor

HÁTTÉRGYÁR

olvassuk felelősen, ha felismerjük ezt a kettősséget: a vagyon közösséget is szolgálhat, de magánérdekből könnyen torzíthatja a tisztességes viszonyokat.

A hűtlen intéző tehát a példázatok azon alakjai közé tartozik, akiknek magatartását nem lehet egyszerűen a jó és rossz pedagógiai címkéivel kezelni. Ügyes, de hűtlen; előrelátó, de önérdekű; tud kapcsolatot teremteni, de ezt más vagyonának rovására is teheti. A történet nem oldja fel e kettősséget, hanem felhasználja. Ha a gazda kizárólag erkölcsi felháborodással reagálna, a mondanivaló más lenne. Ha az intéző végül hősként jelenne meg, szintén más történetet olvasnánk. A váratlan dicséret kettőjük közé szorítja az olvasót, és arra készteti, hogy a megszokott ítélettől elválassza egyetlen tulajdonság felismerését.

Egyháztörténeti értelmezéseiben a történet olykor az idővel és az adományokkal való gazdálkodás parancsaként jelenik meg. A vagyon végül elmúlik, ezért úgy kell felhasználni, hogy mások javára váljék. Ez az erkölcsi alkalmazás összhangban áll Lukács könyvének tágabb hangsúlyaival, de a példázat eredeti kellemetlenségét nem lehet vele teljesen eltüntetni. A szöveg nem jótékonykodó embert szerepeltet, hanem a leváltásától félő, kétes eszközökhöz folyamodó

HÁTTÉRGYÁR

megbízottat. Az igazi értelmezési feladat ezért annak megmagyarázása, miért éppen ő került a történet középpontjába. A válasz talán az, hogy a sürgető, cselekvő válasz készsége még erkölcsileg problémás helyen is felismerhető, és az olvasó azonos sürgősséggel volna köteles saját életét rendezni.

Ez a példázat korlátot szab annak a törekvésnek, hogy Jézus minden tanítását kellemes, konfliktus nélküli bölcsességként mutassuk be. A történet nem válik ártalmatlanná attól, hogy egyetlen szóval „előrelátásra” fordítjuk. A világ, amelyből a példázat merít, tele van bizonytalan megélhetéssel, tekintélyes vagyonosokkal, függő alkalmazottakkal és kölcsönös lekötelezésekkel. A hallgató nem ideális példaképeket kap, hanem a saját társadalmának erkölcsileg vegyes szereplőit. A kérdés az, vajon felismeri-e a történetben azt, amit a helyzet valóban megmutat: az ember a veszteség fenyegetésével szemben képes mozgósítani figyelmét, képzeletét és gyorsaságát. Jézus ennek a készségnek kívánhat más irányt adni.

A hűtlen intéző története után az igazságtalannak látszó példázatok sorában újabb fordulat következik. A következő elbeszélésben nem egy megbízott ravaszsága kerül előtérbe, hanem egy szolgának az a döntése, hogy

megőrzi a rábízott vagyont, és semmilyen kockázatot nem vállal. Első pillantásra az ő magatartása sokkal erkölcsösebbnek látszik: nem lop, nem hamisít, nem pazarol. A talentumok példázatában mégis súlyos ítéletet kap. A két történet együtt különösen kellemetlen kérdést tesz fel: miért kap dicséretet a ravasz intéző, miközben a pénzt biztonságban tartó szolga büntetésben részesül? A választ a két eltérő elbeszélés céljában és az általuk ábrázolt döntési helyzetben kell keresni.

HÁTTÉRGYÁR

9. A talentumok – Miért bűn a pénz megőrzése?

Egy ember hosszabb útra indul, és javait szolgáira bízza. Az egyik öt talentumot kap, a másik kettőt, a harmadik egyet, mindegyikük saját képességéhez mérten. Az első két szolga kereskedik, és megkétszerezi a pénzt; a harmadik gödröt ás, és elrejti urának vagyonát. Amikor a gazda visszatér, az első kettőt megdicséri, a harmadikat azonban kemény szavakkal illeti. A szolga azzal védekezik, hogy ismerte ura szigorúságát, és félt a veszteségtől. A gazda válasza szerint legalább a pénzváltóknál kellett volna elhelyeznie az összeget, hogy kamata legyen. A történet végén a talentumot elveszik a szolgától, őt magát pedig a külső sötétségre vetik. Máté 25,14–30 az evangéliumok egyik legtöbbet idézett, mégis különös példázata. A hétköznapi bölcsesség sokszor éppen a becsületes megőrzést tanácsolja, itt viszont az óvatosság válik súlyos vétséggé.

A „talentum” szó mai magyar jelentése félrevezető. Tehetséget vagy különleges képességet értünk rajta, ezért a példázatot gyakran úgy foglalják össze, hogy Isten minden embernek adottságokat ad, amelyeket kamatoztatnia kell. Ez a későbbi alkalmazás érthető, sőt

HÁTTÉRGYÁR

a köznyelvi jelentés kialakulásához maga a bibliai történet is hozzájárult. Az eredeti szövegben azonban a talentum nagy pénzösszeget jelölő súly- és számítási egység. Nem néhány aprópénzről van szó: egyetlen talentum is rendkívüli vagyont képviselt a hétköznapi munkabérhez képest. Az öt, kettő és egy talentum szétosztása ezért már a cselekmény kezdetén jelentős gazdasági hatalmat ad a szolgáknak. A szolga, aki egy talentumot kap, nem jelentéktelen feladatot kapott, még ha a többiekhez képest kisebb felelősség jutott is neki.

A szolgák társadalmi helyzete külön figyelmet érdemel. Az ókori rabszolgaság és háztartási függés keretei között egy megbízható szolga vagyonkezelői tisztséget is betölthetett, miközben saját szabadsága erősen korlátozott maradt. A példázatot modern vállalkozókról szóló sikertörténetként olvasni ezért történeti félreértéshez vezethet. A gazda nagyobb hatalommal rendelkezik, mint a megbízottak, és a visszatérés után jutalmaz vagy büntet. Máté elbeszélésének retorikája éppen e függő viszonyt használja a felelősség érzékeltetésére. A modern olvasónak ugyanakkor szabad észrevennie, hogy a szolga félelme a korabeli hatalmi rendben nem feltétlenül irracionális. A gazda kemény emberként jelenik meg a

harmadik szolga leírásában, és a végső ítélet fenyegetése ennek súlyát fokozza.

A harmadik szolga valójában nem tulajdonítja el a pénzt. A biztonság kedvéért földbe rejti, és a gazda visszatérésekor pontosan azt adja vissza, amit kapott. Az ő értelmezésében ez a hűség bizonyítéka: megőrizte az idegen vagyont, nem kockáztatta el, és nem vállalt olyan vállalkozást, amelynek vesztesége később rajta csattanhatott volna. Ókori jogi és vallási hagyományokban az érték biztonságos elrejtése nem feltétlenül számított rendellenes viselkedésnek. A földbe ásott kincs képe más példázatokból is ismert, és az elvesztett vagyontárgyak kezelését szabályozó gondolkodás világában a megőrzésnek fontos erkölcsi rangja volt. A történet ezért tudatosan ütközteti a biztonságos letét és a kezdeményező felhasználás logikáját.

Miért nevezi mégis a gazda gonosznak és restnek? A válasz részben abban rejlik, hogy a megbízás a vagyon kezeléséről szól, s a gazda visszatérésekor elszámoltatást vár. Az első két szolga a rájuk bízott lehetőséggel élt, a harmadik pusztán az összeget őrizte meg. De az értelmezés ennél bonyolultabb, mert a szöveg nem közöl részletes utasítást arra, hogy pontosan milyen hozamot

várt a tulajdonos. Az első két szolga önként kezd kereskedni, s ezt jutalom követi. A harmadik akkor tudja meg, mennyire elégtelen volt a döntése, amikor a gazda számon kéri rajta. Ez a szerkezet teszi a történetet nyugtalanítóvá: az olvasó, aki a gondos vagyonmegőrzést erénynek tartotta, hirtelen az elhibázott cselekvés oldalán találja magát.

A gazda kijelentése, miszerint ott is arat, ahol nem vetett, különösen fontos. Ezt maga a szolga mondja róla, a gazda pedig válaszában visszafordítja a kijelentést. Az olvasó eldöntheti, hogy a gazda elfogadja-e ezt a jellemzést, vagy csak érvelésében hivatkozik a szolga saját szavaira: ha valóban ilyen szigorúnak tartottad, annál inkább érdeked lett volna cselekedni. A különbség alapvető. Ha a gazda a történetben közvetlenül és minden vonásában Istent képviseli, akkor a kizsákmányoló földtulajdonos jellemvonásait is Istenre kellene vetíteni. Ha viszont a gazda egy elbeszélés szereplője, akinek viselkedéséből meghatározott tanulság következik, elkerülhető ez az automatikus azonosítás. Snodgrass és Hultgren példázatértelmezései között is fontos kérdés a szereplők és a teológiai valóság közötti kapcsolat terjedelme.

HÁTTÉRGYÁR

A történet közvetlen mátéi környezete az utolsó időkre való felkészülésről beszél. Előtte az okos és balga szüzek példázata olvasható, utána a juhok és kecskék szétválasztásáról szóló ítéletjelenet következik. A három szakasz együtt az idővel és felelősséggel kapcsolatos döntésekre irányítja a figyelmet. A vőlegény késik, a gazda hosszú úton van, az Emberfia ítélni jön. A köztes időben az ember nem maradhat tétlen, még ha nem is tudja a visszatérés pillanatát. Ebben a keretben a talentumok gyümölcsöztetése a várakozás aktív formája, és a harmadik szolga hibája talán nem a pénzügyi kockázatkerülés önmagában, hanem az, hogy a felelősséget a félelem mögé rejti.

A Máté-féle példázatnak Lukácsnál részben párhuzamos, részben eltérő története van a minákról (Lk 19,11–27). Lukácsnál az uralkodói tisztségért távozó nemesember politikai szálat is kap, ellenségei küldöttséget menesztenek utána, s a végén erőszakos megtorlás hangzik el. A szöveg hasonlósága alapján a két történetet sokáig ugyanazon hagyomány eltérő feldolgozásának tekintették, de eredetük és szerkesztéstörténetük részleteiről nincs teljes egyetértés. A párhuzamok összevetése segíthet felismerni, mely mozzanatok sajátosan mátéi hangsúlyok,

HÁTTÉRGYÁR

mégsem jogos egyik változatból egyszerűen pótolni a másik hiányzó elemeit. A Lukács-féle politikai történet és a Máté-féle gazdasági elszámoltatás eltérő elbeszélői környezetbe vezet.

Az öt és két talentumot kezelő szolgák egyaránt azonos elismerést kapnak: jól van, jó és hű szolgám, kevésen voltál hű, sokat bízok rád. Ez különösen fontos részlet, mert kizárja, hogy a történet középpontja a pénz abszolút mennyiségének versenye volna. Az öt talentummal induló szolga nagyobb összeget hoz létre, de a kevesebbel induló is ugyanazt a dicséretet kapja. A siker mércéje tehát nem az összeg nagysága, hanem a rábízott helyzetben tanúsított felelősség. Máté külön megjegyzi, hogy a gazda a szolgák képessége szerint osztotta szét javait. A történetnek ez a mozzanata lehetővé teszi, hogy az eltérő adottságok vagy lehetőségek ne váljanak automatikusan eltérő emberi méltósággá.

A harmadik szolga büntetése ezzel együtt aránytalannak hat. Ha a gazda elveszi tőle a pénzt és másra bízza, az üzleti döntésként érthető. A külső sötétségre vetés és a sírás, fogcsikorgatás viszont túlmegy a pénzügyi elszámoltatáson. Ezek a képek Máté evangéliumában az eszkatologikus ítélet szókincséhez

tartoznak, és arra figyelmeztetnek, hogy a példázatot a szerző teológiai üzenetként szerkeszti. Az ítélet véglegessége nem oldódik fel azzal, hogy a történetet a személyes tehetségek fejlesztésének tanmeséjeként alkalmazzuk. A keresztény magyarázat történetében sokan éppen ezért a hit tettekben megmutatkozó követelményét hangsúlyozták: a rábízott ajándékkal nem elég passzívan rendelkezni. A következmények szélsőségessége azonban további erkölcsi kérdéseket hagy nyitva.

Egy másik, társadalomkritikai értelmezési irány a harmadik szolgában nem lusta embert, hanem az elnyomó gazdasági rendszerrel szemben ellenálló szereplőt lát. Eszerint az első két szolga olyan hozamot termel, amely a szegényebb emberek munkájából vagy az adósságokból eredhet, míg a harmadik megtagadja a részvételt a vagyonfelhalmozásban. Ez az olvasat érdekes, mert komolyan veszi a gazda keménységét és az ókori társadalmi egyenlőtlenségeket. Ugyanakkor a mátéi kontextus, a harmadik szolga negatív megnevezése és az ítéletformulák nehezen illeszthetők ahhoz, hogy ő volna az elbeszélés követendő erkölcsi hőse. A társadalomkritikai változat ezért lehetséges kortárs ellenolvasatként fontos, de az evangélista legvalószínűbb

HÁTTÉRGYÁR

szándékaként csak erős fenntartásokkal fogadható el.

A kamat kérdése különös ellentmondásokat vet fel. A gazda úgy véli, hogy a szolga legalább pénzváltóknál helyezhette volna el az összeget, ami további gyarapodást hozott volna. A héber Biblia egyes szövegei tiltják a kamat felszámítását a közösség kiszolgáltatott tagjaival szemben, a pénzkölcsönzés tényleges gyakorlatában azonban sokféle különbség létezett. A példázat nem szolgáltat részletes pénzügyi etikát, s a kamat említését sem szabad egyszerűen a modern bankszektor vallási igazolásaként kezelni. A gazda érvelésében a kamatozó betét a legkisebb vállalható aktivitás jelképe. A szolga még ezt sem tette meg. A történet logikája ezért inkább a felelősség elhárítására mutat, mint a magas kockázatú befektetések dicséretére.

A harmadik szolga beszédében a félelem központi szerepet játszik. Tudta vagy úgy vélte, hogy gazdája kemény ember, ezért a hibázás lehetőségétől tartva inkább nem cselekedett. A vallási életben a félelem sokszor ösztönözhet szabálykövetésre, de bénítóvá is válhat. A történet ebben a tágabb értelemben figyelmeztethet arra, hogy a hibától való rettegés nem azonos a felelősség vállalásával. Aki minden döntéstől visszahúzódik, mert csak a büntetés lehetőségét látja,

nem feltétlenül óvja meg azt, amit értékesnek tart. Az evangéliumi szöveg nem pszichológiai esettanulmány, mégis pontosan ábrázolja, hogyan lehet a jó szándéknak nevezett óvatosság mögé rejtőzni.

A példázat felhasználásának van veszélyes oldala is. Története során időnként azzal igazolták a nagyobb hasznot és a vállalkozói sikert, hogy az első két szolga megkétszerezte a rábízott tőkét. Csakhogy az evangéliumok más helyein Jézus erősen figyelmeztet a gazdagság csapdáira, és a pénzügyi eredmény nem lesz az ember értékének általános mércéje. Az a modern alkalmazás, amely a szegénységet a harmadik szolga lustaságával kapcsolná össze, figyelmen kívül hagyja a konkrét történetet. Mindhárom szereplő jelentős összeget kapott kezelésre; a példázat nem a vagyon nélküli ember hibáztatásáról szól. A rábízott lehetőség és az érte vállalt felelősség aránya sokkal közelebb áll a szöveg gondolatmenetéhez.

Máté végső ítéletről szóló beszédének összefüggésében a talentumok példázata ráadásul fontos átvezetés a következő jelenethez. A juhok és kecskék szétválasztásakor az éhező, szomjazó, idegen, beteg és fogoly embernek nyújtott segítség döntő szemponttá válik. Ez azt sugallhatja, hogy a cselekvő felelősség nem

pusztán gazdasági növekedés, hanem a szükséget szenvedőkkel szembeni magatartás kérdése. A két szakasz összekapcsolását nem kell erőltetett allegóriává alakítani, de az evangélium szerkezetét sem szabad figyelmen kívül hagyni. Az olvasó a pénzügyi ügyességről szóló elbeszélés után közvetlenül a legkiszolgáltatottabb emberek iránti kötelességgel találkozik. Ez a sorrend jelentősen korlátozza a példázat pusztán gazdasági olvasatát.

A harmadik szolga ügye ezért nem rendezhető azzal a kijelentéssel, hogy „aki nem kockáztat, az nem nyer”. A gazda nem szerencsejátékos döntésre buzdít, és az elbeszélés nem mondja el, mi történt volna, ha az első két szolga becsületes kereskedéssel veszteséget szenved. Éppen ez a hallgatás gátolja meg, hogy teljes kockázatkezelési elméletet építsünk rá. A történet olyan világot ábrázol, ahol a megbízásra válaszolni kell, és a semmittevés is döntés. Az elszámoltatás félelmetes ereje abból ered, hogy az ember nem tudja örökké a jövőre halasztani a felelősséget. Ez az üzenet nem tagadja, hogy egy konkrét helyzetben az óvatosság lehet a jó döntés; azt tagadja, hogy minden felelősség alól felment a kockázat kerülése.

HÁTTÉRGYÁR

A fejezet végén az olvasónak két megállapítást érdemes együtt megtartania. A példázat valóban kemény ítéletet mond arról, aki a rábízott lehetőséggel nem él, és a gazda szavai szándékosan nyugtalanítóak. Ugyanakkor a történet nem teszi a vagyonszerzést az isteni tetszés egyetlen mércéjévé, és nem jogosít fel másokat arra, hogy a siker vagy kudarc alapján ítéljék meg embertársaik értékét. A szőlőmunkások példázata éppen a rangsorolás ellen lép fel, a talentumok pedig a felelősség kérdését élezi ki. A kettő összefüggése egyértelműbbé teszi: az evangéliumi tanításban a kegyelem ingyenessége és az ember cselekvő felelőssége nem egymást kizáró fogalmak. A közöttük fennálló feszültség a történetek egyik szándékos sajátossága.

HÁTTÉRGYÁR

10. A gazdag ember és Lázár – Áthidalhatatlan-e a szakadék?

Egy gazdag ember bíborban és finom lenvászonban jár, s nap mint nap pompás lakomát rendez. Kapujánál egy Lázár nevű koldus fekszik, akinek testét fekélyek borítják. Örülne a gazdag asztaláról lehulló morzsáknak, de helyette kutyák nyalogatják sebeit. Mindketten meghalnak. A szegényt angyalok viszik Ábrahám közelébe, a gazdag pedig a holtak birodalmában gyötrődik. Föltekint, felismeri Lázárt, és arra kéri Ábrahámot, küldje hozzá a koldust egy csepp vízzel. A kérés teljesíthetetlen: közöttük áthidalhatatlan szakadék tátong. A gazdag ekkor azt szeretné, ha Lázár figyelmeztetné még élő testvéreit, de Ábrahám úgy felel, hogy van Mózesük és vannak prófétáik; ha rájuk nem hallgatnak, az sem győzné meg őket, ha valaki a halottak közül feltámadna. Lukács 16,19–31 nem pusztán társadalmi parabola. A gazdagság és szegénység erkölcsi következményeiről, a halál utáni állapotról, a megtérés lehetőségéről és a végleges ítéletről szól egyszerre.

A történet rövidsége ellenére rendkívüli képi gazdagsággal dolgozik. A gazdag ember ruházata fényűzést, mindennapi lakomája a bőség szinte

megszakítatlan állapotát érzékelteti. A szegény helyzete ezzel szemben a test aprólékos kiszolgáltatottságában mutatkozik meg. Nem valamely elvont társadalmi kategóriát képvisel: neve van, fekélyei, éhsége, s a gazdag kapujánál egy jól meghatározható helye. A kapu különösen sokatmondó. Közvetlen közelségben vannak egymáshoz, mégis olyan társadalmi távolság választja el őket, amelyen a gazdag nem lép át. A történet első fele nem számol be arról, hogy a gazdag megverte vagy kifejezetten elkergette volna Lázárt. Bűne éppen a közöny lehet: látókörén belül él egy kiszolgáltatott ember, de a gazdagsága nem válik segítséggé.

Lázár neve ritka kivétel a jézusi példázatok világában, ahol a szereplők többnyire névtelenek. A név héber háttere Isten segítségére utalhat, és ezért értelmezési jelentőséget kapott. Mégsem indokolt automatikusan azonosítani őt János evangéliumának betániai Lázárjával, Mária és Márta testvérével. Az eltérő evangéliumi történetek más összefüggésben szerepelnek, és nincs olyan biztos történeti adat, amely a két alakot ugyanannak a személynek mutatná. A hasonló név és a feltámadás motívuma érdekes irodalmi párhuzamokat vethet fel, de az azonosság állítása messzebb megy a források bizonyítékainál. Az a tény azonban önmagában

beszédes, hogy a koldusnak neve van, míg a társadalmi tekintélyt hordozó gazdag névtelen marad. Az elbeszélés olyan embert tesz személyessé, akit a földi világban könnyű volt figyelmen kívül hagyni.

A halál után minden megfordul. A gazdag fényűzése és Lázár nyomorúsága helyet cserél a vigasz és a gyötrelem képeiben. Az értelmezés egyik legfontosabb kérdése, hogy ez az ábrázolás szó szerinti térképként szolgál-e a túlvilágról. A szegény Ábrahám kebelén pihen, a gazdag lángok között szenved, és távolról beszélgethet az ősatyával. A képek kapcsolatban állnak az ókori zsidó túlvilági elképzelések több változatával, amelyek nem mindig felelnek meg egy későbbi, egységes mennyországról és pokolról szóló rendszernek. Az elbeszélés ezért nem feltétlenül ad részletes, szó szerinti leírást a halottak közötti kommunikáció fizikai lehetőségeiről. A képi világ teológiai jelentése a sorsfordulat és a véglegesség, és a történetet ebből a szempontból szükséges először olvasni.

Joachim Jeremias a példázatot az ítélet sürgető üzenete szempontjából vizsgálta. Snodgrass és Hultgren részletesebben foglalkozik az elbeszélés szövegkörnyezetével és hagyománytörténeti rokonságával, míg Kenneth Bailey a társadalmi

HÁTTÉRGYÁR

viszonyokra, a gazdag megszólalásainak udvariassága mögött meghúzódó hierarchiára és az elbeszélés drámai szerkezetére hívja fel a figyelmet. A művek között jelentős hangsúlykülönbségek vannak. Ezért nem helyes úgy bemutatni a szakirodalmat, mintha valamennyi kutató ugyanarra az egyetlen következtetésre jutna. A közös kiindulópont azonban az, hogy a túlvilági képek a földi élet erkölcsi döntéseit kívánják megvilágítani. A halál utáni fordulat nem öncélú látvány, hanem a jelenlegi közöny következményeinek megrendítő ábrázolása.

A gazdag ember neve hiányzik, de a későbbi hagyomány olykor Divesként emlegeti. Ez valójában nem személynév, hanem latinul a gazdag embert jelölő szó. A félreértés jól példázza, hogyan alakulhat az elbeszélés utóélete: egy leíró kifejezés idővel tulajdonnévvé válhat. Lázár ezzel szemben már a szövegben is névvel szerepel. Az evangéliumi olvasatban az emberi méltóság visszaadása így nyelvi szinten is megjelenik. A történet ugyanakkor nem teszi Lázárt beszélő hőssé. A koldus egyetlen mondatot sem kap, és a túlvilági párbeszédben is mások beszélnek róla. Ez a némaság a kiszolgáltatottság fontos vonása: életében senki sem kérdezi, mire van szüksége, halála után pedig a gazdag

újra olyan személyként kezeli, akit szolgálatra lehetne küldeni.

A gazdag kérései valóban különös vonást hordoznak. Ábrahámhoz fordul, de azt kéri tőle, hogy Lázárt küldje vízzel, majd küldje el a testvéreihez. Nem közvetlenül Lázárt szólítja meg, és nem kér bocsánatot tőle korábbi közönyéért. A kapcsolat a szegényhez a halál után is fölérendeltségi logikában jelenik meg: a gazdag úgy gondolja, Lázár elvégezheti a számára szükséges feladatokat. Ez a részlet lehet fontos értelmezési irány, még akkor is, ha a történet nem fogalmaz meg kifejezett pszichológiai ítéletet a gazdag ember teljes belső állapotáról. A halál tehát nem feltétlenül alakítja át magától azokat a szokásokat, amelyek az élet során közönyhöz vezettek. A gazdag csak akkor gondol Lázárra, amikor saját szenvedése és rokonainak veszélye ezt szükségessé teszi.

Ábrahám válasza egyszerre együttérző és végleges. Fiának szólítja a gazdagot, emlékezteti életének javaira és Lázár nyomorúságára, majd közli, hogy most az egyik vigasztalást, a másik gyötrelmet kap. A megszólítás azért is fontos, mert a gazdag továbbra is Ábrahám gyermekeként jelenik meg. A példázat nem úgy dolgozik, hogy a szenvedő alakot kizárná a zsidó hagyományból, és

egy másik vallás képviselőjének állítaná be. Éppen a közös hagyományon belül válik kérdésessé, miként élte meg valaki a rendelkezésére álló erkölcsi követelményeket. A Mózesre és a prófétákra utaló befejezés is azt hangsúlyozza, hogy a gazdag embernek nem ismeretlen, új erkölcsi üzenetre lett volna szüksége. A rászorulóval szembeni felelősséget saját szent iratai már megfogalmazták.

A történet gyakran azt a kérdést ébreszti fel: vajon minden gazdag ember elkárhozik, és minden szegény automatikusan üdvözül? Lukács elbeszélése alapján ilyen általános képletet nem lehet megalkotni. A gazdag jellemének meghatározó vonása nem pusztán vagyonának nagysága, hanem a kapujában fekvő emberhez fűződő viszonya. Lázár szenvedése sem erkölcsi teljesítményként jelenik meg. A történet a társadalmi állapotok átértékelését és a figyelmen kívül hagyott ember méltóságát helyezi előtérbe. Az evangélium más részein találkozunk olyan tehetős személyekkel is, akik vagyonukat a rászorulók javára használják, és olyan szegényekkel, akiknek emberi hibáit nem hallgatja el a szöveg. A gazdag és Lázár példázata éles figyelmeztetés a gazdagság csapdájára, de nem teljes üdvösségtani osztályozás.

HÁTTÉRGYÁR

A földi igazságtalanság túlvilági kiegyenlítésének gondolata régi vallástörténeti kérdés. Ha a világban a gonosz ember jólétben élhet, miközben az ártatlan szenved, miként teljesülhet Isten igazságossága? Az ószövetségi bölcsességi és prófétai hagyomány számos módon vizsgálja ezt a dilemmát, a későbbi zsidó apokaliptikus irodalomban pedig a feltámadás és a végső ítélet képei egyre fontosabbá válnak. A Lázár-történet ebbe a tágabb történeti környezetbe illeszkedik. A fordulat tehát nem váratlan, minden előzmény nélküli keresztény újdonság, hanem olyan gondolati világ része, amelyben az isteni igazságosság nem szorulhat végleg a földi hatalom és gazdagság rendjébe. A történet radikalizmusa abban is áll, hogy a gazdag számára már nincs lehetőség az elmulasztott segítség pótlására.

Az áthidalhatatlan szakadék képe évszázadok óta teológiai viták tárgya. Egyes olvasatok a halál utáni sors véglegességének közvetlen bizonyítékát látják benne, mások óvatosabban közelítenek: a példázat egy meghatározott erkölcsi tanulság érdekében használja a visszafordíthatatlanságot. A keresztény hagyományban a pokol örökkévalósága, a megtisztulás lehetősége, az egyetemes üdvösség reménye és az ítélet természete különböző korszakokban eltérő módon került előtérbe. A

történet kétségtelenül súlyos képet fest a végleges veszteségről, de egyetlen példázatból önmagában nem lehet a keresztény túlvilágtan teljes rendszerét levezetni. A konkrét elbeszélésben a szakadék elsősorban arra utal, hogy a gazdag által elmulasztott kapcsolatot halála után nem pótolhatja egyszerű megbízással.

A történet etikai éle különösen akkor válik világossá, ha az ember a kapu képét követi. A kapu a hozzáférés és a kizárás helye. A gazdag házának ajtaja nem feltétlenül zárva Lázár előtt fizikai értelemben; a szegény ott fekszik, láthatóan, az ünnepelt bőség közelségében. A kapun belüli élet mégis független attól, ami kívül történik. A halál után ennek a szétválasztásnak túlvilági megfelelője jelenik meg: immár maga a gazdag szeretne átjutni egyik oldalról a másikra, de a szakadék áthidalhatatlan. A két térbeli kép egymást magyarázza. A gazdag által életében elviselt vagy fenntartott távolság a történet második felében végletesen felerősödik. Ez nem azt bizonyítja, hogy a két helyzet minden részlete egyformán működik, de világossá teszi a képek erkölcsi kapcsolatát.

A kutyák jelenete szintén többféle értelmezésre ad alkalmat. Néhány olvasó szerint az állatok nyalogatása vigaszt és tisztítást jelenthetett, mások a további

megaláztatás képét látják benne. Az evangéliumi szöveg nem magyarázza meg a kutyák viselkedésének értékét, ezért nehéz eldönteni, milyen érzelmi hatást szántak neki. Bizonyos azonban, hogy az állatok közel vannak a koldus testéhez, míg a gazdag ember személyes gondoskodásáról semmit sem hallunk. A részlet megragadó, mert az életének egyik legnehezebb pillanatában lévő ember körül nem a város polgárai jelennek meg. A jelenet azt érzékelteti, mennyire magára hagyott valaki, aki pedig egy pompás ház küszöbének közvetlen közelében él.

A gazdag később öt testvéréért aggódik. Kérésében már van valami emberi: azt akarja, hogy ők elkerüljék sorsát. Ez a motívum megakadályozza, hogy a szereplőt teljesen érzéketlen, minden szeretettől megfosztott szörnyetegként ábrázoljuk. Saját családja iránt képes felelősséget érezni, de a kapunál fekvő idegen iránt nem mutatta ugyanezt. A példázat ezzel a családi szeretet korlátaira is utalhat. Nem elegendő azokért aggódni, akik a hozzánk legközelebb állnak, ha a mellettünk szenvedő ember igényei láthatatlanok maradnak. Ábrahám válasza ugyanakkor elutasítja a kivételes figyelmeztetésre épülő megoldást. A testvéreknek már rendelkezésükre áll az erkölcsi tanítás, csak komolyan kellene venniük.

HÁTTÉRGYÁR

Az utolsó mondat, amely szerint még egy halott feltámadása sem győzné meg azokat, akik Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, különösen gazdag jelentéssel bír Lukács keresztény olvasói számára. Jézus feltámadásának ismeretében a kijelentés új visszhangot kap. A történeti magyarázatnak azonban külön kell választania a példázat önálló erkölcsi érvelését és azt a későbbi evangéliumi olvasatot, amelyben a feltámadás központi esemény. A mondat elsődleges összefüggésében azt állítja, hogy az erkölcsi cselekvés nem várhat korlátlanul csodás bizonyítékra. A rendkívüli jel sem segít annak, aki a már ismert, világosan megfogalmazott kötelességét elutasítja. A történet a meggyőződés és a cselekvés közötti résre mutat rá, nem pusztán a túlvilág létezéséről szóló hitet kívánja kikényszeríteni.

Az a tanulság, hogy a gazdag embernek lett volna módja segíteni, különbözik attól, hogy minden nélkülözés az egyéni jótékonyság hiányára vezethető vissza. A modern társadalmakban a szegénység strukturális okai – munkaerőpiac, lakhatás, egészségügy, oktatás és politikai intézmények – szintén meghatározóak. A példázatnak nincsenek közpolitikai részletszabályai, de erkölcsi kérdése túlmutat a magánadományozáson. Hogyan lehet egy társadalomban valaki naponta

pompásan élő gazdag, miközben közvetlen közelében másnak még alapvető ellátás sem jut? A szöveg a látható közönyre koncentrál, ugyanakkor nyitva hagyja, milyen intézményi és személyes eszközök szükségesek a szenvedés csökkentéséhez. A történet komolyan vétele nem a szociálpolitikai gondolkodás megszüntetését, hanem annak etikai megalapozását is ösztönözheti.

A történetben Lázár sem kap olyan jutalmat, amelyről saját döntésével rendelkezhetne. Ábrahám közelségében vigasztalást nyer, de nem kérik véleményét a gazdag sorsáról, és nem a bosszú teljesülésének képe jelenik meg. Ez erkölcsileg fontos. A túlvilági fordulat nem teszi a szegényt a gazdag kínzójává, és az elbeszélés nem ruházza rá a másik megbüntetésének feladatát. A szerepcsere inkább az életben kialakult értékrend leleplezése. Az ember, akit a világ alig vett észre, most megtisztelt helyen van; aki naponta a figyelem középpontjában állhatott, könyörög. Ezzel a szegény méltósága helyreáll, de nem válik belőle bosszúálló hatalmasság. A történet egy ítéletet mutat be, amelyet az elbeszélés szereplői nem alakíthatnak szabadon.

A pokol képeinek irodalmi és történeti elemzése önmagában nem jogosít fel arra, hogy a keresztény hittan későbbi tanításait érvénytelennek nyilvánítsuk. A könyv

célja nem felekezeti dogmatika megírása, hanem a szöveg értelmezési lehetőségeinek tisztázása. Az egyes egyházak eltérően közelítik meg a halál utáni tisztulás, az ítélet, az isteni irgalom és az emberi szabadság viszonyát. Az a közös kérdés azonban valamennyi értelmezésben megmarad, hogy a földi élet döntései komoly következményekkel járnak. Lukács példázata ezt az állítást a legélesebb képek közé emeli. A véglegesség problémája ennek része, s nem tűnik el attól, hogy az elbeszélés túlvilági földrajzát jelképesnek tekintjük.

A fejezetben feltett kérdés – van-e visszaút a halál után – ezért két különböző szinten válaszolható meg. A példázat cselekményében a szakadék áthidalhatatlan: Ábrahám nem tesz kivételt, Lázár nem kel át, a gazdag nem léphet a másik oldalra. A keresztény teológia egészének szintjén azonban további bibliai szövegeket, hagyományokat és vitákat is mérlegelni kell, mielőtt a túlvilág teljes rendjéről végleges állítást teszünk. A történet bizonyosan a jelen felelősségét hangsúlyozza: nem szabad a segítséget és a változást addig halogatni, amíg a cselekvés lehetősége elmúlik. Az a tény, hogy a gazdag halála után szeretne vizet és figyelmeztetést, saját korábbi mulasztásának tükre.

HÁTTÉRGYÁR

A gazdag és Lázár történetének legmaradandóbb képe így talán a kapu marad. A történet elején a gazdag még szabadon átléphetett volna rajta, találkozhatott volna az ott fekvő emberrel, és a bőség egy részét megoszthatta volna vele. Az elbeszélés második felében már ő áll átjárhatatlan határ előtt. A korábban magától értetődő lehetőség később elérhetetlenné válik. Ez a szerkezet adja a példázat legsúlyosabb figyelmeztetését, és ezért illik a könyvünk igazságosságról szóló részének végére. Az előző történetek azt kérdezték, miért kap valaki váratlanul többet, miért bocsátanak meg neki, miért dicsérnek meg egy kétes szereplőt, vagy miért ítélnek el egy óvatos szolgát. Lázár története azt kérdezi, mit ér egy ember biztonsága, ha a közvetlen közelében élő másik ember nyomorúsága számára észrevétlen marad.

HÁTTÉRGYÁR

11. A könyörtelen szolga – Visszavonható-e a megbocsátás?

Egy király számadást tart szolgáival, és olyan adós kerül elé, aki tízezer talentummal tartozik. Az összeg a hallgatóság számára szinte felfoghatatlan: a legnagyobb szokásos pénzegység és egy rendkívül nagy szám találkozik benne. Az adós nem tud fizetni, ezért ura elrendeli, hogy őt, családját és vagyonát adják el. A szolga leborul, türelmet kér, és megígéri, hogy mindent visszafizet. A király azonban a kértnél sokkal többet tesz: megszánja, elengedi, és teljesen eltörli tartozását. A szolga ezután egy társával találkozik, aki száz dénárral tartozik neki. Torkon ragadja, követeli a pénzt, és amikor a másik ugyanazokkal a szavakkal kér türelmet, börtönbe vetteti. A többi szolga felháborodik; a király pedig visszahívja az első adóst, számon kéri könyörtelenségét, és a kínzóknak adja, amíg meg nem fizeti tartozását. A példázat végén Jézus kijelenti, hogy mennyei Atyja is így bánik azokkal, akik nem bocsátanak meg testvérüknek szívből. A Máté evangéliumában olvasható történet egyszerre a megbocsátás leghatásosabb képe és az egyik legszigorúbb ítélethirdetés.

HÁTTÉRGYÁR

A szöveg közvetlen előzménye Péter kérdése, hányszor kell megbocsátani az ellene vétkező testvérnek. A hét alkalom nagylelkűnek tűnő határ, Jézus válasza azonban elsöpri a számlálás egész logikáját. A hetvenszer hétszer, illetve a fordítási hagyományban hetvenhétszer kifejezés mindkét olvasatban a számolhatatlanul ismétlődő készséget hangsúlyozza. A példázat ezt a kijelentést követi, és a megbocsátás kérdését a tanítványi közösség belső életéhez kapcsolja. A Máté 18. fejezete a kicsinyek védelméről, a botrány okozásáról, az eltévedt bárány kereséséről és a testvéri feddésről beszél. E keretben a szolgák vitája a közösségi együttélés alapját érinti. A megbocsátást nem lehet elválasztani attól, hogy az emberek hogyan bánnak a velük azonos helyzetű társaikkal.

Az első adósság nagysága gondosan megválasztott irodalmi túlzás. Egy talentum nagy tömegű nemesfémet és több ezer dénárnak megfelelő értéket jelenthetett, a tízezer talentum ezért meghaladja egy közönséges szolga reális fizetőképességét. Nem kell azonban pontos árfolyamot számolni ahhoz, hogy megértsük a jelenetet. A történet arra épül, hogy a visszafizetés ígérete lehetetlenül hangzik. A második adósság, száz dénár, nem elhanyagolható, hiszen sok napi munkabér értékéről

HÁTTÉRGYÁR

van szó. Éppen ez a két összeg közötti arány teszi jelentőssé a kontrasztot. A királyi adósság kezelhetetlenül nagy; a szolgatárs tartozása érzékelhető és behajtható, de az elsőhöz képest parányi. Az olvasó könnyen észreveszi, hogy az első szolga nem az általa megkapott irgalom szerint cselekszik.

A szolga első könyörgésének tárgya eredetileg haladék, nem az adósság elengedése. Ő továbbra is abban a rendben gondolkodik, amelyben minden követelést egyszer még teljesíteni kell. A király ehelyett szokatlan döntést hoz: lemond a követelésről. A jelenetben fontos az elengedés jogi és gazdasági értelme. Az irgalom itt konkrét anyagi következménnyel jár, és a király nem csupán jóindulatú szavakkal búcsúztatja alattvalóját. Valós veszteséget vállal annak érdekében, hogy a kiszolgáltatott személy felszabadulhasson. A későbbi konfliktus ezért nem annyira két egymást követő hangulati fordulat, mint inkább az irgalomból keletkező új erkölcsi kötelezettség próbája. Aki a saját életében részesül a jóindulatban, köteles komolyan venni annak következményét másokkal szemben.

A második jelenet drámai ereje az ismétlésben áll. A szolgatárs ugyanúgy leborul, és ugyanúgy türelmet kér, mint korábban az elengedett adós. Nem lehet arra

hivatkozni, hogy az első szolga nem érthette, mi történik. A szavak és gesztusok visszahozzák saját tapasztalatát. A nyak megragadása azonban nyílt erőszak, amellyel a hatalmi viszonyt azonnal láthatóvá teszi. A felszabadított ember most annak lehetőségét használja ki, hogy a másiknak ő hitelezett. A történet nem állítja, hogy a száz dénár megfizetése jelentéktelen volna; éppen az mutatja erkölcsi élét, hogy egy önmagában jogos követelés érvényesítése is válhat embertelenné. A törvényes jog és a méltányos cselekvés között a példázat szerint megmaradhat a különbség.

Az ókori adósbörtön intézménye különösen nyomasztó hátteret ad a büntetésnek. A fogvatartott aligha tudott saját munkájával keresni, így rendszerint mások segítségére vagy a család anyagi áldozatára szorult. Az elbeszélés ugyan nem ad intézménytörténeti részleteket, mégis nyilvánvaló, hogy a bezárás a teljesítést nem könnyíti meg. A szolga tehát olyan eszközhöz nyúl, amely az adós kiszolgáltatottságát növeli. A szolgatársak közbelépése azért lényeges, mert a történetben megjelenik a közösségi erkölcsi ítélet. Nem közömbösek a hatalommal való visszaélés iránt, hanem jelentik az esetet annak, aki dönthet. Ez a motívum Máté közösségi fegyelmezésről szóló szakaszába is beleillik.

A király végső reakciója okozza a legtöbb teológiai nehézséget. Ha egyszer az adósságot teljesen eltörölték, hogyan lehet azt később ismét követelni? A modern jogi gondolkodásban a jogerős elengedés vagy tartozásmegszüntetés visszavonásának külön feltételei lennének. A példázat azonban nem szerződésjogi útmutató, hanem erkölcsi elbeszélés, amely éles fordulattal teszi láthatóvá a szolga magatartásának súlyát. A király szemrehányásának középpontjában nem egy újabb pénzügyi szabály, hanem a viszonosság követelménye áll. Az a kedvezmény, amelyet az adós maga megkapott, kötelező mércévé vált az embertársával szemben. Amikor ezt megtagadta, saját korábbi könyörgésének hitelességét is megkérdőjelezte.

Ez a szerkezet hasonlít a Miatyánk megbocsátásról szóló mondatához. Az ima szövege a bűnök elengedését összekapcsolja azzal, hogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Az összefüggést különösen erőssé teszi, hogy Máté a Miatyánk után visszatér az emberi megbocsátás és az isteni bocsánat kapcsolatára. A kérdés azonban nehezebb annál, hogy a megbocsátást csereüzletként mutassuk be: ha elég sokszor engedünk, Isten is elengedi tartozásunkat. A példázat ellenkező irányból indul. Az első ajándék már megérkezett; az

HÁTTÉRGYÁR

ember felelőssége erre adott válasz. Az isteni kegyelem időben megelőzi az ember erkölcsi teljesítményét, miközben a kapott kegyelemnek életformáló következménye van. A történet rendje ebben a pontban döntő.

A katolikus, protestáns és ortodox hagyományban más-más hangsúllyal tárgyalják a kegyelem és a szabad emberi válasz kapcsolatát. A történetet azonban egyik irányban sem volna célszerű kizárólag dogmatikai képletként olvasni. Ha csupán az üdvösség elveszíthetőségéről szóló vita bizonyítékát keressük benne, elhalványul a szolgatárs emberi alakja. Ha pedig kizárólag erkölcsi tanulságot olvasunk ki belőle, elsikkad a királyi bocsánat megelőző és aránytalan nagysága. Klyne Snodgrass a megbocsátás és felelősség összekapcsolását vizsgálja, Arland Hultgren pedig a példázat etikai erejét segít pontosítani. A történetet saját összefüggésében nézve mindkét tényező nélkülözhetetlen: a meg nem érdemelt elengedés és az ebből fakadó kötelesség.

Fontos különbséget tenni a megbocsátás és a károkozás következményeinek megszüntetése között. Az a felszólítás, hogy szívből bocsássunk meg, nem jelentheti automatikusan, hogy egy bántalmazott

embernek újra ki kell szolgáltatnia magát bántalmazójának. A megbocsátás nem minden helyzetben jár együtt a kapcsolat helyreállításával, és nem szünteti meg a közösség felelősségét az erőszak megakadályozására. A példázatban a második szolga nem a bántalmazó, hanem az, aki kiszolgáltatottá válik a hitelező keménységétől. Az erőviszonyok figyelembevétele tehát maga is a szöveghez tartozik. Az evangéliumi megbocsátás nem használható a gyengébb fél hallgatásra kényszerítésének eszközeként.

A „szívből” kitétel különösen érzékeny. A belső megbocsátás nem rendelhető el ugyanolyan módon, mint egy pénzösszeg átadása, és az ember haragja gyakran nem szűnik meg egyetlen döntéstől. A példázat mégsem az érzelmek azonnali szabályozását kéri számon. A hangsúly azon van, hogy valaki az átélt irgalom ellenére továbbra is könyörtelenül cselekszik. A szív bibliai szóhasználatban az akarat, a döntés és a belső irányultság helye is. A „szívből” megbocsátás így többet jelent felszínes kibékülési formulánál, de nem követelheti meg az emlékek eltűnését. A történet végletes jelenetei inkább azt mutatják, milyen súlyos következményei vannak annak, amikor az ember tudatosan ragaszkodik a másik megalázásához.

HÁTTÉRGYÁR

Az utolsó büntetés képe a mai olvasónak megrendítő. A kínzóknak való átadás nem egyeztethető össze könnyedén azzal az istenképpel, amelyet a könyörtelen szolga előtt megjelenő, megszánó király mutat. A példázat saját feszültségét érdemes megőrizni. Az allegorikus olvasat hajlamos minden királyi mozdulatot változtatás nélkül Isten tulajdonságaként értelmezni, holott az evangéliumi történetekben a szereplők cselekvései olykor a drámai fordulat szolgálatában állnak. Ugyanakkor Máté záró alkalmazása kétségtelenül az isteni ítéletre is utal. A büntetés ezért nem mellőzhető, hanem a megbocsátásról és a közösségi felelősségről szóló kemény figyelmeztetés részeként kell megvizsgálni. A történet nem engedi, hogy a kegyelemre hivatkozó ember figyelmen kívül hagyja a másik szenvedését.

A tízezer talentum képtelenül nagy összege gyakran a bűn emberi erőből helyrehozhatatlan súlyát jelképezi. Ez a hagyományos olvasat érthető, de nem szükséges minden számhoz külön titkos jelentést rendelni. A két adósság közötti különbség elegendő az elbeszélés értelméhez. Ha a száz dénárt aprópénznek mondjuk, azzal a második adós nehézségét kisebbítjük; ha az első szolga ígéretét valószerűnek tekintjük, a király elengedésének rendkívüliségét veszítjük el. A két

nagyságrend közötti feszültség az elbeszélés hajtóereje. Az első adós nem olyasmit enged el, ami őt semmibe sem kerülne. Jézus kérdése végső soron az, képes-e az ember saját jogos igényét a kapott irgalom fényében mérlegelni.

A királytól kapott szabadság és a szolgatársnak adott fogság éles ellentéte társadalmi olvasatot is kínál. A szolga a fölötte álló hatalomtól kedvezményt kap, de maga a nála gyengébbel szemben ugyanazt az elnyomó logikát alkalmazza, amelytől éppen megszabadult. A hatalmi viszonyok tehát nem szűnnek meg pusztán attól, hogy egy szereplő időlegesen jobb helyzetbe kerül. Az egyén képes saját sérelmeiből együttérzést tanulni, de arra is, hogy a neki okozott vagy fenyegető kényszert másokon ismételje meg. Az evangéliumi történet ezzel minden olyan közösségnek szól, amely az igazságosságot a saját tagjai számára kéri, miközben a másik ember esetében már kevésbé türelmes. A példázat nem ad könnyű választ a megbocsátás valamennyi nehéz helyzetére, de egyértelműen megmutatja a következetlenség veszélyét.

Az eredeti hallgatóság számára különösen feltűnhetett, hogy a második szolga ügyében az első nem vonhatja ki magát a közösség erkölcsi megítélése alól. A történet nem teljesen magánügyként mutatja be a

HÁTTÉRGYÁR

pénzkövetelést; a többi szolga megtudja, mi történt, és cselekszik. Máté evangéliumának közösségre vonatkozó szakaszában ez azt hangsúlyozza, hogy a keresztény együttélés nem működhet pusztán szabályokkal. Szükség van arra is, hogy a tagok felismerjék egymás kiszolgáltatottságát, és ne tekintsék magától értetődőnek a keménységet. A példázat drámai fordulata a közösségnek is figyelmeztetés: a megbocsátásból csak akkor lesz éltető gyakorlat, ha a hatalmi helyzetbe kerülő ember is kötelességének ismeri el.

Végül felmerülhet, vajon a király haragja azt jelenti-e, hogy a megbocsátás eleve feltételes és bizonytalan. A történet időrendje ennek egyszerű kimondását megnehezíti. Először olyan kegyelem történik, amelyre a szolga nem számíthatott. A következmény csak azután jelenik meg, hogy ő maga megtagadja ugyanezt másoktól. A példázat ezért inkább a megbocsátás befogadásának és továbbadásának egységét mutatja meg. A szolga elvileg felszabadult a tartozástól, de magatartása alapján mintha a saját világában semmit sem változtatott volna. A király végső kérdése nem újabb könyvelési részletre irányul, hanem arra, miért nem hatott rá az, amit átélt. A szöveg nem teszi kényelmessé az irgalmat: éppen azért kéri számon, mert az első

HÁTTÉRGYÁR

ajándék megdöbbentően nagy volt.

HÁTTÉRGYÁR

12. A királyi menyegző – Miért pusztulnak el a meghívottak?

Máté evangéliumában egy király menyegzőt rendez fiának, és szolgákat küld, hogy összehívják a meghívottakat. Azok azonban nem akarnak eljönni. A király újabb üzenetet küld: minden készen áll, levágták a hízlalt állatokat, kezdődhet az ünnep. Egyes meghívottak a földjükre vagy üzletükbe mennek, mások elfogják, bántalmazzák és megölik a szolgákat. A király haragra gerjed, elküldi katonáit, elpusztítja a gyilkosokat, és felégeti városukat. Ezután szolgái az utakról gyűjtenek vendégeket, jókat és rosszakat egyaránt, hogy megteljen a lakodalmas ház. Az ünnep azonban újabb váratlan fordulatot vesz: a király észrevesz egy vendéget, aki nem visel menyegzői ruhát. Az ember hallgat, a király pedig elrendeli megkötözését és kivetését a külső sötétségre. A történet utolsó mondata szerint sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak. A Máté 22,1–14 két egymáshoz kapcsolódó, meghökkentően szigorú jelenetet tartalmaz: a meghívás visszautasítását és a már bejutott vendég kizárását.

A példázat helyét a jeruzsálemi viták adják. Jézus a templomban tanít, vallási vezetőkkel kerül szembe, és

egymás után mondja el a két fiúról, a gonosz szőlőművesekről, majd a menyegzőről szóló történetet. Ez a sorrend arra utal, hogy a lakoma képe a meghívásra adott válasz és a felelősség összefüggésében kap jelentést. A történet politikailag is éles: a király szolgáinak megölése, a hadsereg fellépése és egy város felégetése túlmutat egy hétköznapi családi ünnepség zavarain. A későbbi keresztény olvasók gyakran Jeruzsálem 70-ben történt pusztulására gondoltak. A szöveg keletkezésének és szerkesztésének történetét vizsgálva ez a párhuzam fontos lehet, ám nem szabad úgy kezelni, mintha a példázat egyetlen vitathatatlan magyarázata volna.

A lakoma vallási háttere gazdag. Az ószövetségi prófétai képekben Isten ünnepi lakomával, bőséges étellel és a népek összegyűjtésével jelenítheti meg az üdvösség idejét. Izajás könyvében az Úr hegyén készített lakoma a halál és a gyász legyőzésének távlatát is megnyitja. Jézus asztalközössége különösen fontos evangéliumi motívum: vámszedőkkel és bűnösökkel eszik, olyan emberekkel vállal közösséget, akiknek elfogadása vitákat kelt. A királyi menyegző ezért a meghívás örömét is hordozza. A történet alapja az, hogy a király valami jót akar adni, és a vendégek számára

HÁTTÉRGYÁR

megtiszteltetés részt venni a fiának rendezett ünnepen. Máté elbeszélésében azonban a meghívás a konfliktus miatt ítélettörténetté változik.

Lukács 14,15–24 hasonló lakomapéldázatot közöl. Ott egy ember nagy vacsorát ad, meghívottjai pedig sorra mentegetőznek: egyik földet vásárolt, másik ökröket vett, a harmadik nemrég házasodott. A házigazda a szegényeket, nyomorékokat, vakokat és sántákat hívja be, később pedig az utak mentén is kerestet vendégeket. Ebben a változatban nincsenek megölt követek, büntető hadjárat és menyegzői ruha nélküli vendég. A különbségek olyan jelentősek, hogy egy gondos elemzésnek külön kell vizsgálnia a közös hagyományt és a két evangélista saját hangsúlyait. A szövegkritika és a szinoptikus összehasonlítás lehetőséget kínál több szerkesztéstörténeti elképzelésre, de egyetlen feltételezett eredeti változatot sem állíthatunk tényként a fennmaradt evangéliumok helyébe.

Az első meghívottak reakciója Máténál fokozatosan élesedik. Először egyszerű elutasítást látunk, utána a második meghívás közönyét, végül az erőszakot. A mindennapi teendők felsorolása a történet elején önmagában nem mutat gonoszságot. Földet művelni vagy kereskedni rendes, szükséges tevékenység. A konfliktus

abból támad, hogy a meghívottak a király ünnepét teljesen figyelmen kívül hagyják, a küldöttekkel pedig egyesek úgy bánnak, mint ellenségeikkel. A fokozás célja a válasz megtagadásának súlyát érzékeltetni. A modern olvasó számára azonban a meghívás és az erőszakkal kikényszerített hűség közti határ kérdéses marad. Ha a lakoma szabad ajándék, miért következik a visszautasításból pusztító hadjárat? A szöveg szándékosan olyan királyi világot jelenít meg, amelyben a sértés politikai lázadásként értelmeződhet.

Az uralkodó és vendégei közötti viszony az ókorban nem olyan, mint két egyenrangú mai polgár között. Egy királyi meghívás társadalmi és politikai kötelezettségeket is hordozhatott; visszautasítása könnyen felségsértő gesztusnak tűnhetett. Ez a háttér érthetőbbé teszi a példázat feszültségét, de nem teszi erkölcsileg könnyűvé a város felégetését. A példázat királya nem egyszerűen vendéglátó, hanem szuverén, aki büntető hatalommal rendelkezik. Ha az olvasó őt feltétel nélkül azonosítja Istennel, a történet az isteni erőszak súlyos problémáját veti fel. Az értelmezésben érdemes különbséget tenni a narratív szerep, az istenországról alkotott hasonlat és a történet minden apró részletének erkölcsi igazolása között.

A város felégetését a keresztény hagyomány sokszor Jeruzsálem elpusztításával kötötte össze. Az összefüggésnek irodalmi és történeti indokai vannak, mivel Máté evangéliuma a templom és a vezetők megítélésének kérdését többször hangsúlyozza. Mégis félrevezető volna a történetet úgy bemutatni, hogy Isten véglegesen megtagadta a zsidó népet, és helyébe egy másik, erkölcsileg magasabb rendű népet választott. A példázat első szereplői maguk is zsidó környezetben mozognak, Jézus vitái pedig a zsidó vallási hagyományon belüli konfliktusok részei. A későbbi keresztény zsidóellenesség története külön figyelmeztet, mennyi kárt okozott, amikor a példázatban szereplő meghívottakat minden különbségtétel nélkül egy teljes néppel azonosították. A szöveg bírálhat meghatározott vezetőket és magatartásokat anélkül, hogy népek elvetéséről szóló általános felhatalmazást adna.

A második meghívás szokatlan nyitottságot mutat. A szolgák az utakra mennek, és mindenkit összegyűjtenek, akit találnak. Az elbeszélés kifejezetten megjegyzi, hogy jók és rosszak egyaránt érkeznek. Ez a rész megakadályozza, hogy az új vendégsereget egyszerűen az erkölcsileg hibátlan emberek közösségének tekintsük. A menyegző nem olyan szűk kör, amelyet a már

előzetesen tökéletesek számára tartanak fenn. A meghívás megelőzi az erkölcsi vizsgálatot, és a gazda háza megtelik korábban számításba sem vett emberekkel. Ez a fordulat összhangban áll azzal az evangéliumi képpel, amelyben Jézus nyitott az elutasítottak és peremhelyzetben élők felé. Egyúttal különös előkészítése a ruha nélkül megjelenő vendég ítéletének.

A menyegzői ruha kérdése évszázadok óta vitatott. Az egyik népszerű magyarázat szerint a király maga biztosított megfelelő ruhát a vendégek számára, ezért a ruha hiánya tudatos sértésnek számított. A mátéi szöveg azonban ezt nem állítja, és az általános ókori szokás létezését sem lehet minden helyzetre kiterjedően bizonyítottnak tekinteni. A ruha egyszerűen az ünnephez illő megjelenést jelentheti, de a történetben jelképes szerepet is kap. Egyes magyarázók a jó cselekedetekre, mások a megtérésre, a hitre, a kegyelemből származó új életre vagy a keresztségi ruhára gondoltak. A fejezetben ezeket különböző korokhoz és teológiai irányokhoz kötött olvasatokként kell kezelni, nem azonos történeti bizonyosságú állításokként.

A vendég hallgatása fontos részlet. A király barátként szólítja meg, megkérdezi, hogyan juthatott be ünnepi

HÁTTÉRGYÁR

ruha nélkül. A vendég nem védekezik. A hallgatást gyakran annak bizonyítékának tekintették, hogy bűnösnek érzi magát, de a jelenetben erről nem olvasunk közvetlen belső beszámolót. Az irodalmi funkció mégis világos: a párbeszéd nem nyit új lehetőséget, a király ítélete azonnal következik. A történet e ponton elmozdul a vendégség szabadságától az ellenőrzés és kizárás képéhez. Ezért a ruhát nem lehet pusztán viselettörténeti kérdésként tárgyalni. A vendég sorsát az dönti el, hogy a meghívás elfogadása önmagában elegendő-e, vagy az ünnepen való részvétel valamilyen belső változást is feltételez.

Máté egész evangéliumában visszatér a beszéd és a cselekvés különbsége. Nem mindenki jut be Isten országába, aki az Úr nevét ismétli; fontos az Atya akaratának teljesítése. A két fiú példázatában az egyik nemet mond, de később elmegy dolgozni, a másik igent mond, de nem teljesíti az ígéretet. A menyegzői ruha magyarázatához ezért indokolt a cselekvő hűség és a megfelelő válasz motívumát is figyelembe venni. A meghívás mindenkire kiterjedhet, de az evangélista nem tekinti közömbösnek, miként él az ember a meghívás után. A történet így a kegyelem és a felelősség kapcsolatát újabb, sokkal keményebb képpel írja körül. A

HÁTTÉRGYÁR

ruhát nélkülöző vendég nem egy egyszerűen szegény emberként szerepel, akit a hiányos vagyona miatt aláznak meg, még ha a szöveg e ponton magyarázatra is szorul.

A „külső sötétség”, a sírás és fogcsikorgatás Máté evangéliumának visszatérő ítéletképei. Ugyanilyen fordulat több más példázat végén is előfordul, és az eszkatologikus figyelmeztetés jellegzetes nyelveként működik. Kérdés, hogyan kapcsolódik a konkrét történethez, és milyen mértékben jelzi az evangélista szerkesztői hangsúlyát. A menyegzőről szóló jelenetben az újonnan bevitt emberek közül egyet emelnek ki; így az ítélet már nem az első meghívottakra, hanem a ténylegesen jelen levő közösségre vonatkozik. Ez a kettős irány fontos. A történet egyszerre bírálja a meghívás elutasítását és az olyan részvételt, amely nem felel meg a meghívás jelentőségének. A túlvilági kizárás képe ettől még súlyos teológiai kérdés marad.

A királyi erőszakot nem érdemes feloldani azzal a kijelentéssel, hogy az elbeszélésben minden tett szeretetből történik. Máté nem teszi könnyűvé az olvasó helyzetét. A felégetett város és a megkötözött vendég a történetben valódi fenyegetésként jelenik meg. A modern értelmezésnek ezért fel kell tennie a kérdést, hogyan

működnek a példázatokban az uralkodói hatalom, a megtorlás és a végítélet képei. A hasonlatok nem fényképszerű leírások Isten magatartásáról; ugyanakkor nem lehet minden kellemetlen részletet mellékes díszletnek tekinteni. A szöveg megértéséhez az evangélista korának konfliktusait és apokaliptikus nyelvét is számításba kell venni. Ettől válhat világosabbá, miért fogalmazódik meg ennyire kíméletlen formában a meghívás visszautasításának veszélye.

Az evangélium olvasója a két meghívási hullám között önmagára ismerhet. Az első meghívottak úgy érezhetik, joguk van a saját terveiket követni; az út mentén összeszedettek pedig azt tapasztalják, hogy olyan helyre jutottak be, amelyről korábban álmodni sem mertek. A történet azonban az utóbbiakat sem engedi teljes biztonságba. A meghívás öröme nem válhat önigazolássá. Ez az átrendeződés a tanítványi közösség erkölcsi önvizsgálatát szolgálhatta: a kiválasztottság tudata önmagában nem ment fel a felelősség alól. Egy vallási közösség hajlamos lehet mások mulasztásait pontosan számon tartani, miközben saját életének következetlenségeit kevésbé érzékeli. A menyegzői ruha története ezt a kényelmes megkülönböztetést is megzavarja.

HÁTTÉRGYÁR

A Lukácsnál olvasható változat fontos ellenpont. Abban a szegények és fogyatékossággal élők meghívása különösen erős társadalmi hangsúlyt kap, és a lakoma megtelik olyanokkal, akik a hagyományos vendéglistákon nem szerepeltek volna. Máté változatában az öröm mellett előtérbe kerül az ítélet. Nem szükséges eldönteni, hogy az egyik evangélista helyesen, a másik hibásan őrizte meg a történetet, ha a cél a kanonikus szövegek értelmezése. A két változat eltérő hangsúlya a korai keresztény közösségek kérdéseiről is beszél. Az egyik a meghívás szélességét, a másik a meghívásra adott válasz súlyát emeli ki, miközben mindkettő a lakoma képével beszél Isten országáról.

A menyegző végül a befogadás és az elutasítás kettős képévé válik. A király háza nyitva áll olyanok előtt, akiket korábban senki sem hívott volna meg, de az ünnep nem válik következmények nélküli eseménnyé. Ez a kettősség nem oldható fel egyszerű formulával. A történet egyik oldala a meghívás elképesztő szabadsága, másik oldala az ítélet súlya. A könyvünk szempontjából éppen ez indokolja a példázat részletes elemzését. Nem kell eltagadnunk a király hadjáratának erkölcsi nehézségét ahhoz, hogy megértsük az evangéliumi figyelmeztetést. A történet azt kérdezi a hallgatótól, mit jelent számára a

HÁTTÉRGYÁR

meghívás, és képes-e valóban ennek megfelelően élni.

HÁTTÉRGYÁR

13. A tíz mina – Ki beszél, amikor kivégzést parancsolnak?

Lukács evangéliumának egyik legnyugtalanítóbb példázata különös mondattal zárul. A királlyá lett nemesember elővezetteti ellenségeit, akik nem akarták az uralmát, és megparancsolja, hogy előtte öljék meg őket. A mondat a tíz mináról szóló történet végén áll, közvetlenül azután, hogy a gazda számon kéri szolgáin a rájuk bízott pénzt. Az első szolga tízszeres nyereséget mutat fel, a második ötszöröset, a harmadik viszont kendőben őrizte a minát, mert félt a szigorú úrtól. Az utóbbi elveszíti a pénzt, azt az elsőnek adják, majd elhangzik a még súlyosabb büntetés az uralkodó politikai ellenfelei számára. Két konfliktus találkozik ugyanabban az elbeszélésben: a szolgák gazdálkodása és egy vitatott királyi trónigény. Ha mindkét szálat közvetlenül Isten magatartásaként értelmezzük, olyan istenképet kapunk, amely számos más jézusi tanítással nehezen egyeztethető össze.

A példázatot Lukács 19,11–27 közli. Jézus Jeruzsálem felé halad, és hallgatói úgy gondolják, hogy Isten országa azonnal megjelenik. Az evangélista ezért vezeti be a

HÁTTÉRGYÁR

történetet a várakozás kiigazításának összefüggésében. A királyság elnyeréséért messzire utazó nemesember képe a késlekedésre, a távollétre és a visszatérésre irányítja a figyelmet. A szolgáknak a köztes időben kell tevékenykedniük, miközben a leendő uralkodó személye körül politikai ellenállás bontakozik ki. Ez a narratív keret különbözik Máté talentumokról szóló példázatától, amelyben egy útra készülő ember szolgáira különböző nagyságú vagyont bíz. A két történet között sok hasonlóság van, de Lukácsnál a trónért folyó politikai küzdelem önálló, meghatározó elem.

A mina pénzegység, amely a talentumnál sokkal kisebb, de egy hétköznapi munkavállaló számára továbbra is jelentős érték. Az elbeszélésben a gazda tíz szolgának egy-egy minát ad, és kereskedésre utasítja őket. Fontos, hogy kezdetben mindenki ugyanannyit kap; az eltérő eredmény ezután alakul ki. Ez különbözik a mátéi talentumoktól, ahol a kezdeti kiosztás a szolgák képességéhez igazodik. A különbség a példázatok teológiai alkalmazását is befolyásolja. Máténál az eltérő képességek és lehetőségek kezelése kerülhet előtérbe, Lukácsnál viszont azonos kezdeti megbízás és a várakozás idejében megmutatkozó eltérő cselekvés. Mindkét történetben megjelenik az óvatos vagy félő

szolga, de szavait külön kell értelmezni.

Az uralkodójelölt történeti hátterét sok kutató a heródesi uralkodóház római kapcsolataival veti össze. Nagy Heródes halála után fia, Archelaosz Rómába ment, hogy Augustus császártól megerősítést szerezzen hatalmához, miközben ellenfelei küldöttséggel próbálták akadályozni kinevezését. Josephus Flavius beszámolói alapján a korabeli hallgatóság számára ismerős lehetett az a helyzet, amelyben egy helyi uralkodó hatalmát távoli birodalmi központtól kapja. Ez azonban nem teszi bizonyossá, hogy a példázat szereplője egy az egyben Archelaosz volna. A történeti párhuzam segíti a politikai háttér megértését, de nem azonos az elbeszélés valamennyi részletének közvetlen történeti forrásával. A távoli királyszerzés alakja önmagában is elegendő feszültséget ad a történetnek.

Az ellenségek tiltakozása élesen különbözik a szolgák munkájától. A polgárok azt üzenik, nem akarják, hogy ez az ember uralkodjék rajtuk. A szolgák viszont már a gazda háztartásához tartoznak, és tőle kapott pénzzel dolgoznak. Az egyik csoport politikailag ellenzi a trónigényt, a másikra gazdasági megbízatás hárul. A két konfliktus párhuzamosan alakul, és csak a történet végén találkozik újra. A modern értelmezés sokszor szinte

kizárólag a minák hozamára összpontosít, a politikai szálat pedig kellemetlen függelékként kezeli. Pedig az erőszakos végmondat éppen azt mutatja, hogy nem függetleníthetjük a példázatot teljes elbeszélő szerkezetétől. Aki azt kérdezi, miért rendel el kivégzést Jézus példázatának királya, jogosan vár többet annál a válasznál, hogy ez a rész „csak mellékes”.

Az első két szolga beszámolója rövid, és a gazda jutalma feltűnően nagy. A tízszeres nyereség után tíz város fölötti hatalmat ad, az ötszörös után öt várost. A pénzügyi siker tehát politikai hatalommá alakul. Ez rendkívül figyelemre méltó: az uralkodó a gazdasági teljesítményt a jövőbeli kormányzás alkalmasságának bizonyítékaként értékeli. A kapcsolat modern szemmel nem feltétlenül meggyőző. Egy jó kereskedőből nem szükségképpen lesz igazságos városvezető; a gazdálkodás és a kormányzás eltérő felelősségeket jelent. A példázat saját logikájában azonban a hűség kis dolgokban kipróbált tulajdonság, amelyet nagyobb feladat követhet. A hangsúly a távollévő gazda bizalmával való bánásmódon van, nem valamiféle konkrét alkotmányos rendszer igazolásán.

A harmadik szolga érdekes módon visszaadja a rábízott összeget. Nincs szó sikkasztásról, lopásról vagy

a pénz eltékozlásáról. A hiányzó elem a kockázatvállalás és a kezdeményezés. Indoklása azonban egyben vádirat a gazdával szemben: kemény embernek tartja, aki olyanból vesz el, amit nem helyezett letétbe, és olyat arat, amit nem vetett. A gazda saját szavaival ítéli meg: ha valóban így gondolta, legalább pénzváltóknál kellett volna elhelyeznie a pénzt, hogy kamatot hozzon. Az érvelés belső következetlenséget mutat ki. A szolga félelemre hivatkozva őrizte meg a pénzt, de nem tette meg azt az egyszerű lépést sem, amely elvileg megfelelhetett volna a gazda elvárásának. Az olvasónak ugyanakkor továbbra is meg kell kérdeznie, vajon a gazda keménységének leírása pusztán hamis kifogás-e, vagy az elbeszélés szándékosan megengedi a hatalom kritikus szemléletét.

Az értelmezéstörténetben az uralkodót gyakran Krisztussal, visszatérését a parúziával, a szolgákat a tanítványokkal azonosították. Ebben a hagyományos olvasatban a megbízatás a hitben és szolgálatban való tevékenységet, az elszámoltatás az utolsó ítéletet jeleníti meg. Lukács bevezetése kétségkívül erősíti az eszkatologikus értelmezést. A királyság késlekedésének kérdése, a távollét és a visszatérés motívuma jól illik a korai keresztény várakozásba. Az azonosítás azonban problémákat is felvet, különösen a hatalomra törő ember

és a kivégzési parancs kapcsán. Ha a példázat minden részlete közvetlen megfelelést kap, az evangélista képe könnyen a politikai terror teológiai igazolásává válhat. A történet szereplőjét és Jézus szándékolt üzenetét ezért csak a teljes elbeszélés és az evangélium többi tanítása alapján szabad összekapcsolni.

A kritikai kutatás egy része más lehetőséget is vizsgál: a nemesember alakja lehet egy kegyetlen, vitatott uralkodó, aki ellen a helyi társadalom jogosan tiltakozik. Ilyen olvasatban a harmadik szolga akár a kizsákmányoló rendszerrel szembeni ellenállás jelképe is lehetne. Ez az értelmezés különösen a társadalomtörténeti és felszabadítás-teológiai olvasatokban kapott figyelmet. Mellette szólhat a nemesember karakterének erkölcsi keménysége és a politikai erőszak; ellene viszont az, hogy az evangélista bevezetése és a sikeres szolgák jutalmazása természetesebben illik a felelős cselekvésre szólító tanításhoz. A két olvasat között valódi tudományos vita folyik, amelyet nem volna helyes az egyik oldal egyszerű elhallgatásával lezárni.

A példázatnak nem kizárólag pénzügyi üzenete van. Az, hogy egy megbízott személy mit tesz akkor, amikor a megbízó nincs jelen, általános kérdés a felelősségről. A távollét próbára teszi, mennyire belső meggyőződésből

vagy puszta ellenőrzéstől való félelemből cselekszik valaki. Az első két szolga tevékenykedik, a harmadik a veszteség lehetőségétől megbénul. Ha ezt az alkalmazást választjuk, meg kell őrizni a történet arányait: Jézus nem azt tanítja, hogy minden kockázatos befektetés erkölcsi kötelesség, vagy hogy a magas hozam automatikusan jóságot bizonyít. A hasonlat gazdasági nyelve tágabb kérdésre utalhat, amelyben a kapott lehetőségek használata a döntő. Ugyanakkor a történet kapitalista vállalkozási tankönyvként való alkalmazása anakronisztikus lenne.

A gazda utasítása, hogy a harmadik szolga mináját az elsőnek adják, az egyenlőtlenség kérdését is felveti. A körülállók tiltakoznak, hiszen annak már tíz minája van. A válasz közmondásszerű: akinek van, annak adatik, akinek pedig nincs, attól az is elvétetik, amije van. Ez a mondat más evangéliumi összefüggésekben is előfordul, és az elfogadott tanítás, a megtartott megbízatás, valamint az elszalasztott lehetőség következményeiről szólhat. De nem feltétlenül jelenti azt, hogy minden valós társadalmi egyenlőtlenség erkölcsileg jogos. Az elbeszélésben a mondat egy konkrét elszámoltatás fordulata. Ha általános vagyonelosztási elvvé alakítjuk, figyelmen kívül hagyjuk Jézusnak a gazdagsággal, a

szegényekkel és az adakozással kapcsolatos más tanításait.

A végső kivégzési parancsot külön kell vizsgálni. Elbeszéléstanilag a parancs a királlyá lett nemesember beszéde; nem Jézus közvetlen, a hallgatóihoz intézett utasítása. A szöveg valóban Jézus példázataként hagyományozza tovább a jelenetet, ezért nem lehet azt sem mondani, hogy a súlyos mondatnak semmi köze a tanításhoz. A kettő között azonban értelmezési tér húzódik. Egy elbeszélés erkölcsileg problematikus szereplőjének szavai nem válnak automatikusan követendő paranccsá attól, hogy a történetet tanítói céllal mondják el. Jézus számos példázatban bírákat, gazdagokat, pénzkölcsönzőket, urakat és tisztviselőket állít a cselekmény középpontjába, akiknek magatartása korántsem minden részletében minta. A király politikai megtorlása ezért a példázat legnehezebb, további mérlegelést igénylő részlete.

A birodalmi uralom valóságát is figyelembe kell vennünk. A római világban az uralkodók kinevezése, az adóztatás és a helyi elit közötti verseny sokak mindennapi életét meghatározta. A királlyá kinevezett férfi és az őt elutasító polgárok szembeállítása nem absztrakt erkölcsi mese, hanem jól felismerhető politikai

közegből merít. A hallgatóság tudhatta, hogy a hatalom megszerzése gyakran erőszakkal jár. A példázat megrendítő ereje részben abból adódhatott, hogy egy félelmetes, ismerős hatalmi helyzetet kapcsolt az Isten országának várásához. Ennek jelentése azonban nem feltétlenül az, hogy Isten uralma az emberi zsarnoksággal azonos természetű. A hasonlat éppen a történeti tapasztalat feszültségét használhatja fel a figyelem felkeltésére.

Máté párhuzamos történetének elemzése segíthet a változatok közötti különbség feltárásában. Ott a gazda útra kel, majd hosszú idő múlva visszatér; a hűséges szolgákat örömébe fogadja, a haszontalan szolgát pedig a külső sötétségre vetik. Lukácsnál a királyi cím elnyerése és az ellenségek büntetése új politikai dimenziót ad. Az a feltételezés, hogy az evangélisták egy közös történetet különböző célokra alakítottak, elfogadható kutatási kiindulópont, de a szerkesztés konkrét lépéseinek rekonstruálása nem minden ponton ellenőrizhető. Ezért a könyvben célszerű előbb mindkét fennmaradt változatot önálló egésznek tekinteni, utána mérlegelni az esetleges közös hagyományt. A feltételezett korai forma soha nem helyettesítheti azt a szöveget, amely ténylegesen az evangéliumban áll.

HÁTTÉRGYÁR

A szolgák jutalma és az ellenségek sorsa együtt újabb erkölcsi kérdést vet fel: lehet-e a hűséget félelemmel kikényszeríteni? A harmadik szolga éppen a gazdától való félelemre hivatkozik, és ez nem teszi őt eredményesebbé. A politikai ellenfeleket pedig az uralkodó megsemmisíti, ami az engedelmesség terrorisztikus modelljét mutatja. Ha a történet egyetlen tanulsága a félelemben való teljesítmény volna, belső ellentmondásba kerülne önmagával. Ezért fontos a bevezető szempontja: a köztes időben való felelős cselekvés. A példázat legsúlyosabb képei nem arra jogosítják fel a tanítványt, hogy másokon hatalmat gyakoroljon, hanem arra kényszerítik, hogy komolyan vegye a megbízatás és az ítélet lehetőségét. A politikai erőszak felhasználásának veszélye azonban a szöveg recepciójában valós, és ezt sem szabad elhallgatni.

A tíz mina története így különösen alkalmas annak bemutatására, hogy a nehéz jézusi szavak értelmezésekor milyen óvatosan kell bánni az azonosításokkal. A szöveg kérdései nem tűnnek el attól, hogy a nemesembert Krisztus jelképének nevezzük; s attól sem oldódnak meg automatikusan, ha kizsákmányoló uralkodóként értelmezzük. A történeti környezet, a lukácsi bevezetés, a mátéi párhuzam és a

végső parancs együttesen alakítja az értelmezést. Középpontjában a várakozás idején tanúsított magatartás áll, de a politikai megsemmisítés képét a szöveg magában hordozza. A mai olvasó jogosan érez ellenállást ezzel szemben. Ez az ellenállás nem akadálya a bibliaértelmezésnek, hanem alkalom a különbségek pontosabb feltárására.

HÁTTÉRGYÁR

14. A gonosz szőlőművesek – Kié a szőlő, és kitől veszik el?

Egy ember szőlőt telepít, körülkeríti, sajtót és őrtornyot épít, majd bérlőkre bízza, és idegenbe utazik. Amikor eljön a termés ideje, szolgát küld, hogy megkapja a neki járó részt. A szőlőművesek azonban megverik, üres kézzel küldik el; más küldöttekkel is bántalmazóan bánnak, egyeseket megölnek. A gazda végül szeretett fiát küldi, bízva abban, hogy őt tisztelni fogják. A bérlők azonban örökösnek nevezik, és arra jutnak, hogy megölésével magukhoz ragadhatják az örökséget. A fiút kiviszik a szőlőből és megölik, a történet pedig azzal a kérdéssel zárul, mit tesz majd a gazda. Márk, Máté és Lukács változataiban a válasz az erőszakos bérlők elpusztítása és a szőlő másoknak adása. Ez a példázat az evangéliumok egyik legsúlyosabb vallástörténeti következményekkel járó története, mert később gyakran arra használták, hogy a kereszténységet Izrael helyébe lépő népként állítsák be.

A Márk 12,1–12 szövege különösen szoros kapcsolatban áll Izajás szőlőénekével. A próféta ott egy szeretett személy gondosan telepített szőlőjéről beszél, amely a várt jó termés helyett rossz gyümölcsöt hoz. Az

ének maga nevezi meg a szőlőt Izrael házaként, és a bírálat tárgya az igazságosság hiánya. Jézus példázata tudatosan idézi ezt a képi világot: a kerítés, a borsajtó és az őrtorony mind olyan elemek, amelyek a gondos előkészületet hangsúlyozzák. Ugyanakkor a történet jelentősen megváltoztatja az izajási képet. Itt nem a szőlő terem rosszul; a bérlők tagadják meg a tulajdonos jogát és bántalmazzák követeit. Ez a különbség alapvető az értelmezéshez. A szőlő és a szőlőművesek nem ugyanazok: az elbeszélés bírálata a megbízott kezelőkre irányul.

Az ókori Palesztinában a földtulajdon és a bérleti viszonyok sok társadalmi feszültséget okoztak. Nagybirtokosok gyakran távol éltek földjeiktől, a termelést bérlők vagy intézők végezték, a termésből pedig a tulajdonos részesedést kapott. A gazdasági viszonyok nem voltak egyenlőek, és a bérlőknek sem volt feltétlenül kedvező alkupozíciójuk. Ez lehetőséget ad arra, hogy az elbeszélést a földbirtoklás és az ellenállás összefüggésében is vizsgáljuk. A szövegben azonban a bérlők nem egyszerűen kedvezőbb feltételeket követelnek, hanem küldötteket vernek és gyilkolnak meg, majd az örökös megöléséről döntenek. A cselekmény erőszaka ezért nem oldható fel automatikusan egy

HÁTTÉRGYÁR

igazságos társadalmi tiltakozás keretébe. A példázat inkább a rábízott javakkal való visszaélés végletes képét mutatja.

A szolgák egymás utáni küldése a próféták történetének képeként vált jelentőssé a keresztény hagyományban. A bibliai iratokban valóban találkozunk olyan prófétákkal, akiket elutasítottak, üldöztek vagy megöltek. Az evangéliumok Jézus sorsát is ebbe a prófétai konfliktushagyományba helyezik. A szolgák sorozata tehát a folyamatos figyelmeztetés és az ismétlődő elutasítás képe lehet. A gazda türelme meglepő: az első erőszakos cselekmény után nem érkezik azonnal katonákkal, hanem újra és újra megpróbálja érvényesíteni igényét. A türelem azonban végül a fiú elküldéséhez vezet, ami az elbeszélés szereplőinek gondolkodása szerint rendkívüli bizalmat vagy kétségbeesett végső próbálkozást jelent. A történet drámai csúcsa ezzel az elutasítás teljes következetessége.

A „szeretett fiú” Márk szövegében különösen fontos fordulat, hiszen a keresztség és a színeváltozás jelenetében is a szeretett Fiúra utaló nyelv jelenik meg. Ez a kapcsolódás az evangélista krisztológiai értelmezését erősíti. Az eredeti példázat történeti

rekonstrukciójánál azonban más kérdéssel állunk szemben: mennyiben őrzi a szöveg Jézus saját halálára utaló tanítását, és mennyiben hordozza a húsvét utáni közösség értelmezését? A kutatók e kérdésben különböznek. John P. Meier történeti eredetiségvizsgálata óvatosságra ösztönöz, míg más elemzők a történet ószövetségi háttere és evangéliumi elhelyezése alapján erősebben hangsúlyozzák a jézusi eredetet. A fejezetnek e vitát nem egyetlen bizonyítatlan állítással kell lezárnia, hanem azt kell megmutatnia, milyen érvek szólnak az egyes lehetőségek mellett.

Máté változatában különösen fontos a szőlő másoknak adásáról szóló kijelentés, illetve az a mondat, hogy Isten országát elveszik a hallgatóktól, és olyan népnek adják, amely megtermi gyümölcsét. Ezt a mondatot sokan a zsidóság és a keresztény egyház egyszerű cseréjeként olvasták. Ez a helyettesítési teológia, gyakran szuperszesszionizmusnak nevezett megközelítés, hosszú időn át mélyen befolyásolta a zsidó–keresztény kapcsolatokat. A történet szövegében azonban pontosan kell figyelni a címzettekre. Máté és Márk szerint a vezetők felismerték, hogy Jézus ellenük mondta a példázatot. Ebből nem következik, hogy az egész zsidó nép azonos volna a gonosz szőlőművesekkel, vagy hogy a

zsidó vallási hagyomány mindenestül elvesztette volna jelentőségét.

A szőlő továbbra is értékes. A tulajdonos nem tépi ki a tőkéket, nem szünteti meg a szőlőművelést, hanem a kezelőkön változtat. Az elbeszélés e különbsége világosan mutatja, mennyire pontatlan az az olvasat, amely a szőlőt Izraelként, a bérlőket pedig minden zsidó emberként kezeli. Ha a szőlő a gondozásra bízott népet vagy Isten országának feladatát jelképezi, a bérlők az ezzel kapcsolatban hatalmat gyakorló szereplők. Az allegorikus megfeleltetések természetesen sokfélék lehetnek, de a konkrét narratív különbséget nem törölhetik el. A történet nem a szőlő értéktelenségét bizonyítja; éppen az ellenkezőjét: a gazda azért akarja visszakapni a termést és megvédeni tulajdonát, mert a szőlő fontos számára.

Az örökös megölésének logikája szintén különös. A bérlők azt gondolják, hogy a fiú halála után a birtok az övék lesz. A modern jogszemlélet szerint ez nyilvánvalóan képtelenség, és a történet hallgatói számára is feltűnő lehetett a terv abszurditása. Egyes magyarázók ókori öröklési és birtokjogi helyzetek felől próbálták érthetővé tenni, mások inkább tudatos elbeszélő túlzásnak tartják. A döntő elem, hogy a bérlők

önálló tulajdonná akarják változtatni a rájuk bízott javakat. Ebben a hatalom természetéről szóló bírálat rejlik: a megbízott vezető nem a közösséget szolgálja, hanem saját uralmának tekinti azt, amiért elszámolással tartozik. Ez a motívum jóval túlmutat az első századi intézményi konfliktusokon.

A szőlőművesek megsemmisítése a történet másik kegyetlen pontja. A gazda sokáig türelmes, majd elérkezik az ítélet ideje, és a bérlők nem tarthatják meg az uralmat. A szőlő másoknak adása az elbeszélés rendjének helyreállítása, de a büntetés erőszakos. A későbbi keresztény történetírás olykor úgy tekintett Jeruzsálem pusztulására, mint Isten közvetlen bosszújára Jézus halála miatt. Az ilyen értelmezés felelőssége súlyos, mert könnyen válhatott a későbbi zsidó közösségek ellen irányuló megbélyegzés eszközévé. A bibliai szöveg kritikai olvasása nem követeli meg a korai keresztény közösség valamennyi ítéletképének megismétlését a jelen történeti csoportjaira vonatkoztatva. Különbséget kell tenni az evangélium saját vitái és a későbbi kollektív bűnösséggel kapcsolatos állítások között.

A fejezetben külön figyelmet érdemel a száz tizennyolcadik zsoltárból vett kőképlet: az építők által elvetett kő szegletkővé lett. A kép Jézus elutasítását és

későbbi felmagasztalását kapcsolja össze. Itt az elbeszélés metaforája hirtelen megváltozik: a szőlő és az örökös helyét egy építkezés képe veszi át. Ez a váltás arra utal, hogy a példázat korai értelmezésében a keresztény közösség Jézus halálát és feltámadását központi jelentőségűnek tartotta. A zsoltár használatának kérdését nem lehet pusztán mezőgazdasági történetként megoldani. A kőre való utalás a történet különböző rétegeit és a húsvét utáni krisztológiai értelmezést is megvilágítja. A szöveg értelme ebben a pontban már kifejezetten a Jézus személyéről kialakuló hithez kapcsolódik.

A történet vallási vezetőkre vonatkozó bírálata különösen hatásos, mert nem külső ellenségképet rajzol, hanem a felelősséggel megbízott személyeket teszi kérdésessé. A prófétai hagyományból jól ismert gondolat ez: Isten népének vezetői elszámoltathatók, és sem a tisztség, sem az intézményi tekintély nem biztosít automatikus erkölcsi mentességet. A keresztény olvasónak ezért a példázatot saját egyházi intézményeire is alkalmaznia kellene, nem kizárólag Jézus korának másik vallási csoportjára. A történet élét elveszítjük, ha mindig egy tőlünk különböző közösség elítélését keressük benne. Az elbeszélésben az a kérdés, ki akarja a

rábízott szőlőt saját birtokává tenni, és ki tagadja meg az elszámolás kötelességét.

Amy-Jill Levine zsidó történeti megközelítése azért fontos az ilyen történetek elemzéséhez, mert emlékeztet: Jézus zsidó tanítóként a zsidó szent iratok nyelvén és képeivel beszélt. A szőlőének felidézése nem a zsidó hagyomány megvetése, hanem annak felhasználása egy korabeli konfliktusban. A prófétai bírálat már az ószövetségi szövegekben is gyakran igen kemény, anélkül hogy a próféta ezzel saját népét véglegesen elvetné. A hasonló hangvételű jézusi példázatot ezért történetileg félrevezető volna pusztán a kereszténység és a judaizmus későbbi szembeállításán keresztül megérteni. A korai keresztény és zsidó hagyományok kapcsolata ennél összetettebb, és a közös szentírási képek használata magában is jelzi a mély rokonságot.

A modern történeti kutatás a példázat lehetséges szóbeli előzményeit, a Tamás-evangélium párhuzamát és az evangélisták szerkesztői munkáját is vizsgálja. Ezek a források nem azonos súlyúak, és keletkezési idejük, hagyományozódásuk kérdése vitatott. A Tamás-evangélium rövidebb története például fontos összehasonlítási lehetőséget nyújthat, de nem bizonyíthatja automatikusan, hogy minden rövidebb

változat korábbi vagy történetileg hitelesebb. A szövegek közötti viszony rekonstrukciója tudományos következtetés, nem megfigyelhető eseménysor. A könyv célja, hogy az olvasó előtt megmutassa ezt a bizonytalanságot, ugyanakkor a fennmaradt evangéliumok önálló üzenetét is érthetővé tegye. Az egymással versengő hipotézisek nem teszik értelmetlenné a szöveg vizsgálatát, inkább pontosabb kérdéseket tesznek lehetővé.

A gonosz szőlőművesek példázatának egyik legfontosabb tanulsága így a megőrzött különbség tulajdonos, szőlő és bérlők között. Az elbeszélés valóban kemény ítéletet mond a megbízatásukkal visszaélőkről, és a szeretett fiú megölésével a jézusi szenvedéstörténethez kapcsolódik. Ebből azonban nem vezet egyenes út a zsidó nép kollektív elvetésének tételéhez. Az a magyarázat, amely a történetet mások megbélyegzésére használja, könnyen ugyanabba a hibába esik, amelyet a példázat bírál: kisajátítja a rábízott örökséget. A szőlő képe inkább a felelősség folyamatosságára és az elszámoltatás szükségességére emlékeztet, amely alól a későbbi keresztény olvasó sem vonhatja ki önmagát.

HÁTTÉRGYÁR

15. A juhok és a kecskék – Az irgalom az ítélet mércéje?

Máté evangéliumának huszonötödik fejezete ünnepélyes ítéletképpel zárul. Az Emberfia dicsőségben érkezik, a népek összegyűlnek előtte, ő pedig úgy választja szét őket, ahogyan a pásztor elkülöníti a juhokat a kecskéktől. A jobbján állókat örökségként várja az ország, a balján állókat örök büntetés fenyegeti. Az ítélet indoklása váratlanul hétköznapi: éhezett, és enni adtak neki; szomjazott, és inni adtak; idegen volt, és befogadták; ruhátlan volt, és felöltöztették; beteg volt, és meglátogatták; fogságban volt, és felkeresték. Az igazak és az elítéltek egyaránt kérdeznek: mikor találkoztak vele ilyen helyzetben? Az Emberfia válasza a legkisebb testvérekhez fűződő viszonyra utal. A történet egyszerre rendkívül nyitott és rendkívül szigorú: a jótettek címzettjei között olyanok vannak, akiket a társadalom gyakran észre sem vesz, az ítélet azonban véglegesnek látszó elválasztásba torkollik.

A Máté 25,31–46 szöveg műfaja vitatott. A juhok és kecskék képe hasonlat, de a jelenet egészét gyakran apokaliptikus ítéletbeszédként jellemzik, nem hagyományos értelemben vett elbeszélő példázatként. Ez

HÁTTÉRGYÁR

a különbség azért számít, mert az Emberfia itt nem olyan hétköznapi szereplő, mint egy gazda vagy bíró a rövidebb történetekben. A szöveg mennyei trónust, angyalokat és összegyűlt népeket említ, vagyis az utolsó ítélet kozmikus színpadát tárja fel. A juhok és kecskék szétválasztása szemléletes pásztorkép, amelyben a szelídség és makacsság népszerű allegóriáinál fontosabb maga a különválasztás. A pásztor ismeri állatait, és el tudja dönteni, melyik csoport hová tartozik. A jelenetben ez a bizonyos ítélet véglegességének érzését erősíti.

A szakasz közvetlenül az okos és balga szüzek, valamint a talentumok példázata után áll. Máté az eszkatologikus beszéd során egymás után vizsgálja a felkészültséget, a távollévő úrra való várakozás idején tanúsított felelősséget, majd az elesettekkel szembeni konkrét magatartást. Ez a sorrend jelentős. Az első két történetben könnyű volna a vallásos várakozás személyes állapotára koncentrálni; az utolsó jelenet azonban a társadalmi felelősséget emeli középpontba. Az ítélet nem a szereplők hangzatos hitvallásait vagy a szertartásokban való részvételét idézi fel, hanem azt, történt-e segítség az éhező, szomjazó, idegen, ruhátlan, beteg és fogoly ember számára. A történet ettől az evangéliumi erkölcsi tanítás egyik legerősebb összefoglalásává vált.

A „legkisebb testvéreim” kifejezés értelmezése a szakasz központi vitája. Egyes kutatók szerint Jézus elsősorban saját tanítványaira, különösen a kiszolgáltatott, üldözött misszionáriusokra utal. Máté evangéliumában valóban vannak helyek, ahol a tanítványok befogadása vagy elutasítása Jézus befogadásával, illetve elutasításával kapcsolódik össze. Mások a kifejezést tágabban értik, és minden szükséget szenvedő emberre vonatkoztatják. A keresztény hagyományban az egyetemes karitatív olvasat rendkívül erőssé vált. A két megközelítés között szövegtani és kontextuális érvek szólnak, és a pontos címzetti kör meghatározása nem közömbös. Ha csak a tanítványokról van szó, a jelenet közvetlenül a küldöttekhez való viszonyról szól; ha minden rászorulóról, akkor az ítélet mércéje kifejezetten egyetemes szociális erkölcs.

A tágabb olvasat mellett áll, hogy a felsorolt szükségletek minden korban és társadalomban ismerősek. Az éhség és szomjúság, az idegenség, a ruhátlanság, a betegség és a fogság nem csupán egy vallási csoport sajátosságai. Az evangélista azonban a „testvéreim” kifejezéssel olyan közösségi kapcsolatot jelölhet, amelynek külön értelme van Máté más részeiben is. Ezért a könyvben világosan jelezni kell, hogy a

történet általános erkölcsi alkalmazása nem feltétlenül azonos a legszűkebb történeti-szövegtani értelmezéssel. Mindkettő komoly gondolkodásra késztet. Az emberről való gondoskodás egyetemes felelőssége más bibliai helyek alapján is megfogalmazható, miközben a mátéi jelenet saját beszédhelyzete további kérdéseket támaszt. A pontos értelmezéshez a két szintet nem érdemes észrevétlenül összemosni.

Az ítélő Emberfiával azonosuló szegény alakja különösen meglepő. A történetben nem az hangzik el, hogy Jézus csupán fontosnak tartja a rászorulók támogatását, hanem az, hogy a nekik adott segítséget saját személyéhez kapcsolja. A kérdésre adott válasz a cselekvés és az istentisztelet közötti választóvonalat rendezi át. Az a személy, aki ételt ad az éhezőnek, nem feltétlenül tudja, hogy cselekedetének ilyen teológiai jelentősége van. Éppen a szereplők meglepetése fontos: az igazak nem számításból segítettek, és nem arról számolnak be, hogy tudatosan jutalmat akartak szerezni. A jótett a másik ember szükségére reagált, még mielőtt a cselekvő felismerhette volna az ítélet összefüggését. Ez a váratlanság a történetet megóvhatja attól, hogy puszta érdemgyűjtési szabállyá egyszerűsödjék.

HÁTTÉRGYÁR

A jobb és bal oldal szétválasztása a bibliai nyelvben az elismerés és a megbélyegzés jól felismerhető képe. A jobb kéz kitüntetett helyet jelezhet, a baloldal itt az elutasítás csoportját. A juhok és kecskék állattani összehasonlítására azonban nem érdemes túlzott jelentőséget építeni. A valós pásztori gyakorlatban az állatok bizonyos helyzetekben elkülöníthetők, és a bibliai kép ezt a mindennapi tapasztalatot használja fel. Az elkülönítés okát az elbeszélésben nem az állatok veleszületett természete vagy egy-egy erkölcsi tulajdonsága adja. A döntő a később felsorolt magatartás. Ha a juhokat automatikusan jóknak, a kecskéket természetüknél fogva gonoszaknak tekintjük, a szöveg cselekvésre irányuló hangsúlyát elhomályosítjuk.

Az éhező és szomjazó ember segítése a bibliai erkölcs régi motívuma. A próféták és a bölcsességi irodalom újra meg újra figyelmeztetnek a szegények elhanyagolására, az özvegyek, árvák és idegenek jogainak sérelmére. A zsidó hagyományban a jótékonyság és az igazságosság gyakran összetartozó kérdés, ezért téves volna úgy beállítani, mintha Jézus az irgalom erkölcsét teljesen előzmény nélkül, egy szigorúnak vagy érzéketlennek ábrázolt zsidó vallás ellenében vezette volna be. A jelenet sajátos újdonsága az Emberfia személyével való

azonosítás hangsúlya és az ítélet kozmikus kerete. Ez a hangsúly a hagyomány folytonosságán belül áll, miközben a keresztény közösség számára különösen erős teológiai értelmet kapott.

Az idegen befogadása a jelenet egyik legaktuálisabbnak tűnő eleme. Az idegen szó a szövegben olyan embert jelöl, aki vendégszeretetre, menedékre vagy befogadásra szorul. A modern menekültügyi, bevándorlási és állampolgársági rendszereket nem lehet egyszerűen visszavetíteni az első századba. Az erkölcsi összefüggés azonban figyelmet érdemel: az ember segítségre szorulhat azért is, mert nincs biztonságos helye a közösségben. A példázat nem ad kormányzati részletszabályokat, de egyértelműen érdemes cselekedetnek tekinti az idegenről való gondoskodást. A közpolitikának saját mérlegelési szempontjai vannak, ám a vallási értelmezésben nem lehet a vendégszeretet motívumát úgy eltüntetni, mintha a szöveg kizárólag szimbolikus eseményről szólna.

A beteg és fogoly felkeresése további árnyalatot ad a felsorolásnak. Az ókori fogság körülményei eltértek a modern büntetés-végrehajtástól; a rabok ellátása gyakran külső segítségtől is függött. A fogoly meglátogatása így konkrét segítséget jelenthetett, és

nem csupán jelképes szolidaritást. A betegség hasonlóképpen társadalmi elszigetelődéssel járt; a látogatásban személyes figyelem és gondoskodás fejeződik ki. Érdekes, hogy a szöveg nem mindig a probléma teljes megszüntetését követeli meg. A beteg felkeresése önmagában nem garantálja a gyógyulást, a fogoly meglátogatása sem jelenti automatikusan a szabadulást. A segítségnek ugyanakkor akkor is értéke van, amikor az ember nem képes megszüntetni minden szenvedést.

A baloldalon állók kérdése ugyanazt a meglepetést mutatja, mint a jobb oldalon állóké. Ők sem tudják, mikor mulasztottak el segítséget nyújtani az Emberfiának. Az elbeszélés tehát nem arról szól, hogy valaki személyesen és tudatosan elutasította Jézust, hanem arról, hogy a rászoruló emberrel szembeni közönynek olyan jelentősége volt, amelyet a szereplők nem vettek számításba. Ez a különbség súlyos erkölcsi következtetést tesz lehetővé. A bűn a történetben sok esetben mulasztás: nem adtak enni, nem fogadtak be, nem kerestek fel. A mulasztás kevésbé látványos, mint az erőszak vagy a nyílt ellenségesség, de az elbeszélésben ugyancsak következménye van. Az ítélet így a meg nem tett jóról is szól.

HÁTTÉRGYÁR

A keresztény gondolkodásban a cselekedetek és a hit kapcsolatáról évszázadok óta vita folyik. Ha a jelenetet egyszerűen úgy értelmezzük, hogy üdvösség kizárólag jótékony cselekedetek összegyűjtésével érhető el, más újszövetségi tanításokkal kerülhet feszültségbe. Ha viszont kijelentjük, hogy a segítő magatartás valójában semmit sem számít, az evangéliumi szöveg világos hangsúlyát gyengítjük el. Máté számára az ember belső hite és külső cselekvése szoros kapcsolatban áll. A hegyi beszédben is fontos, hogy a jó fát gyümölcseiről ismerik meg, illetve hogy nem elegendő hallgatni Jézus szavait, hanem cselekedni kell őket. A juhok és kecskék története ezt a motívumot az utolsó ítélet keretébe helyezi, és a segítségre szoruló embert az erkölcsi mérlegelés középpontjába állítja.

A szöveg utolsó versében az örök büntetés és az örök élet párhuzamosan szerepel. A görög aiōnios melléknév jelentéséről a teológiai viták különböző magyarázatokat dolgoztak ki. Gyakori értelmezése a végtelen időtartam, de a kifejezés a jövendő korszakhoz tartozó minőséget is kifejezheti. A mondat párhuzamos szerkezete erős érv amellett, hogy a két kifejezést azonos súllyal kell kezelni, még ha a büntetés természetéről ebből önmagában nem is tudunk minden részletet. A keresztény teológiában a

HÁTTÉRGYÁR

végleges kárhozat, a megsemmisülés és az egyetemes kiengesztelődés reménye különböző hangsúlyokkal jelent meg. A könyvnek e nézeteket pontosan kell elhatárolnia a mátéi szöveg közvetlen megállapításától. A végső ítélet képe nem törölhető el pusztán azért, mert a jelenkori olvasó számára nehéz.

Az ítélet alanyai, „a népek”, szintén értelmezési kérdést jelentenek. A görög ethné szó jelenthet nemzeteket, népeket, bizonyos összefüggésekben a pogányokat. A jelenet összegyűjtött sokasága az egyetemesség képét sugallja, de a pontos célzásról a kutatók eltérően vélekednek. A kérdés összekapcsolódik a legkisebb testvérek kilétével. Ha a testvérek a missziót végző tanítványok, a népek ítélete összefügghet azzal, miként fogadták őket. Ha a testvérek általában a rászorulók, az ítélet emberiségre kiterjedő szociális felelősséggé válik. A narratív jelenet mindkét esetben közvetlen személyes találkozásokká alakítja a nagy vallási kérdést. Az ítélet színpadán a történelem népei állnak, de az indoklásban mindennapi, gyakran észrevétlen emberi cselekedetek szerepelnek.

A keresztény egyháztörténetben ez a szakasz óriási hatást gyakorolt az irgalmasság testi cselekedeteinek tanítására. Az éhezők táplálása, a szomjazók megitatása,

az idegenek befogadása, a ruhátlanok felöltöztetése, a betegek és foglyok meglátogatása később a karitatív gyakorlat alapvető elemei közé tartozott. A hagyomány további cselekedetekkel egészítette ki a felsorolást, például a halottak eltemetésével. A történeti fejlődés önmagában is érdekes: az evangéliumi ítéletkép intézményeket, kórházakat, menedékhelyeket és segítő közösségeket ösztönzött, miközben egyes korszakokban a karitatív cselekvést túlságosan is egyéni érdemszerzésként értelmezték. A szöveg történeti hatásának vizsgálatakor mind a társadalmi segítségnyújtás eredményeit, mind az önigazolás veszélyét figyelembe kell venni.

A történetben nincs olyan rész, amely a segítő személyek társadalmi státuszát vagy vagyonát mérné. Az igazak között lehetnek gazdagok és szegények, előkelők és egyszerű emberek. A kérdés, volt-e konkrét válasz a másik szükségére. Ennek gyakorlati következménye, hogy a segítségnyújtás nem kizárólag nagy vagyonú intézmények feladata. Az étel, ital, ruha, befogadás és látogatás olyan gesztus, amely a cselekvő lehetőségeihez igazodhat. A jelenet ugyanakkor nem tesz úgy, mintha mindenki ugyanolyan erőforrással rendelkezne. A segítségnyújtás formái társadalmi helyzettől függnek, és

HÁTTÉRGYÁR

a közös intézmények fontos szerepet játszhatnak az egyéni cselekvés mellett. Az evangéliumi tanítás erkölcsi iránya világosabb, mint a modern alkalmazás valamennyi részlete.

A juhok és kecskék elválasztásának egyik legsúlyosabb paradoxona az, hogy az irgalom gyakorlása és az ítélet véglegessége ugyanabban a szövegben áll. A jelenet azt mondja, hogy az éhező ember megsegítése olyan jelentőségű, mintha magával az Emberfiával találkoznánk; ugyanakkor az elmulasztott segítségért rendkívül kemény következményt helyez kilátásba. Az irgalom így nem egyszerűen kedves tulajdonság, hanem az ítélet egyik meghatározó mércéje. A képben ez a belső összefüggés adja a feszültséget. Aki irgalmatlan volt, az ítéletben maga sem tapasztalja meg azt a befogadást, amelyet másoktól megtagadott. Ezzel a jelenet közeli rokonságban áll a könyörtelen szolga példázatával, amelyben a kapott megbocsátás és a megtagadott megbocsátás került egymással szembe.

Különösen fontos, hogy az elbeszélésben a jutalom és a büntetés nem a származási, vallási vagy nemzeti hovatartozás egyszerű alapján történik. A szereplők azonosulási lehetősége a cselekvéshez kapcsolódik, és a kérdések mindkét oldalon ugyanabból a meglepetésből

születnek. Ettől a szöveg egyetemes erkölcsi ereje akkor is jelentős marad, ha a „legkisebb testvérek” történeti címzetti köréről vita folyik. A vallásos önazonosság nem teszi közömbössé a másik ember szenvedését. A mátéi jelenet olvasója nem kap lehetőséget arra, hogy a legnagyobb teológiai kérdést kizárólag elméleti vitaként kezelje; vissza kell térnie a konkrét emberhez, akinek szüksége van valamire.

A fejezet végén ezért két kérdés marad nyitva. Az egyik teológiai: milyen természetű és mennyire végleges az az ítélet, amelyről Máté beszél? A másik erkölcsi: milyen felelősséget ró ránk az a kijelentés, amely Jézust a szükséget szenvedőkkel kapcsolja össze? Az elsőre a különböző keresztény hagyományok és a modern kutatás nem mindenben azonos választ ad. A második kérdés azonban a szöveg cselekményéből világosan kirajzolódik. Az ember a másik emberrel való találkozásában olyan jelentőségű döntést hozhat, amelynek súlyát ő maga sem érzékeli teljesen. Az ítélet képe ezért egyszerre nyugtalanító és erkölcsileg mozgósító. A rászoruló ember a történetben nem mellékszereplője az üdvösségről szóló beszédnek, hanem a legfontosabb találkozás helye.

HÁTTÉRGYÁR

16. Miért beszélt Jézus példázatokban? – Tanítás vagy szándékos elrejtés?

A példabeszédek az evangéliumok legemlékezetesebb tanításai közé tartoznak. A magvető, a szőlőmunkások vagy a tékozló fiú története akkor is világos képet idéz fel, ha az olvasó nem ismeri a teljes bibliai összefüggést. Éppen ezért meglepő Márk evangéliumának negyedik fejezete. A magvető példázata után Jézus azt mondja a vele maradó tanítványoknak, hogy nekik megadatott Isten országának titka, a kívülállókhoz viszont minden példázatokban jut el, hogy látván ne lássanak, hallván ne értsenek, és meg ne térjenek. A tanításra szolgáló elbeszélés mintha itt éppen a megértés akadályává válna. A mondatot a kereszténység történetében sokan próbálták enyhíteni, mások az isteni kiválasztás félelmetes bizonyítékának tekintették. A jelenet egyik olvasata szerint a tudás elosztása Jézus kezében van, és egyeseknek szándékosan nem adja oda azt, ami a megmenekülésükhöz szükséges. A nehézség különösen nagy, ha ugyanennek a Jézusnak tulajdonítjuk az elveszett bárány keresését és a bűnösök befogadását.

HÁTTÉRGYÁR

A szöveg pontos olvasásához először a környezetét kell megvizsgálni. Márk negyedik fejezete a tóparti tanítás jelenetével kezdődik. Jézus csónakba ül, a parton összegyűlt sokaság pedig a magvetőről hall, aki különböző talajokra szórja a vetőmagot. A példázat végén elhangzik a figyelmeztetés, hogy akinek van füle a hallásra, hallja meg. Ez nem puszta beszédtechnikai fordulat: azt jelzi, hogy a hallás önmagában nem azonos a megértéssel. Később a tanítványok közelebbről kérdezik a történet értelmét, és Jézus magyarázatot ad a talajok jelentésére. A kettő közé ékelődik a nehéz kijelentés a kívülállókról. A jelenet szerkesztése így maga is értelmezési kérdést vet fel: összefüggő beszélgetést olvasunk-e, vagy az evangélista egymástól eredetileg különálló hagyományokat kapcsolt össze?

A korábbi történeti-kritikai kutatás egyik jelentős képviselője, Joachim Jeremias az utóbbi lehetőséget tekintette fontosnak. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a példázatok és a hozzájuk fűzött magyarázatok átadásában az ősegyház tanító munkája is szerepet játszhatott. Értelmezésében a Márk 4,11–12 szöveghelyet nem feltétlenül kell a példázatok elmondásának indokaként olvasni. A sémi nyelvekben használt, rejtvényt, képes beszédet és példázatot is jelentő

kifejezések tágabb értelme lehetővé teszi, hogy Jézus egész üzenetének rejtélyességéről beszéljen a kívülállók számára. Ez a megoldás oldja a látszólagos ellentmondás egy részét, de a kutatásban nem vált általánosan elfogadottá. Klyne Snodgrass például óvatosságra int azzal szemben, hogy a ma nehéznek érzett evangéliumi szövegrészeket könnyedén késői betoldásnak nyilvánítsuk. Az értelmezőnek számot kell adnia a teljes jelenetről, amelyet Márk az olvasó elé helyez.

A kijelentés hátterében Ézsaiás próféta hatodik fejezete áll. A prófétai elhívásban a nép hallani fog, mégsem érti a figyelmeztetést, látni fog, mégsem ismeri fel annak jelentőségét. A kép rendkívül nehéz: a prófétai szó mintha maga is hozzájárulna a hallgatók megkeményedéséhez. Az eredeti összefüggés azonban Izrael válságának és a prófétai küldetés kudarcának leírásához kapcsolódik. A nép ellenállása történeti valóság, amelyet a próféta vallási nyelven ragad meg. Ha Márk ezt az idézetet Jézus tanításának helyzetére alkalmazza, akkor nem feltétlenül azt állítja, hogy Isten egyeseket önkényesen kizár a megtérésből. A prófétai szó meghallása olyan döntési helyzetet teremt, amelyben a hallgatók korábbi szándékai és előítéletei láthatóvá válnak. A példázat így nemcsak tájékoztat, hanem

próbára is tesz.

A görög szöveg kötőszavainak értelmezése több változatot enged meg, és a régi fordítások sem minden részletben egyformák. A kényes rész a célhatározói szerkezet: azért történik-e a képes beszéd, hogy a kívülállók ne térjenek meg, vagy az idézet egy már fennálló lelkiállapot következményét nevezi meg? A két értelmezés között jelentős teológiai különbség van. Az első szerint a meg nem értés a tanító szándékos célja, a második szerint az elutasításnak önmaga is van története, a tanítás pedig ítéletként leplezi le. Nem volna tisztességes úgy tenni, mintha a nyelvtani nehézség egyetlen magyar szó kicserélésével végleg megoldódna. Az ókori szövegnek valóban van kemény, ítélettel összefüggő oldala, amelyet az értelmezés során nem tüntethetünk el. A prófétai idézet súlya éppen a nyugtalanító lehetőségből fakad: az ember hallgathatja az igazságot úgy, hogy közben egyre kevésbé képes befogadni.

Máté és Lukács párhuzamos változatai különösen hasznosak. Máté tizenharmadik fejezetében hangsúlyosabb a hallgatók magatartása: azért szól Jézus példázatokban, mert néznek, de nem látnak, hallanak, de nem értenek. A hangsúly így könnyebben olvasható

következményeként, bár az ézsaiási idézet itt is megőrzi ítéletes jellegét. Lukácsnál a mondat rövidebb, és a tizenkét apostolhoz, illetve a tanítványokhoz fűződő kapcsolat kerül előtérbe. A három evangélium összevetése azt mutatja, hogy a hagyomány ugyanazt a problémát eltérő elbeszélői hangsúlyokkal közvetíti. A különbségek önmagukban is történelmi adatok, ezért nem célszerű belőlük egyetlen, minden részletében egységesített mondatot szerkeszteni.

Mit jelent a titok kifejezés? A görög müsztérion nem feltétlenül titkos tanok gyűjteményére utal. A zsidó apokaliptikus irodalomban gyakori a gondolat, hogy Isten terve egy időre rejtve marad, majd az eseményekben felismerhetővé válik. Márknál a tanítványok sem úgy jelennek meg, mint akik már mindent megértettek. Éppen a magvető értelmezésekor kérdezi tőlük Jézus, miként fogják más példázatok jelentését felfogni, ha ezt sem értik. Az evangélium későbbi részeiben újra meg újra félreértik mesterüket, különösen a szenvedés és a szolgálat jelentőségét. A titok ismerete tehát nem egyenlő intellektuális fölénnyel. A tanítványok kiváltsága kapcsolatból származik, amelynek során fokozatosan, sok hibával tanulnak.

HÁTTÉRGYÁR

A kívülálló és a bennfentes szembeállítása a vallási közösségek történetében könnyen veszélyessé válhat. Ha egy csoport önmagát az igazság kizárólagos birtokosának tekinti, akkor a kívülállók kételyét vagy eltérő tapasztalatát erkölcsi fogyatékosságnak minősítheti. A márki elbeszélés azonban bonyolultabb ennél. Jézus legközelebbi követői rendszeresen kudarcot vallanak, miközben kívülállók, betegek és társadalmilag alacsony helyzetű szereplők olykor meglepően tisztán érzékelik személyének jelentőségét. A határ így az evangélium egészében nem rögzített társadalmi választóvonal. Az olvasó sem helyezheti magát gondolkodás nélkül a megértők biztos oldalára. A szöveg önvizsgálatra indítja azt is, aki vallási közösségen belül olvassa.

A példázatok műfajának sajátossága segít megérteni, miért lehetséges egyáltalán a félreértés. Egy történetben a hallgató először a szereplők cselekvését követi, és rendszerint saját tapasztalatai alapján ítél. A szőlőmunkások esetében a hosszabban dolgozók oldalára állhat, a tékozló fiú történetében az idősebb testvér sértettségét érezheti igazságosnak. A történet azonban később megfordítja az addigi nézőpontot, és az ember észreveszi saját kiinduló előfeltevéseit. A megértéshez tehát olyan készség szükséges, amely nem pusztán

műveltség vagy jó memória. Aki csak saját igazának megerősítését várja, annak számára a legvilágosabb történet is rejtély maradhat. A példázat nem feloldhatatlan rejtvény, de ellenállhat az előre gyártott válasznak.

Az ókeresztény értelmezés gyakran kereste a példázatok egyes részleteinek allegorikus megfelelőit. Az irgalmas szamaritánus történetében például a megvert utas az emberiség, a fogadó az egyház, a segítő maga Krisztus lehetett. Az ilyen olvasatok gazdag lelki hagyományt hoztak létre, de el is távolodhattak a történet eredeti vitaszituációjától. A modern kutatás ezért nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a példázatot először hallgatói világában vizsgáljuk. Snodgrass különösen erősen képviseli azt az igényt, hogy a történet elbeszélői szándékát keressük, ne a magunk gondolatait vetítsük bele. Ugyanakkor magát a modern történeti rekonstrukciót is kritikusan kell kezelni: az első századi hallgatóság pontos reakcióját ritkán ismerhetjük, és az evangéliumok a későbbi közösségek számára is megőrizték a történeteket.

A teológiai kérdés végül az isteni kegyelem és az ember válaszának kapcsolatánál élesedik ki. Ha csak Isten adhat megértést, felelőssé tehető-e az, aki nem ért?

Ha a hallgató felelős a magatartásáért, mit jelent az, hogy a titok ajándék? Az újszövetségi szövegek sokszor együtt beszélnek két olyan szempontból, amelyeket a későbbi rendszerező teológia hajlamos szétválasztani. A felismerés ajándék, de emberi válaszra vár; a tanítás nyilvános, mégsem válik mindenki számára ugyanazzá a tapasztalattá. Márk szövegét ezért nem tanácsos egyedül a későbbi predestinációs vitákba besorolni. A kijelentés történeti helye a Jézus körül kialakuló megértés és ellenállás konfliktusa, amely végigkíséri az evangéliumot.

Az elrejtés és megvilágítás képét tovább árnyalja a mécsesről szóló rövid tanítás. Ugyanebben a fejezetben Jézus arról beszél, hogy a lámpát nem azért hozzák, hogy véka alá vagy ágy alá tegyék, hanem hogy a lámpatartóra kerüljön. A rejtett dolgok napvilágra kerüléséről szóló mondat különösen fontos ellenpont. Ha az egész tanítás kizárólag az elzárásra irányulna, nehéz volna megmagyarázni a feltárulás ígéretét. A két motívum együtt azt sugallja, hogy a titok és a nyilvánosság időbeli kapcsolatban lehet egymással. Amit egy adott pillanatban még nem értenek, később felismerhetik; a feltárulás azonban nem történik meg automatikusan. A hallgatás, a figyelem és az emberi magatartás az elbeszélésben továbbra is fontos.

HÁTTÉRGYÁR

Ez a fejezet nem adhat olyan megoldást, amely megszünteti az ézsaiási idézet minden feszültségét. Megmutathatja azonban, hogy a szigorú mondat nem légüres térben áll: a prófétai hagyományból érkezik, három evangéliumban eltérő formában él tovább, és olyan közösség szövegében található, amely saját tanítványi értetlenségét sem hallgatja el. A legjobb olvasat ezért egyszerre veszi komolyan a kemény figyelmeztetést és a megértés lehetőségének nyitottságát. A példabeszéd hallgatója nem biztos helyről szemléli mások vakságát, hanem maga is a felismerés próbája előtt áll. A történetek nem azért maradtak fenn, hogy bebizonyítsák a kívülállók reménytelenségét, hanem mert újabb hallgatókat képesek gondolkodásra és válaszra késztetni.

HÁTTÉRGYÁR

17. A búza és a konkoly – Miért hagyja Isten növekedni a rosszat?

A gazda jó vetőmagot szór a földjébe, éjszaka azonban ellensége jelenik meg, és konkolyt vet a búza közé. Amikor a növények növekedni kezdenek, a szolgák észreveszik a bajt. A legkézenfekvőbb megoldást ajánlják: azonnal kihúznák a gyomot. A gazda megtiltja nekik, mert a gyomlálással együtt a búzát is kitéphetnék. A kétféle növénynek az aratásig együtt kell növekednie; csak akkor következik a szétválasztás. A Máté evangéliumában szereplő példázat első hallásra türelemre intő történetnek látszik. A magyarázat azonban drámai, végítéleti képekkel zárul: az Emberfia angyalai összegyűjtik a botránkoztatókat és a gonosztevőket, a tüzes kemencébe vetik őket, az igazak pedig ragyognak Atyjuk országában. A két hangsúly együtt az egyik legnehezebb kérdést veti fel: meddig kell elviselni a rosszat, és kinek van joga megszüntetni?

A magyar konkoly szó a szövegben szereplő növény nevét csak megközelítően adja vissza. A görög zizanion valószínűleg olyan gyomnövényre, rendszerint a konkolyperjére utal, amely fiatal korában könnyen

összetéveszthető a gabonával. A hasonlóság nem botanikai érdekesség csupán, hanem az elbeszélés belső feltétele. Ha a rossz növény az első pillanatban minden kétséget kizáróan felismerhető és gond nélkül eltávolítható lenne, a gazda tiltása értelmetlennek hatna. A példázat azonban olyan világot feltételez, ahol a korai ítélet könnyen tévedhet, és a különválasztás az értékes termést is veszélybe sodorhatja. A paraszti tapasztalatból kiinduló kép így társadalmi és erkölcsi kérdéssé alakul. Az azonnali megtisztítás vágya akár pusztításhoz is vezethet.

A történet csak Máté evangéliumában maradt fenn ebben a formában, ami értelmezésének fontos kiindulópontja. A tizenharmadik fejezetben több példázat áll egymás mellett, amelyek Isten országának jelenlegi és jövőbeli megjelenését írják le. A magvető példázata a befogadás különböző lehetőségeiről szól, a mustármag és a kovász a kis kezdetből kibontakozó hatásról, a háló pedig a végső különválasztásról. Ebben a sorozatban a búza és a konkoly a jelenkor vegyes állapotát és a későbbi ítéletet kapcsolja össze. Az Isten országa nem jelenik meg úgy, mint amelynek földi történetéből minden ellentmondás és erkölcsi kudarc rögtön eltűnik. A növekedés és a konfliktus ugyanabban a szántóföldben

zajlik.

A szolgák kérdésében van valami nagyon emberi. Ha a gazda jó magot vetett, honnan származik a gyom? A kérdés azonnal túllép a mezőgazdaságon, és a rossz eredetére irányuló teológiai problémát idézi fel. Ha a világ teremtője jó, miért van benne szenvedés, igazságtalanság és rombolás? A példázat egy ellenség cselekvésével válaszol, a későbbi magyarázatban ezt az ellenséget az ördöggel azonosítja. A kép azonban nem ad részletes filozófiai magyarázatot arra, hogyan lehetséges a rossz a jó teremtésben. Inkább a jelenlétét észlelők reakciójára összpontosít. A rossz eredetének kérdésével együtt rögtön megjelenik a sürgetés: mit tegyünk most, amikor már észrevettük?

A gazda válasza nem az, hogy a konkoly ártalmatlan, és nem is az, hogy nincs különbség búza és gyom között. Az elbeszélés végén a különbség megmarad, sőt súlyos következménnyel jár. A tiltás oka a korai gyomlálás veszélye: a szolgák nem tudnák a műveletet veszteség nélkül elvégezni. Ez a lényegi szempont. A türelem nem azért indokolt, mert az igazság és a hamisság azonos értékű, hanem mert a türelmetlen emberi cselekvés nagyobb kárt okozhat, mint az a helyzet, amelyet orvosolni akar. A példázatban az aratás időpontja a gazda

HÁTTÉRGYÁR

rendelkezése alá tartozik. Az ítélkezés hatalma ezzel sajátos korlátot kap: a szolgák nem tehetnek meg mindent pusztán azért, mert a mező fölött dolgoznak.

A későbbi keresztény értelmezésben gyakran az egyház vegyes állapotának képeként olvasták a történetet. Az egyházi közösségben igazak és bűnösök egyaránt jelen vannak, ezért emberi eszközökkel nem lehet teljesen tiszta gyülekezetet létrehozni. Ez az olvasat érthető, de nem meríti ki a szöveg jelentését. Máté magyarázata a szántóföldet kifejezetten a világgal azonosítja, nem kizárólag az egyházzal. A különbség az egyháztörténeti alkalmazásokban sokszor elmosódott. Ha a földet eleve a vallási közösségre szűkítjük, könnyen azt a kérdést kapjuk, kiket lehet kiközösíteni és kiket kell befogadni. Az evangéliumi kép tágabb történelmi horizonton beszél a jó és rossz együttéléséről. A közösségi fegyelem kérdése ettől függetlenül létező probléma, de nem volna pontos kizárólag e példázatból levezetni minden szabályát.

A történet a vallási erőszak történetének fényében különös súlyt kap. Sok korszakban jelentkezett az igény, hogy az igaz hit védelmében meg kell tisztítani a társadalmat a téves nézetek képviselőitől. A konkoly példázatát mind a türelem igazolására, mind a későbbi

szigorú ítélet alátámasztására felhasználták. A kettő közötti feszültség éppen azt mutatja, hogy az evangéliumi szöveg nem egyszerű politikai program. A gazda nem ad felhatalmazást a szolgáknak az aratás végrehajtására, az apokaliptikus magyarázat pedig az angyaloknak és az Emberfiának tulajdonítja a végső szétválasztást. A történetben az emberi és az isteni cselekvés közé éles határ kerül. Ebből következhet az erőszakos vallási tisztogatás kritikája, de a szöveget történeti környezetében kell értelmezni, nem kész modern toleranciaelméletként.

Felvetődik az ellenvetés, hogy a rossz eltűrése gyakran az áldozatok elhagyásával jár. Ha valaki erőszakot követ el, a társadalomnak joga és kötelessége megvédeni a sértetteket. A példázatot ezért veszélyes volna úgy idézni, mintha minden káros cselekedettel szemben tétlenséget követelne. A gazda tiltása a búza és a konkoly végleges, egyszer s mindenkorra szóló szétválasztására irányul. A mindennapi igazságszolgáltatásban viszont konkrét cselekedeteket kell vizsgálni, és a veszélyeztetett embereket meg kell védeni. A szöveg nem ad intézményi útmutatót bíróságoknak vagy közösségi vezetőknek. Inkább az emberi erkölcsi bizonyosság korlátaira figyelmeztet:

könnyű a másik embert teljes egészében azonosítani egy rossznak ítélt tulajdonsággal, és ezzel kizárni a változás lehetőségét.

A növekedés képe időbeliséget is jelent. A búza és a konkoly nem kész állapotában jelenik meg a szolgák előtt, hanem fejlődik, alakul, és csak később mutatja meg teljes termését. Az ember élete hasonlóképpen nem egyetlen pillanatban zárul le. A bibliai bűnbánat és megtérés gondolata abból indul ki, hogy az ember változhat, másként cselekedhet, felülvizsgálhatja korábbi döntéseit. A példázat növényi képe önmagában nem mondja, hogy a konkoly búzává alakulhatna; az ilyen botanikai átalakulás nincs a történetben. A türelem erkölcsi alkalmazásában azonban helye lehet az emberi változás lehetőségének. A két szint összekeverése nélkül is megérthetjük, miért fontos az idő a végleges ítélet előtt.

A mátéi magyarázat egyik különös fordulata, hogy az angyalok Isten országából gyűjtik össze a botránkoztatókat és a gonosztevőket. A kép másféle hangsúlyt is felvethet: az ország végső megtisztításáról beszél, amely nem azonos a mostani világban végrehajtandó gyors társadalmi tisztogatással. A tüzes kemence motívuma az apokaliptikus irodalom

ítéletképeihez tartozik. A szavakat komolyan kell venni, de azt is felismerni, hogy a tűz és a sírás képei nem feltétlenül adnak részletes, fizikailag leírható térképet a túlvilágról. Az apokaliptikus beszéd a végső döntés súlyát érzékelteti. Itt ismét összekapcsolódik a kemény ítélet és a jelenlegi türelem, s egyik sem írható ki a történetből a másik kedvéért.

A példázat korai hagyományának és Máté szerkesztői munkájának viszonya vitatott. A történet és az értelmezés eltérő stílusára hivatkozva egyes kutatók felvetik, hogy az allegorikus magyarázat az evangéliumi hagyomány későbbi szakaszához tartozik. Mások szerint az ilyen magyarázati elemeket nem lehet egyszerűen eltávolítani, mert a zsidó képes beszédben már korábban is előfordult részletes megfeleltetés. A történeti kérdést a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján lehet mérlegelni, végleges bizonyosság azonban ritkán érhető el. A könyvünk szempontjából a két szint külön elemzése a legtermékenyebb. Megvizsgálhatjuk a mezőgazdasági történet saját logikáját, majd azt, hogyan kapcsolódik Máté végítéleti világképéhez, anélkül hogy valamelyik réteget fölöslegesnek nyilvánítanánk.

A szolga és gazda párbeszéde különösen alkalmas a hatalomkritikus olvasatra. A szolgák elszántak,

cselekvőképesek, és úgy érzik, ismerik a megoldást. A gazda azonban éppen őket állítja meg. A történet figyelmeztethet arra, hogy a rend iránti szenvedély önmaga is a rend megsemmisítésévé válhat, ha nem ismeri fel saját korlátait. A történelemben számos mozgalom indult a rossz gyökeres felszámolásának ígéretével, majd olyan embereket is elpusztított, akiket állítása szerint megmenteni akart. Ezek a történelmi párhuzamok nem bizonyítják, hogy Jézus közvetlenül a modern politikai rendszerekre gondolt. Segítenek azonban megérteni, miért nem veszítette el jelentőségét a gazda óvatossága. A tiszta szándék és a helyes cselekvés között veszélyes rés maradhat.

Az aratás képe a bibliai hagyományban gyakran kapcsolódik Isten ítéletéhez. A mezőgazdasági naptárban van ideje a vetésnek és az aratásnak, s ezt az időt az ember nem szabhatja tetszése szerint. A példázat is ilyen rendet feltételez. A jelenben a jó és rossz összefonódása tapasztalható, a végső rendezés azonban egy másik időhöz tartozik. Ezzel a történet a türelmet nem végtelen közönnyé, hanem korlátozott várakozássá alakítja. A várakozásnak célja van, és nem jelent végső felmentést a rossz számára. A hallgató nehéz helyzetben marad: nem kap teljes jogot a gyom kigyomlálására, de nem is

HÁTTÉRGYÁR

mondhatja, hogy mindegy, mi növekszik a földben.

A példázat legfontosabb tanulsága nem a rosszal szembeni közöny, hanem a végleges ítélkezés emberi korlátozottsága. Az igazságtalanság felismerése szükséges, és a sértettek védelme a keresztény erkölcs fontos része. A teljes megtisztítás vágya viszont könnyen az emberi élet összetettségének tagadásába torkollik. Máté elbeszélése ezt a vágyat a gazda tiltásával fékezi, miközben az aratásra mutató magyarázattal megőrzi az igazságosság reményét. A két mozzanat együttesen teszi a történetet nehézzé és maradandóvá. A rossz jelenléte nem bizonyítja a jó mag hiányát; a jó mag védelme pedig nem igazol bármilyen eszközt a gyom ellen.

HÁTTÉRGYÁR

18. A terméketlen fügefa – Mikor fogy el az isteni türelem?

Egy ember fügefát ültetett a szőlőjébe, és évről évre keresi rajta a termést, de hiába. A harmadik eredménytelen esztendő után a kertészhez fordul: vágja ki a fát, amely szükségtelenül foglalja a földet. A kertész még egy évet kér. Megkapálja a földet, trágyát tesz a gyökerekhez, és ha a következő évben sem lesz gyümölcs, akkor sor kerülhet a kivágásra. Lukács evangéliumának tizenharmadik fejezetében ez a rövid példázat olyan helyen áll, ahol Jézus balesetek és politikai erőszak áldozatairól beszél. A hallgatók felvetik a galileaiak esetét, akiknek vérét Pilátus az áldozatukéval elegyítette; Jézus maga említi a siloámi torony összeomlásakor meghalt tizennyolc embert. Mindkét eseménynél elutasítja azt a következtetést, hogy az áldozatok szükségképpen bűnösebbek lettek volna másoknál. A fügefa története így a megítélés és a megtérés együttes problémáját viszi tovább: a tragédia nem jogosít fel mások erkölcsi elítélésére, de saját életünk felülvizsgálatára figyelmeztethet.

HÁTTÉRGYÁR

A fügefa a mediterrán térség hétköznapi növénye, amelyhez a termés és a terméketlenség jól érthető tapasztalatai kapcsolódnak. A szőlőskertben álló fügefa képe sem feltétlenül rendhagyó, bár a mezőgazdasági körülményeket nem szükséges minden helyen azonosnak elképzelni. A tulajdonos hosszabb időn át vár gyümölcsre, tehát türelme nem a történet végén kezdődik. Már három alkalommal hiába kereste a termést. A kertész további egy évet kér, de nem korlátlan haladékot. A különbség fontos: ha a kertész pusztán azt mondaná, hogy semmi baj a terméketlenséggel, a példázat erkölcsi feszültsége elenyészne. A kertész azonban beavatkozást, gondozást és újbóli vizsgálatot ígér. Az irgalom a történetben nem tétlenség, hanem cselekvő gondoskodás.

Az a kérdés, hogy kit jelképez a fa, természetesnek tűnik a bibliai képek világában. Az ószövetségi próféták gyakran beszélnek Izraelről szőlőként vagy gyümölcstermő növényként, és a gyümölcshiány a nép igazságtalanságának képe lehet. Ézsaiás ötödik fejezete különösen fontos háttér, ahol a gondosan művelt szőlő mégsem hozza a várt termést. Lukács rövid elbeszélésében azonban a kert nem kap egyetlen kifejezett, végleges azonosítást. A történet

összefüggésében a megtérésre felszólított hallgatók maguk is ráismerhetnek a terméketlenség problémájára. A nemzeti, közösségi és egyéni olvasat egyaránt felmerülhet, de egyik sem teheti fölöslegessé a konkrét elbeszélői helyzetet. A fa nem pusztán jelképként érdekes, hanem mert a kertész valóban időt és munkát kíván rászánni.

A tulajdonos szemszögéből a helyzet világos: a föld értékes, a terméketlen fa akadályozza a megfelelő hasznosítást. A modern olvasó akár a gazdasági racionalitás egyszerű szabályát is felismerheti a döntésben. A növénynek erőforrásra van szüksége, termést azonban nem ad. A történet éle abból fakad, hogy a tulajdonos kifogása nem nyilvánvalóan igazságtalan. A kivágási parancsot ezért nem lenne pontos gonoszindulatnak nevezni. A kertész kérése éppen olyan helyzetben jelent irgalmat, ahol a megszüntetés mellett józan érvek állnak. A haladék az eredeti mércét nem törli el, hanem új lehetőséget nyit a teljesítésére. A példázat így az emberi életben is ismerős feszültséget állít elő: mikor indokolt egy további esély, és mikor válik a várakozás a felelősség elodázásává?

A kertész közbenjárása teológiai olvasatok egész sorát hívta életre. Egyes hagyományos magyarázatokban a

tulajdonos az Atya, a kertész Krisztus, a fa pedig az ítélet előtt álló ember vagy közösség. Ez az allegorikus megfeleltetés kifejezi a közbenjárás keresztény tapasztalatát, de óvatosan kell alkalmazni. A példázat szövege ugyanis nem nevezi meg a szereplők ilyen pontos azonosságát, és a kertész nem minden mondatát kell egy történelmi személy minden tulajdonságára átvinnünk. A két szereplő párbeszéde az isteni türelem és ítélet különböző oldalait jelenítheti meg egyetlen narratíván belül. Ha a történetet az Atya és a Fiú közötti nézeteltérés szó szerinti leírásává tesszük, olyan dogmatikai problémát állítunk elő, amelyre az elbeszélés nem vállalkozott. A képes beszéd értelmezése nem azonos a szereplők tételes azonosításával.

Lukács evangéliuma rendszeresen hangsúlyozza a szegények, kirekesztettek és bűnösnek tekintett emberek felé forduló irgalmat. Ugyanakkor a megtérés sürgetését és az ítélet valóságát sem hagyja el. A fügefa rövid története e kettős hangsúly sűrített képe. Az ember még rendelkezik idővel, de nem tudhatja, meddig. A kertész munkája pedig azt mutatja, hogy az idő nem üres haladék. A lehetőség új kapcsolatokat, cselekedeteket, gondozást és változást feltételez. A parabolában a termés nem önmagában álló dísz; a fa létezésének céljához

HÁTTÉRGYÁR

kapcsolódik. Az emberi életre alkalmazva azonban körültekintően kell meghatározni, milyen természről beszélünk. Nem minden kudarc vagy betegség erkölcsi terméketlenség, és semmiképpen sem lehet a szerencsétlenséget automatikus isteni büntetésként értelmezni.

Ezt az utóbbi korlátozást a közvetlen előzmény különösen erőssé teszi. Jézus kifejezetten elutasítja, hogy Pilátus áldozatait vagy a toronyomlásban meghaltakat a többieknél bűnösebbnek tekintsék. A tragédia tehát nem átlátszó erkölcsi mérleg, amelyből az áldozatok jellemét kiolvashatnánk. A kijelentés ma is időszerű, amikor természeti katasztrófákat, járványokat vagy egyéni betegségeket olykor vallási nyelven magyaráznak megérdemelt büntetésként. A lukácsi szöveg ilyen leegyszerűsítést nem enged. Az általános megtérésre való felszólítás saját felelősségünkre irányul, nem ad jogot arra, hogy mások szerencsétlenségéből bűnösségüket bizonyítsuk. A fügefa példázata ennek a korrekciónak fényében válik érthetővé: az időt saját életünk rendezésére kapjuk, nem a szomszéd fájának elítélésére.

A fügefa másik újszövetségi története Márknál és Máténál szerepel: Jézus gyümölcsöt keres egy fán, és

amikor nem talál, megátkozza azt; a fa elszárad. A két elbeszélés összekapcsolható a terméketlenség és az ítélet motívuma révén, de nem ugyanazt a történetet mondják el. Márknál különösen fontos a jeruzsálemi templommal kapcsolatos jelenetek közé illesztés. A fügefa megátkozása a templomról szóló prófétai ítélet egyik lehetséges szimbolikus párhuzama. Lukácsnál viszont a haladékot kérő kertész párbeszéde áll a középpontban, és a végkifejlet nyitva marad. Ha a két szöveget minden különbség nélkül összeolvasztjuk, eltűnik az a különös drámai szerkezet, amelyben a kertész még dolgozni akar. Ugyanakkor érdemes a kontrasztot bemutatni, mert az evangéliumi hagyomány ugyanahhoz a növényhez a sürgős ítélet és a türelmes várakozás képét is kapcsolja.

A megátkozott fügefa esete külön problémát is felvet. Márk megjegyzi, hogy nem volt fügeérés ideje. Ez a részlet sok olvasóban tiltakozást vált ki, mert Jézus mintha olyasmit követelne a növénytől, aminek biológiai feltételei hiányoznak. Az ókori palesztinai fügefák növekedéséről szóló botanikai magyarázatok többféle lehetőséget kínálnak, köztük a korai termésre utaló elképzeléseket, de ezek önmagukban nem oldanak meg minden elbeszélői kérdést. Fontosabb lehet, hogy Márk prófétai jelképnek szánja a jelenetet, és a szándékos

HÁTTÉRGYÁR

meglepetés a templomi konfliktus értelmezéséhez vezet. Az esemény irodalmi és teológiai funkcióját ezért külön kell vizsgálnunk attól, vajon milyen időjárási és természeti körülmények között teremhetett volna a fa. A történet ellenáll a teljesen hétköznapi olvasatnak.

A terméketlen fügefa türelmet kérő kertésze és a megátkozott fügefa szigorú gesztusa között feszültség marad. Az evangéliumok nem törekedtek arra, hogy minden történetet egyformán megnyugtató pedagógiai szöveggé alakítsanak. A kétféle jelenet különböző üzenetet hordozhatott más és más történeti helyzetben. A haladékot hangsúlyozó lukácsi példázat az ember számára még nyitott időről beszél. A márki elbeszélés viszont a terméketlenség leleplezésének és a templomi rend kritikájának prófétai képét kínálja. A kettő összevetése segít elkerülni azt a téves feltevést, hogy Jézus tanításából minden körülmények között ugyanaz a közvetlen, könnyen megfogalmazható tanulság következik. A szövegek a megtérés különböző időbeli és erkölcsi helyzeteit jelenítik meg.

A példázat befejezetlensége önálló irodalmi eszköz. Nem tudjuk meg, a következő évben termett-e a fa. Nem olvassuk, hogy a tulajdonos végül beleegyezett-e valamely végleges kivágásba, és azt sem, hogy a kertész

munkája sikeres lett-e. A történet az elhangzó feltételnél megáll. Ez a nyitottság az olvasóra helyezi a döntés súlyát: a rendelkezésére álló időben mit kezd a kapott gondoskodással? A záró mondat felfüggeszti az ítéletet, de nem zárja ki. Az elbeszélés nem egy kész eredményről tájékoztat, hanem a jelenben elérhető változás lehetőségét állítja előtérbe. A késleltetett végkifejlet ebben az értelemben a tanítás lényegéhez tartozik, és nem hiányosság, amelyet későbbi fantáziával kellene kipótolni.

A keresztény lelkipásztori gyakorlatban az újabb esély hangsúlya fontos vigasztalás lehet. Az ember nem csak hibáinak összessége, és múltbeli terméketlensége nem bizonyítja, hogy minden lehetősége lezárult. Ugyanakkor a példázat nem ígér korlátlan ismétlést és következmények nélküli várakozást. A haladék éppen azért értékes, mert véges. Ha ezt a két szempontot szétválasztjuk, vagy a fenyegetés uralja el a szöveget, vagy az irgalom válik üres megnyugtatássá. Lukács elbeszélése a cselekvő gondoskodás és a komoly felelősség együttélését mutatja. A kertész nem csupán újabb éveket kér, hanem saját munkáját is hozzáteszi a fa jövőjéhez. Ezért az irgalmat nem lehet puszta időnyeréssé redukálni.

HÁTTÉRGYÁR

A három év és az egy további év számát a hagyományos értelmezés gyakran a történelem vagy Jézus működésének meghatározott időszakaihoz kapcsolta. Az ilyen megfeleltetések érdekesek lehetnek, de biztos történeti következtetéshez nem elegendők. A történetben a három eredménytelen alkalom elsősorban a hosszú várakozás érzékeltetésére szolgál, a következő esztendő pedig egy meghatározott újabb lehetőséget jelent. A számoknak van elbeszélői funkciójuk akkor is, ha nem titkos időszámítás részei. A fejezetnek ezért különbséget kell tennie a későbbi lelki alkalmazások és az eredeti történet olvasható szerkezete között. A bibliai szimbólumok gazdagsága nem jogosít fel arra, hogy minden részlet mögött pontos történelmi rejtjelet feltételezzünk.

A kertész döntése végül a felelősség egyik különösen szép formáját jeleníti meg: nem a fáról beszél csupán, hanem a fa érdekében cselekszik. Tudja, hogy a termés hiányzik, mégsem az azonnali kivágást választja. A haladék így nem szemhunyás a probléma fölött, hanem az utolsó esély megteremtése. Az emberi kapcsolatokban is lehet ilyen helyzet: valakit jogosan számon kérnek, mégis kap alkalmat arra, hogy másképpen folytassa. A példázat ugyanakkor a súlyos bántalmazás vagy tartós

HÁTTÉRGYÁR

visszaélés helyzeteire nem alkalmazható úgy, hogy a sértetteket további veszélyben tartsa. A gondoskodás értelme a jó termés lehetőségének védelme, amelyhez mások biztonsága is hozzátartozik. A valódi türelem nem azonos azzal, hogy a következményeket mindig mások viseljék.

A történet végén tehát nem tudjuk, mikor fogy el az isteni türelem. Azt tudjuk, hogy a példázatban már hosszú ideje tart, és újabb alkalmat ad annak ellenére, hogy a terméketlenség ténye nem vitás. Az ítélet lehetősége megmarad, de a jelen pillanat központi eseménye a kertész kérése és vállalt munkája. A legfontosabb kérdés ezért nem az, hogyan számoljuk ki az utolsó napot, hanem az, mit jelent komolyan venni a rendelkezésünkre álló időt. Lukács példázata így egyszerre utasítja el a tragédiák áldozatainak megítélését és az önmagunkkal szembeni vég nélküli halogatást. A türelem ajándék, amelynek értékét éppen a változás lehetősége adja.

HÁTTÉRGYÁR

19. A mustármag – Miért ilyen különös Isten országának kezdete?

Mekkora valójában Isten országa, amikor először megjelenik? Jézus a kérdésre egy jelentéktelennek látszó mag képével válaszol. Az ember a földbe veti a mustármagot, amely apró kezdetéből nagy növénnyé fejlődik, és ágai között az égi madarak fészket találnak. A példázat Márknál, Máténál és Lukácsnál is szerepel, kisebb, de fontos változatokkal. A történet első hallásra egyszerű növekedési kép, talán a bibliai elbeszélések legbarátságosabbjai közül való. A nehézség akkor jelenik meg, amikor összevetjük az Isten országáról alkotott korabeli várakozásokkal. A hatalom, a felszabadítás és az isteni uralom képzete mellé Jézus egy olyan növényt állít, amelynek magját sokan észre sem vennék. A prófétai hagyomány hatalmas fái és birodalmi képei mögött egyszerre megjelenik egy kertből vagy mezőgazdasági területről ismerős, gyorsan növő bokor.

A három szinoptikus evangélium között különbség van abban, hogyan írják le a növényt. Márk a kertnövényeknél nagyobbra növő mustárról beszél, amelynek nagy ágai között a madarak árnyékot találnak.

Máté szerint a növény fává lesz, Lukácsnál pedig az ember a kertjébe veti a magot, amely felnövekedve fává változik. A különbségek nem jelentéktelenek, mert a fa képe az Ószövetségben gyakran királyi és birodalmi jelentéseket hordoz. A mustár botanikailag nem olyan nagy fa, mint a cédrus, ezért a szövegben a növekedést és a madarak befogadását hangsúlyozó költői túlzás is jelen lehet. Ha az olvasó modern növénytani pontosságot vár a példázattól, könnyen félreérti műfaját. Jézus nem rendszertani leírást ad, hanem a kezdet és a végállapot közötti meglepő különbséget teszi láthatóvá.

A legkisebb magról szóló kijelentés szintén viták tárgya volt. A mustármag nem a föld valamennyi létező növényi magja közül a legkisebb, és ezt a természettudomány könnyen kimutathatja. A bibliai beszéd azonban a hallgatóság mindennapi tapasztalataiból indul ki: a helyben ismert és termesztett növények közül a mustármag igen kicsinek számított. A példázatban az apróság jelképi értéke döntő, nem az abszolút botanikai rekord. Az ókori képes beszédben a mustármaghoz hasonló kicsiny dolgokat közmondásosan lehetett a jelentéktelenség példáiként említeni. A mondatot ezért nem kell tudományos tévedésként vagy csodálatos botanikai kijelentésként kezelni. A kérdés az,

miért választott Jézus ilyen kicsiny kezdetet ahhoz, hogy az isteni uralomról beszéljen.

Az első századi zsidó világban Isten országának eljöveteléről sokféle elképzelés élt. A római uralom alatt az isteni igazságosság helyreállítása politikai és közösségi reményeket is kelthetett. Nem létezett azonban egyetlen olyan egységes várakozás, amelyet minden zsidó csoport változatlanul osztott volna. Voltak apokaliptikus végítéleti remények, a templomhoz és a törvényhez kapcsolódó vallási elképzelések, valamint a közvetlen történelmi felszabadulás különböző eszméi. Ebben a változatos környezetben az apró mag képe különösen érdekes: az ország megjelenésének kezdete nem feltétlenül látványos és politikailag azonnal felismerhető. Az események jelentősége csak a kibontakozás során tárulhat fel. A példázat nem számolja fel Isten uralmának jövőbeli dimenzióját, hanem a jelenben tapasztalható kezdetre is figyelmet irányít.

A növekedéshez nemcsak méretbeli változás, hanem idő szükséges. A magot elvetik, majd a növény lassan, a mindennapi szemlélő számára szinte észrevétlenül fejlődik. Aki kizárólag az azonnali eredményt keresi, csalódhat. A példázatban azonban a kezdet jelentéktelensége és a későbbi kiterjedés között

folytonosság van. Nem egy hatalmas fa bukkan fel váratlanul az égen, hanem ugyanaz a növény bontakozik ki abból, ami korábban alig volt látható. Ez a gondolat kapcsolatba hozható Márk önmagától növekvő vetésről szóló példázatával, amely szerint a föld meghozza termését, miközben a vető ember nem ismeri pontosan a folyamat minden állomását. Isten országának növekedése így részben ellenáll az emberi ellenőrzésnek és gyorsításnak. A munka szükséges, de a végső kibontakozás nem egyszerűen emberi projekt.

A madarak képe különösen gazdag ószövetségi háttérrel rendelkezik. Ezékiel könyvében a fák és ágak menedéket adhatnak a különféle madaraknak, és a magasra növő fa a népek számára látható hatalmat jelképezheti. Dániel könyvének negyedik fejezetében Nebukadneccar álmának nagy fája uralkodói és birodalmi képként szerepel; lombja alatt állatok élnek, ágai között madarak laknak. A hasonlóságot nem szabad automatikusan minden részletre kiterjeszteni, de valószínű, hogy a Jézus hallgatói számára ismert szentírási képek tágabb rezonanciát adtak a mustármag történetének. Ha a madarak a különböző népek befogadásának képét is felidézik, akkor az apró kezdetről szóló jelenet egyetemes távlatot kap. Az ország végül

olyan tér lehet, ahol mások is menedéket találnak.

Ez a menedékkép nem minden kutató szerint a történet elsődleges jelentése. Egyes magyarázatok a madarakat inkább a növény nagyságának érzékeltetésére szolgáló hagyományos irodalmi részletnek tekintik, mások a népek befogadásáról szóló szimbolikus üzenetet hangsúlyozzák. A kettő nem szükségképpen zárja ki egymást: a madarak jelenléte egyszerre bizonyíthatja a növény méretét és idézhet fel régebbi bibliai nyelvet. Módszertanilag mégis fontos különbséget tenni a szövegben kifejezett állítás és a későbbi értelmezői asszociáció között. Snodgrass a példázatok elbeszélői szándékára irányítja a figyelmet, Jeremias pedig az eszkatologikus összefüggések súlyát emeli ki. A két szempontot együtt mérlegelve a történetben a jelenlegi kicsinység és a jövőbeli teljesség közötti feszültség aligha kerülhető meg.

Amy-Jill Levine zsidó nézőpontú példázatkutatása arra is ösztönöz, hogy a növény és a növekedés képét ne kizárólag keresztény intézménytörténeti jóslatként kezeljük. Ha a mustárból automatikusan a későbbi egyház hatalmas szervezetét olvassuk ki, akkor könnyen figyelmen kívül hagyjuk a történet eredeti hallgatóit. Jézus korában még nem állt fenn az a későbbi

világméretű egyház, amelyre a képet visszamenőleg rávetítenénk. A példázat az Isten országáról beszél, amelynek észlelése és eljövetelének reménye sajátos első századi jelentéssel bírt. Természetes, hogy a keresztény hagyomány később az egyház terjedésének képét látta benne, de ezt a recepciót külön kell kezelni az eredeti elbeszélés történeti horizontjától.

A mustár gyors és erőteljes növekedésének másik oldala is van. Egyes mai értelmezések hangsúlyozzák, hogy a mustár nem fennkölt cédrus, hanem közönséges növény, amely bizonyos körülmények között nehezen kordában tartható. Ebből a kontrasztból arra következtetnek, hogy Jézus szándékosan alacsony rangú, szinte rendetlennek tűnő növénnyel állítja szembe a nagy birodalmi képeket. Ez gondolatébresztő megközelítés, de bizonyítékai nem egyformán erősek minden részletben. A mustár termesztése és helyi felhasználása változatos lehetett, ezért nem helyes általánosítani, hogy minden korabeli ember kizárólag gyomként tekintett volna rá. A metafora különössége azonban így is megmarad. Az isteni uralom képe nem azonos a legnemesebb és legnagyobb fával; a növekedés alázatos kezdete maga is az üzenet része.

HÁTTÉRGYÁR

A példázat könnyen a fokozatos társadalmi fejlődés vallásos igazolásává válhat. Azt sugallhatná, hogy a történelem feltartóztathatatlanul egyre jobb lesz, és a keresztény közösség növekedése szükségképpen Isten országának terjedését bizonyítja. Ez azonban több okból is vitatható. A szinoptikus evangéliumokban az Isten országa mellett az ítélet, a szenvedés, az üldöztetés és az emberi ellenállás motívumai is hangsúlyosak. Egy intézmény méretének növekedése önmagában nem igazolja erkölcsi hitelességét. A mustármag képe ezért nem alkalmazható egyszerű sikertörténetként, amelyben minden nagyra nőtt vallási szervezet Isten akaratának világos megvalósulása. A példázat arról beszél, hogy a kicsiny kezdetnek váratlan jövője lehet, de nem ad feltétlen felmentést a növekedő közösség tetteinek erkölcsi vizsgálata alól.

Érdekes összevetés kínálkozik a kovász példázatával, amely több evangéliumi hagyományban a mustármag közelében szerepel. Egy asszony kovászt kever nagy mennyiségű lisztbe, míg az egész tészta megkel. Mindkét kép kicsiny kezdetből kiinduló, belső átalakulást jelenít meg, de más nézőpontból. A mustár látható, térben növekvő növény; a kovász hatása a tészta belsejében terjed. A bibliai hagyományban a kovász olykor negatív

HÁTTÉRGYÁR

képként is szerepel, ami megakadályozza, hogy a tárgyi megfeleltetéseket mereven kezeljük. Ugyanaz a mindennapi anyag különböző helyzetekben más jelentést kaphat. Jézus tanításának ereje részben éppen ebből fakad: a hétköznapi tapasztalatot váratlan módon fordítja Isten országa felé, és a hallgatónak új nézőpontot kínál.

A hit és a mustármag kapcsolatát egy másik jézusi kijelentés is megvilágítja. A tanítványok hitét olykor a mustármaghoz hasonlítja a hagyomány, amelynek aprósága ellenére rendkívüli hatás lehetősége társul hozzá. A képek rokonok, de nem azonosak. A hitről szóló kijelentésekben az emberi bizalom és cselekvés hatékonysága kerül előtérbe, az Isten országáról szóló példázatban pedig az ország fejlődése. Ha a kettőt egybeolvasztjuk, a hangsúly eltolódik, és az ország történetéből általános lélektani motivációs üzenet lesz. Az evangéliumok szövegében azonban a vallási képek különböző összefüggésekhez kapcsolódnak. A hasonlóságokat érdemes feltárni, a különbségeket pedig megőrizni.

Az Isten országa kifejezés önmagában sem könnyen fordítható mai politikai vagy térbeli fogalmakra. A görög basileia jelentheti az uralmat, a királyságot és az uralkodás megvalósulását. Ha kizárólag egy később

elérhető helynek képzeljük el, nem értjük, miért hasonlítható a jelenben növekedő növényhez. Ha viszont pusztán emberi erkölcsi fejlődésként értelmezzük, elhanyagoljuk az isteni cselekvés és a végső beteljesedés távlatát. A mustármag példázata e kettős időbeliséget teszi érzékletessé: valami most kezdődött el, amelynek teljes jelentése a jövőből nézve válik nyilvánvalóvá. A növekedés nem tagadja a beteljesedésre irányuló várakozást, hanem összekapcsolja vele a jelen tapasztalatát.

Márk evangéliumának közvetlen környezetében a mustármag példázatát olyan szövegek előzik meg, amelyek a hallásról és a mag növekedéséről szólnak. A tanítványok nem mindig értik, mi történik körülöttük, és a vető sem tudja ellenőrizni a talajban zajló folyamatot. A mustármag ezért különösen találó lezárása ennek a gondolatmenetnek. A kicsiny kezdetet nem szabad lebecsülni csupán azért, mert még nem felel meg a végső nagyságról alkotott képnek. Ugyanakkor a folyamatot nem lehet erőszakkal a várakozásokhoz igazítani. Az ország fejlődése nem a hatalom azonnali bemutatásának logikáját követi. A történet bizonyos türelmet, figyelmet és bizalmat kíván a hallgatótól, aki egyébként azonnal látható bizonyítékokat követelne.

HÁTTÉRGYÁR

A példázat végső kérdése tehát nem az, mekkora botanikai növény lehet a mustár, hanem miért volt Jézus számára alkalmas a kicsiny mag és a nagyra növő növény közötti különbség. A választ az Isten országáról szóló tanítás történeti helyén kell keresni. Egy jelentéktelennek látszó galileai működés, kevés tanítvány, hétköznapi történetek és gyógyítások hátterében a hallgató számára nehezen felismerhető vallási igény jelent meg. A kép arra hívta fel a figyelmet, hogy a jelenlegi méret nem azonos a végső jelentőséggel. A madaraknak menedéket adó ágak ehhez a jövőbeli távlatot kínálják. A szöveg nyitva hagyja a történeti kibontakozás sok részletét, de elutasítja azt a gondolkodást, amely kizárólag a kezdet látványos ereje alapján ítéli meg az isteni uralom lehetőségét.

HÁTTÉRGYÁR

20. A szűk kapu – Valóban csak kevesen üdvözülnek?

Egy ember megkérdezi Jézustól: vajon kevesen vannak-e, akik üdvözülnek? A kérdés az emberi sors legnehezebb témáját érinti, és azt várnánk, hogy a válasz számokról, határokról vagy a megmenekülők előre meghatározható köréről szól. Lukács evangéliumában Jézus azonban felszólítással felel: igyekezzenek bemenni a szűk ajtón, mert sokan próbálnak majd bejutni, de nem lesznek képesek. A történet később a bezárt ajtó képével folytatódik. A kinn maradók arra hivatkoznak, hogy együtt ettek és ittak Jézussal, hallották tanítását az utcáikon. A ház ura mégsem ismeri el őket, és elküldi az igazságtalanság cselekvőit. A záró képben azonban keletről és nyugatról, északról és délről érkeznek emberek, akik helyet foglalnak Isten országának lakomáján. A kizárás és a tágas befogadás egymás mellett áll, ezért a jelenet nehezen alakítható egyszerű számtani állítássá az üdvözülők arányáról.

Máté evangéliumának párhuzamos tanítása némileg más hangsúlyt hordoz. A hegyi beszéd végéhez közeledve Jézus a szoros kapun való belépésre hív, és a széles út, illetve a keskeny út kontrasztját állítja fel. A széles út a

HÁTTÉRGYÁR

pusztulásba vezet, sokan járnak rajta; az életre vezető út szűk, és kevesen találják meg. A kép erős erkölcsi választási helyzetet teremt. Ugyanakkor nem azonos Lukács ajtóbezárásról és az ország lakomájáról szóló elbeszélésével. Az egyikben a két út közötti választás, a másikban az időben lezáruló belépési lehetőség áll a középpontban. A szövegkritikai és hagyománytörténeti összevetésnek ezt a különbséget meg kell őriznie. A két hagyomány együtt értelmezhető, de egyik részlete sem pótolható gondolkodás nélkül a másikból.

A kérdés történeti hátterében az üdvösségről szóló zsidó gondolkodás sokfélesége áll. A második templom korában léteztek elképzelések Izrael jövőbeli helyreállításáról, a halottak feltámadásáról, a végső ítéletről és a választottak sorsáról. Ezek a nézetek nem alkottak mindenki által elfogadott egységes rendszert. Egyes szövegek a hűséges maradékot emelik ki, mások a népek jövőbeli részvételét is megjelenítik Isten áldásaiban. Ezért az a kérdés, hogy kevesen üdvözülnek-e, jól illeszkedik az első századi vallási vitákba. Nem csupán elvont kíváncsiság lehetett, hanem a közösségi önazonosságot és az isteni igazságosságot érintő kérdés. Jézus válasza azonban más irányba tereli a figyelmet: a kérdező saját magatartása felé fordul, nem

ad neki megbízható listát mások végső sorsáról.

A szűk kapu vagy ajtó képe magától értetődő építészeti tapasztalatra épül, de az evangéliumi alkalmazásban nem pusztán fizikai akadály. A belépéshez megfelelő cselekvés, időzítés és döntés szükséges. Lukács felszólításában az igyekezet kifejezése komoly erőfeszítést jelöl; ezt azonban nem szabad automatikusan az üdvösség teljesítményalapú megszerzésének tanává alakítani. A környező történetekben a meghívás, az irgalom és a befogadás ugyanúgy fontos, mint a figyelmeztetés. A szó arra utal, hogy az ember nem tekintheti magát biztonságban pusztán a vallási kapcsolat vagy a csoporthoz tartozás alapján. A döntés elodázása és az igazságtalan életvitel összeütközésbe kerülhet a meghívás céljával. A kapu szűk volta az erkölcsi komolyságot is hangsúlyozza.

A ház urának elutasítása megdöbbentő: a kívül rekedtek ismeretségükre hivatkoznak, a házigazda azonban azt feleli, hogy nem tudja, honnan valók. Az ókori társadalomban az asztalközösség fontos kapcsolatot fejezhetett ki, így az együtt evés és ivás nem lényegtelen érv. A történetben mégsem elégséges. Az elbeszélés azt sugallja, hogy a külső közelség önmagában nem bizonyít valódi részvételt a tanítás értelmében. A

HÁTTÉRGYÁR

kijelentés vallási közösségek számára különösen kellemetlen. A templom vagy gyülekezet közelsége, a vallásos hagyomány ismerete, sőt a Jézusról szóló beszéd rendszeres hallgatása sem jelent automatikus erkölcsi igazolást. A figyelmeztetés a bennfentesség hamis biztonságát támadja.

A következő mozzanat ugyanakkor váratlanul kitágítja a horizontot. A lakomára sok égtáj felől érkeznek emberek, miközben némelyek, akik magukat természetes résztvevőnek gondolták, kívül maradnak. A kép az ószövetségi próféták egyetemes reményével is összhangban állhat. Az isteni uralom jövőbeli ünnepén nem kizárólag azok vesznek részt, akik a korábbi közösségi határok alapján magától értetődően oda tartoznának. Lukács szövegében így a szűk ajtó és a világ négy sarka közötti feszültség különösen termékeny. Az ajtó szűk az önigazoló és következmények nélküli belépés számára, de a vendégek földrajzi és társadalmi köre váratlanul tág. Ez sem jelenti azt, hogy a lakoma minden feltételt nélkülöző automatikus esemény lenne, de kizárja az előre biztosított csoportelőny kényelmes magyarázatát.

Az elsők és utolsók helycseréjéről szóló zárómondat a jelenet társadalmi élét is megmutatja. A rangsor

megfordulása Jézus tanításának visszatérő témája, és különösen erősen jelenik meg Lukácsnál, aki az alacsony helyzetűek felemeléséről és a gazdagok veszélyeiről is sokat beszél. A szűk ajtó története ezért nem egyszerű túlvilági statisztika. Az a társadalmi kép is megkérdőjeleződik benne, amely a jelenlegi rangot a végső isteni elismerés bizonyítékának tekinti. Akiket a közösség elsőnek ismer, azokról kiderülhet, hogy nem ők a legfontosabbak, míg a perifériáról érkezők helyet találhatnak a lakomán. A szöveg vallási kritikája összefügg a társadalmi ítélkezés kritikájával.

Máté széles és keskeny útjának képét a keresztény prédikáció hagyományosan az erkölcsi élet kettősségének bemutatására használta. Egyik út könnyűnek, a másik nehéznek látszik, de a végkifejlet megfordítja az első benyomást. A két út képe az ószövetségi bölcsességi hagyományban és a korai zsidó irodalomban is gyakori. A jó és rossz útjának választása nem egyedi keresztény találmány, hanem szélesebb bibliai erkölcsi nyelv része. Ezt a folytonosságot fontos felmutatni, mert Jézus tanításait olykor indokolatlanul úgy állítják szembe a zsidó hagyománnyal, mintha a kereszténység előtt az erkölcsi döntésnek és a megtérésnek nem lett volna jelentősége. A történeti

HÁTTÉRGYÁR

megértéshez az előzményeket éppen olyan komolyan kell venni, mint az evangéliumi megfogalmazás sajátosságát.

A kevesek és sokak kifejezéseit gyakran számszerű állításként olvassák. Egyes értelmezések szerint Máté világosan arra tanít, hogy az emberiség többsége elvész, és csak kisebbsége üdvözül. A mondat szigorát nem lehet figyelmen kívül hagyni, de azt sem szabad elhallgatni, hogy képes, prófétai figyelmeztetésről van szó, nem népszámlálásról. A sok és kevés számszerű viszonyt sugall, de az evangélium nem közöl mintavételt, arányt vagy végleges statisztikai előrejelzést. Lukácsnál Jézus a közvetlen kérdésre éppen nem számmal felel, hanem az elérhető belépés sürgősségével. Ezért egy felelős bibliaértelmezés nem állíthatja teljes bizonyossággal, hogy a szövegek alapján kiszámítható a végül üdvözülők aránya. A figyelmeztetés súlyos, de célja a hallgató megváltoztatása.

Az üdvösség egyetemességének reménye a keresztény gondolkodás történetében számos formában megjelent. Egyes teológusok abban reménykedtek, hogy Isten végső irgalma minden teremtményt elérhet; mások a végleges elkárhozás lehetőségét tartották a bibliai tanítás elengedhetetlen részének. Különbözik az egyetemes üdvösség biztos tanítása, az ezért megfogalmazott

remény és a hagyományos ítélettan. A szűk kapu szöveghelye önmagában nem dönti el valamennyi későbbi vitát. Ugyanakkor a tanítás keménysége világos korlátot szab minden olyan értelmezésnek, amely az emberi döntéseket következmények nélkülivé tenné. A fejezetnek ezért pontosan el kell különítenie az evangéliumi felszólítást, az egyháztörténeti dogmatikai megoldásokat és az olvasó személyes reményét.

A másik szélsőség az volna, ha a szűk kapu képét a vallási ellenfelek elleni ítélet biztosítékának tekintenénk. A történet éppen azt akadályozza meg, hogy a kérdező kényelmesen mások sorsát számolgassa. Lukács változatában a belépésre szólító felszólítás többes számban hangzik el: a jelenlévőkhöz szól, és saját életükre irányítja őket. A történetet olvasó közösség ezért nem helyezheti magát automatikusan a házon belülre. Az a csoport, amely másokról kijelenti, hogy biztosan kívül maradnak, könnyen ugyanabba az önigazolásba esik, amely ellen a példázat figyelmeztet. A szigorú mondat önmagunkkal szemben válik a legtermékenyebbé; mások végső sorsának magabiztos megítélésére kevés alapot ad.

A bezárt ajtó időbelisége kapcsolatot teremt az okos és balga szüzek történetével is. Ott a menyegzőre késve

érkezők előtt zárul be a kapu, Lukácsnál a ház ura egyszer csak felkel, és lezárja az ajtót. A kettőből nem következik, hogy Jézus egyetlen részletes túlvilági menetrendet akart tanítani. Mindkét elbeszélésben azonban fontos, hogy a jelenben elérhető lehetőség nem kezelhető végtelenül halogatható ügyként. A bibliai készenlét ezért nem csupán a jövőbeni események előrejelzését jelenti. Olyan életvezetésre vonatkozik, amelyben az ember számol a döntései súlyával. A zárt ajtó képe éppen azért erős, mert a mindennapi tapasztalat alapján mindenki érti, mit jelent elkésni egy vissza nem térő alkalomról.

Fel kell tennünk a kérdést, hogyan viszonyul a szűk kapu a Jézus által hirdetett irgalomhoz. Ha Isten keresni indul az egyetlen elveszett bárányért, miért szerepel ugyanabban a hagyományban a bezárás és a kirekesztés? Az evangéliumok nem adnak minden esetben egyetlen elméleti formulát. A példázatok különböző helyzetekben szólítanak meg különböző hallgatókat. Az elveszett bárány történetében az isteni keresés és az ember megtalálásának öröme kerül előtérbe, a szűk ajtó képében az emberi válasz komolysága és a hamis biztonság veszélye. A két tanítás nem feltétlenül logikai ellentmondás, de feszültségük valóságos. Egyikről sem

HÁTTÉRGYÁR

volna szerencsés kijelenteni, hogy a másikhoz képest pusztán mellékes vagy elhagyható. A keresztény teológia éppen e hangsúlyok együtt tartásával küszködik évszázadok óta.

A szűk kapu képe a közösség morális felsőbbrendűségének bizonyítékává is válhat. E veszélyt a fejezetben tudatosan kezelni kell. Ha valaki magát a kevesek közé sorolja, könnyen úgy gondolhatja, hogy a kívülállók, más vallásúak vagy a nem hívők végső megítélésének titkát már ismeri. Az evangélium azonban nem ad ilyen egyszerű kiváltságot. Lukácsnál éppen azok szembesülnek a kizárással, akik korábbi személyes közelségükre hivatkoznak. A meghívás tágassága ugyanakkor meglepő vendégeket hoz az asztalhoz. A tanítás így a vallási gőg ellenszere lehet, amennyiben a hallgató valóban saját helyzetére alkalmazza. A szűk kapu nem önigazoló címke, hanem olyan kép, amely kérdésessé teszi a kész válaszokat.

A szöveg erkölcsi mondanivalóját azért sem célszerű teljesen a túlvilágra korlátozni, mert a jelen élet formálására szólít. A bejutásra való törekvés a mostani cselekedetekhez, viszonyokhoz és döntésekhez kapcsolódik. A közösségi életben igazságot tenni, segítséget adni, megbocsátani vagy a hatalommal vissza

nem élni olyan területek, amelyek az evangéliumi tanítás más részeivel együtt értelmezhetők. A szűk út nem egyszerű személyes aszkézis vagy öncélú nehézség. Nem minden szenvedés az üdvösség jele, ahogyan nem minden könnyebbség a pusztulás bizonyítéka. A kép az erkölcsi irányt hangsúlyozza, nem a fájdalom önmagáért való keresését. Az életre vezető választás olykor valóban nehezebb, de értékét nem pusztán nehézsége adja.

A könyv utolsó fejezetének zárásához vissza kell térni a nyitó problémához. Jézus rokonai látszólag kívül maradnak, amikor ő új családot nevez meg; a balga szüzek előtt bezárul a menyegző ajtaja; a szűk kapunál ismét olyan embercsoport jelenik meg, amelynek korábbi közelsége nem bizonyul elegendőnek. Ezek a motívumok összetartoznak, de nem merülnek ki a kirekesztés képében. A jézusi tanítás szerint új család jöhet létre a vérségi kötelékeken túl, távoli vidékekről érkezők ülhetnek az ország lakomájánál, és a legkisebbekkel szembeni cselekedetek váratlan jelentőséget kaphatnak. Az ajtó képe tehát egyszerre figyelmeztet, és olyan befogadásra utal, amelynek határait a hallgató nem mindig tudja előre meghúzni.

Az evangéliumok nehéz kijelentéseinek megértése talán éppen ezen a ponton kezdődik. A történeteket nem

lehet egyetlen kedves vagy egyetlen szigorú Jézus-képhez igazítani. A családi kötődések átértékelése, a munka és jutalom aránytalansága, a hűtlen intéző megdicsérése vagy a zárt ajtó ítélete mind ellenáll a kényelmes összefoglalásnak. A szövegek eredeti történelmi és irodalmi környezete sok félreértést tisztázhat, de nem tünteti el valamennyi erkölcsi nehézséget. Az értelmező feladata nem a kérdések gyors elhallgattatása, hanem az eltérő szempontok pontos bemutatása és mérlegelése. A szűk kapu utolsó képe ebben az értelemben a teljes könyv szellemi programjára is emlékeztet: a megértéshez kevés a megszokott út, és a valódi figyelem gyakran nehezebb választás.

HÁTTÉRGYÁR

KÉNYELMETLEN KÉRDÉSEK. IDŐTLEN VÁLASZOK.

Jézus tanítása ma is milliókat vonz, mégis vannak kijelentései, amelyek zavarba ejtenek, sőt, botrányosnak tűnnek. Miért nem megy azonnal a hozzá érkező rokonaihoz? Miért beszél a családtagok „gyűlöletéről”? Miért nincs helye a késve érkező szüzeknek? Igazságos-e a szőlőmunkások, a tékozló fiú vagy a talentumok példázata? Miért hangzik el kivégzési parancs a tíz mina történetében? Valóban csak kevesen üdvözülnek?

Ez a könyv az evangéliumok legvitatottabb példabeszédeit és kijelentéseit vizsgálja történeti, kulturális és teológiai szempontból. Bemutatja a korabeli zsidó társadalom hátterét, az evangéliumok eltérő hangsúlyait és a legfontosabb bibliatudományi értelmezéseket. Nem kínál egyszerű válaszokat, hanem segít jobban érteni, hogy Jézus nehéz szavai milyen világban hangzottak el, és mit jelenthetnek ma.

- 20 fejezet a legvitatottabb jézusi tanításokról
- Történeti háttér és teológiai értelmezések
- A kutatók közötti főbb viták bemutatása
- Bibliai helymutató és fogalomtár
- Közérthető, mégis megalapozott elemzés

„Jézus szavai nem mindig kényelmesek, de mindig gondolkodásra hívnak.”

HÁTTÉRGYÁR

ISBN 978-615-8204-01-7

9 786158 204017